

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร กรณีศึกษา: ตำบลถ้ำสิงห์ อำเภอเมืองชุมพร ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปเป็นสาระสำคัญและประเด็นของการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

1. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
2. ชุมชนชนบท
3. แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

1.1 ความหมายของสังคม

พัทธา สายหู (2529) ได้ให้ความหมายของสังคม ไว้ว่า คนที่อยู่รวมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน มีการกระทำต่อกันที่เป็นการสนองประโยชน์ของกันและกัน ทำให้เกิดการเกี่ยวข้อง สัมพันธ์ยึดเหนี่ยวได้ และรู้สึกมีความผูกพันที่ธำรงรักษาความเป็นกลุ่มก้อนเดียวกันนั้นไว้

สุดา ภิรมย์แก้ว (2542: 57) ได้ให้ความหมายของสังคม ว่า กลุ่มคนมากกว่าสองคนขึ้นไป มาอยู่รวมกันเป็นระยะเวลาในขอบเขตหรือพื้นที่ที่กำหนด สมาชิกประกอบด้วยคนทุกเพศ ทุกวัย ซึ่งมีการติดต่อสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีวัฒนธรรมหรือระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตเป็นของตนเองและที่สำคัญคือสามารถเลี้ยงตัวเองได้ (Self sufficient) การเลี้ยงตัวเองของสังคมหนึ่งๆ ไม่จำเป็นต้องผลิตทุกสิ่งทุกอย่างที่จำเป็นในการดำรงชีวิต แต่จะหมายความว่าสังคมนั้นต้องมีการจัดการให้สมาชิกได้รับสิ่งที่จำเป็นโดยวิธีการต่างๆ เช่น การซื้อขาย หรือการแลกเปลี่ยนกับสังคมอื่นๆ นอกจากนั้นต้องหาวิธีให้สมาชิกอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เช่น มีการกำหนดกฎระเบียบของสังคม มีการควบคุมทางสังคมและมีการแบ่งงานการทำงาน และมีการสืบทอดสมาชิกใหม่แทนสมาชิกเก่า

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552 ได้ให้ความหมายของของ “สังคม” ว่า คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบ กฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์

สำคัญร่วมกัน เช่น สังคมชนบท; วงการ หรือสมาคมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น สังคมชาวบ้านที่เกี่ยวกับการพบปะสังสรรค์หรือชุมนุมชน เช่น วงสังคม งานสังคม

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี ได้ให้ความหมายของสังคมว่า สังคม หรือ สังคมมนุษย์ คือ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันหลายรูปแบบ เช่น อาชีพ อายุ เพศ ศาสนา ฐานะ ที่อยู่อาศัย ฯลฯ สำหรับระบบสังคมที่รวมถึงสิ่งมีชีวิตประเภทอื่นนอกเหนือจากมนุษย์อาจใช้คำว่าระบบนิเวศ ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่างๆ กับสภาพแวดล้อม สังคมของมนุษย์เกิดจากกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจร่วมกันไม่ว่าจะในด้านใด เช่น ประเทศ จังหวัด และอื่นๆ และมักจะมีวัฒนธรรมหรือประเพณีรวมถึงภาษา การละเล่นและอาหารการกินของตนเองในแต่ละสังคม การที่มนุษย์รวมกันเป็นสังคมนั้น ช่วยให้ผู้หนึ่งสามารถสร้างและพัฒนาสิ่งต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จได้ ซึ่งอาจเป็นไปได้ถ้าต้องทำสิ่งนั้นโดยลำพังคนเดียวกันสังคมที่พัฒนาหรือกำลังพัฒนาเป็นเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งมีการใช้เทคโนโลยีช่วยในการทำงานอย่างมากมาย ก็อาจส่งผลให้ประชากรที่ไม่สามารถปรับตัวตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงเกิดความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือความรู้สึกว่าตนเองไม่มีส่วนร่วมในสังคมขึ้นมาได้

สรุป “สังคม” หมายความว่า คนหรือกลุ่มกลุ่มที่อยู่ร่วมกัน มีสมาชิกในอาณาบริเวณเดียวกัน ประกอบด้วยคนทุกเพศ ทุกวัย มีการกระทำซึ่งกันและกัน อาจมีความสัมพันธ์ในหลายรูปแบบและมีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน มีการติดต่อสัมพันธ์กัน โดยมีวัฒนธรรมหรือระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตเป็นของตนเองในสังคมนั้นๆ สังคมอาจรวมถึงสิ่งมีชีวิตประเภทอื่นนอกเหนือจากมนุษย์ได้

1.2 ความหมายของวัฒนธรรม

พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงออกถึงความองอาจ ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงความหมายตามรูปศัพท์ วัฒนธรรม หมายถึง สภาพอันเป็นความเจริญงอกงาม หรือเรื่องอันเป็นสิ่งที่ดีงาม

อมรา พงศาพิชญ์ (2535: 23) กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษาพูด

เฉลิมลาถ์ ราชภัณฑารักษ์ (2548: 51) ได้สรุปความหมายทางวิชาการสังคมศาสตร์ของวัฒนธรรม หมายความว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์คิด ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อช่วยให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลก อาจเป็นวัตถุสิ่งของต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งกฎข้อบังคับความประพฤติต่างๆ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ค่านิยม จริยธรรม ศาสนา ความเชื่อ ศิลปหัตถกรรม จะเป็นวัฒนธรรม

ได้ก็ต่อเมื่อคนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นชอบ ให้การยอมรับและรับไปใช้ร่วมกัน ซึ่งวัฒนธรรมในความหมายทางวิชาการสังคมศาสตร์ จึงไม่เกี่ยวกับความเจริญงอกงาม หรือสิ่งที่ดีงาม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2551: 12-24) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรม ไว้ว่า วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิตหรือแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนหรือสังคมหนึ่ง การเป็นแบบ (pattern) ของวัฒนธรรม ความถึง การบังคับ (dominate) ให้สมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติตาม

สรุป “วัฒนธรรม” หมายความว่า วิถีชีวิตหรือแผนการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนหรือสังคมหนึ่งที่สมาชิกในสังคมยอมรับและประพฤติปฏิบัติตาม ซึ่งประกอบด้วย วัฒนธรรมที่รูปธรรมและนามธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น

1.3 ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ความหมายและลักษณะทั่วไปของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยมีผู้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไว้ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2524: 337) อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการ แบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจจะเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอย เป็นไปได้อย่างถาวรหรือชั่วคราว โดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง และที่เป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น

พัทธา สายหู (2529: 206-207) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือการเปลี่ยนระเบียบของสังคมในการกระทำเรื่องต่างๆของชีวิต การเปลี่ยนแปลงของระเบียบที่กำหนดการกระทำ และความสัมพันธ์ของคน เช่น การเปลี่ยนแปลงในเรื่องสิทธิหน้าที่ที่สมาชิกในสังคมมีต่อกันและรวมถึงการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ร่วมกัน

สุริชัย หวันแก้ว (2535: 156) ให้ความหมายของ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ว่า การเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม และการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและระหว่างส่วนประกอบของสังคมนั้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าวนี้ย่อมเกิดขึ้นในระดับกลุ่มบุคคลหรือสถาบันทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว เครือญาติ การสมรส ครอบครัว หรือสถาบันทางการเมืองเศรษฐกิจ ฯลฯ ก็ได้

เฉลิม ฤกษ์จุฬิมล (2542: 179-180) ได้ให้ความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไว้ว่า การเปลี่ยนรูปแบบของโครงสร้างทางสังคม และพฤติกรรมทางสังคม การเปลี่ยนรูปแบบของโครงสร้างทางสังคม การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพฤติกรรมทางสังคม อาจหมายรวมถึง การเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณ เช่น การเพิ่มขึ้นหรือการลดลงของปริมาณการหย่าร้าง อัตราการมีเพศสัมพันธ์ก่อนการสมรส อัตราการย้ายถิ่น อัตราการใช้เครื่องจักรกลในภาค

เกษตรกรรม และยังครอบคลุมถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอาจเป็นไปได้ทั้งแบบวกและแ่งลบ และต้องมีกลุ่มที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมและกลุ่มที่คัดค้านการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงในสังคมจะเกิดขึ้นเร็วช้าไม่เท่ากันซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุจะเปลี่ยนแปลงได้เร็วกว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ การเปลี่ยนแปลงในส่วนหนึ่งของสังคมจะกระทบถึงส่วนอื่น ซึ่งอาจเป็นผลกระทบในทางบวกหรือในทางลบก็ได้

จิตรา วิรุณรินทร์ และอนุชา ม่วงใหญ่ (2548: 204) ได้ให้ความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า เป็นการเปลี่ยนโครงสร้างของสังคม เปลี่ยนแปลงระเบียบของสังคม เปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของสังคม ซึ่งอาจเปรียบเทียบความแตกต่างจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาหนึ่งไปสู่อีกระยะเวลาหนึ่ง ผลของการเปลี่ยนแปลงนั้นอาจดีขึ้นหรือคงเดิม หรือเลวลงก็ได้และผลการเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นได้ทั้งในระดับกลุ่ม สถาบันทางสังคม ชุมชนและประเทศ

สรุปว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social change) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบของโครงสร้างทางสังคม ระเบียบของสังคมและความสัมพันธ์ของคนในสังคม พฤติกรรมของคนในสังคม ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งไปสู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ผลของการเปลี่ยนแปลงอาจเป็นไปได้ทั้งในทางก้าวหน้า คงที่ หรือถดถอยก็ได้ และการเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นได้ในทุกระดับของสังคม และอาจเกิดขึ้นเร็วหรือช้าไม่เท่ากันในสังคมได้

1.4 ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

สุริชัย หวันแก้ว (2535: 156-157) กล่าวว่า วัฒนธรรมสามารถจำแนกได้เป็น 2 ส่วน อันได้แก่ วัฒนธรรมด้านวัตถุ (Material Culture) หมายถึง สิ่งของเครื่องใช้อันเป็นสิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non- Material Culture) หมายถึง ระบบความเชื่อ บรรทัดฐานและสัญลักษณ์ วัฒนธรรมส่วนแรกเป็นวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม มักสังเกตเห็นได้ง่ายแต่วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ จะสังเกตเห็นได้ยากเพราะเป็นนามธรรมและลึกซึ้ง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงด้านนามธรรมเป็นแก่นสารของวัฒนธรรมที่แท้จริง ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้นและที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยม บรรทัดฐานและระบบสัญลักษณ์ต่างๆในสังคมนั้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในแง่สิ่งของเครื่องใช้เกิดขึ้นง่ายกว่าการเปลี่ยนแปลงในเรื่องค่านิยมและสัญลักษณ์ทางสังคมที่ต้องใช้เวลานานและยากกว่า

สรุปในความหมายแคบแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอาจแยกกันแต่มีความเกี่ยวข้องที่ใกล้ชิด ทั้งนี้จึงยึดความหมายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในความหมายกว้างที่รวมเอาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไว้ด้วย

1.5 สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

พัทธา สายหู (2524: 214-219) สรุปมูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไว้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากในสังคมเอง เนื่องจาก การกำหนดชนบธรรมเนียมประเพณี กฎระเบียบที่มีความเหมาะสมในระยะหนึ่ง สามารถใช้ได้ในช่วงเวลานั้น แต่เมื่อเวลาเปลี่ยนแปลงไป สังคมและสภาวะแวดล้อมเปลี่ยนแปลงทำให้ไม่สามารถใช้ชนบธรรมเนียมประเพณีเดิมได้จึงมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป หรืออาจเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากผู้นำระดับสูงผู้ให้ตัวอย่างก่อน

2. การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกสังคม ที่แพร่เข้ามาสู่ในสังคมจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชนบธรรมเนียมประเพณี กฎระเบียบใหม่ ตามสังคมอื่นๆได้

จ้านงค์ อติพัฒนสิทธิ์และคณะ (2545: 171) ได้สรุปสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ว่า การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์ มีสาเหตุมาจากฝีมือของมนุษย์ ซึ่งสามารถจำแนกสาเหตุที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้คือ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอันเป็นปัจจัยที่อยู่นอกสังคม และปัจจัยที่เกี่ยวกับมนุษย์ในสังคมโดยตรง ได้แก่ปัจจัยที่เกี่ยวกับประชากร ปัจจัยด้านเทคโนโลยี ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและปัจจัยด้านความคิด อุดมการณ์ของสมาชิกในสังคม

จิตรา วีรบุรินทร์ และอนุชา ม่วงใหญ่ (2548: 275-276) ได้สรุปสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ไว้ 2 ประการ ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงจากภายในสังคม การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นได้มากเมื่อสมาชิกของสังคมมีความคิดเห็นว่าสิ่งใหม่เป็นสิ่งที่สนองความต้องการและความจำเป็นของคนและสังคม หากมีความตั้งใจและความปรารถนาของผู้นำด้วยแล้วจะสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็ว รวมถึงการที่ในสังคมมีการสร้างนวัตกรรม ซึ่งเป็นความรู้และสิ่งประดิษฐ์ใหม่ที่ค้นพบและนำไปใช้ได้เกิดประโยชน์ในสังคม จะเป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเร็วขึ้น อัตราการเปลี่ยนแปลงจะขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการสะสมความรู้และเทคนิคของสังคมนั้น ทั้งนี้ การกระทำของบุคคลหรือกลุ่มคนในสังคมก็อาจส่งผลให้รูปแบบของสังคมเปลี่ยนแปลงไป หากการกระทำใดสามารถกระทำได้ ก็จะทำให้สังคมนั้นเกิดการจัดระเบียบของสังคมใหม่ได้ มีการปรับไปตามสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ซึ่งผลกระทบอาจส่งผลให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ หรืออาจเกิดความขัดแย้งในสังคมได้

2. การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกสังคม สังคมต่างๆ มักจะมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เหมาะสมในช่วงเวลานั้นๆ เนื่องจากแต่ละสังคมจะรับเอาวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมที่ตนคิดว่าเป็นสังคมที่เจริญมาเป็นต้นแบบและเครื่องมือในการพัฒนาสังคมของตน เช่น การเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม การทำให้เป็นเมือง ฯลฯ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมดังกล่าวจะส่งผลต่อการเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมเป็นอย่างมาก และการที่แต่ละสังคมมีการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างสังคมก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสังคมและวัฒนธรรม โดยเฉพาะระบบการสื่อสารที่สะดวกและรวดเร็ว เป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการรับวัฒนธรรมจากสังคมอื่นได้รวดเร็ว ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมก็เป็นสาเหตุสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วยไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสิ่งแวดล้อมเองหรือจากมนุษย์ ก็ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคม ที่ตั้งถิ่นฐานของสังคมก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น หากการตั้งถิ่นฐานของสังคมใดอยู่ในบริเวณที่การคมนาคมสะดวกก็จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้เร็วกว่าสังคมที่อยู่ห่างไกล การเปลี่ยนแปลงขนาดการกระจายตัวของประชากรก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วย

สรุปว่าการเปลี่ยนแปลงในสังคมอาจเกิดขึ้นได้จากการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมเอง ที่เรียกว่า ปัจจัยภายใน ที่อาจมาจากความตั้งใจที่ต้องการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป หรืออาจเกิดจากความต้องการของผู้นำระดับสูงในสังคม ทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคมใหม่ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากภายนอกสังคม ที่แพร่เข้ามาสู่ในสังคมโดยที่สังคมเป็นผู้รับเข้ามาด้วยเหตุที่มองว่าเป็นความเจริญและใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมของตนเอง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านการสื่อสารที่เข้ามารวดเร็ว

1.6 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

จ้านง์ อติวัฒนสิทธิ์และคณะ (2545: 171-172) ได้สรุป ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ว่าเกิดจากปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอันเป็นปัจจัยที่อยู่นอกสังคม และปัจจัยที่เกี่ยวกับมนุษย์ในสังคมโดยตรง ได้แก่ปัจจัยที่เกี่ยวกับประชากร ปัจจัยด้านเทคโนโลยี ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและปัจจัยด้านความคิด อุดมการณ์ของสมาชิกในสังคม ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติบางอย่าง เช่น ความแห้งแล้ง น้ำท่วมหรือภัยธรรมชาติอื่นๆ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต เช่น การอพยพย้ายถิ่น การเปลี่ยนอาชีพ หรือมีการคิดค้นวิธีการใหม่เพื่อรองรับปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้น เช่น ระบบชลประทาน บางคนยังเชื่อว่าอุณหภูมิมิทธิพลต่อลักษณะนิสัยหรือการปรับตัวของคนในสังคม และมีผลทางอ้อมต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วย เช่นคนในแถบร้อน แถบอุ่นและ

แถบหนาวจะมีการปรับตัวต่อสู้กับภัยธรรมชาติที่แตกต่างกันไป และส่งผลต่อความก้าวหน้าของสังคมที่แตกต่างกัน

2. ประชากร การเพิ่มของประชากรก็ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมใดมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ต้องมีการปรับปรุงวิธีการผลิตและวิธีการกระจายผลผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการแก่สมาชิกในสังคม ทั้งยังอาจต้องมีการเปลี่ยนระบอบการปกครอง ระบบครัวเรือน และการขยายตัวของเมืองมากขึ้น และการเพิ่มขึ้นของประชากรอาจทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคม และเกิดการแย่งชิงทรัพยากรของคนในสังคม

3. เทคโนโลยี การประดิษฐ์ คิดค้นสิ่งใหม่ในสังคม ย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการดำเนินชีวิตหลายด้าน เช่น การใช้เครื่องจักร ก่อให้เกิดระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และการขยายตัวของเมือง การมียานพาหนะที่ทันสมัยทำให้การเดินทางสะดวกสบาย สามารถเดินทางไปมาหาสู่ได้รวดเร็วมากขึ้น การมีเครื่องมือสื่อสาร รถยนต์และเครื่องทุ่นแรงที่สามารถทำให้ผู้หญิงสามารถทำงานได้ดีเท่ากับผู้ชาย และมีผลทำให้เกิดความเท่าเทียมระหว่างเพศมากขึ้น

4. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ในที่นี้ไม่ได้รวมถึงเทคโนโลยีการผลิตหรือวัตถุดิบของ แต่เป็นกฎระเบียบของสังคมที่ควบคุมความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของคนในสังคม มาร์กซ์ชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ทางสังคมที่สำคัญที่สุด คือ ความสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการผลิต หรือเรียกว่า ความสัมพันธ์ทางการผลิต (production relation) ที่หมายรวมถึงตั้งแต่การผลิตไปถึงการแบ่งปันผลผลิต การแลกเปลี่ยนและการบริโภคผลผลิต ที่ใช้กฎเกณฑ์การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตเป็นสำคัญ การเปลี่ยนแปลงระบบกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลสู่การเปลี่ยนแปลงในระบบอื่น เช่น ระบบการเมือง ระบบความคิด อุดมการณ์และระบบวัฒนธรรมด้านอื่น

5. ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม หรืออุดมการณ์ของคนในสังคมเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ผลักดันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้

จิตรา วีรบุรินนท์ และอนุชา ม่วงใหญ่ (2548: 209-210) กล่าวว่า ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้แก่

1. สิ่งแวดล้อมทางสรีรธรรมชาติ (physical environment) จะเห็นว่าสิ่งแวดล้อมทางสรีรธรรมชาติไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก และส่งผลต่อสภาพความเป็นอยู่ที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งสาเหตุหลักๆ ในการเปลี่ยนแปลงที่ส่วนใหญ่จะเกิดจากฝีมือมนุษย์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมเปลี่ยนไปได้มาก การนำเอาวัฒนธรรมที่ก้าวหน้าไปในสังคมใหม่ อาจ

ส่งผลทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงตามได้ หรือในบางสังคมผู้ที่เข้ามาในสังคมอาจจะต้องเปลี่ยนแปลงตามสังคมเดิมก็เป็นได้

2. การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร (population change) การเปลี่ยนแปลงขนาดและการกระจายตัวของประชากรทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ เช่น การที่ประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีประชากรอพยพเข้าไปสู่แหล่งใหม่ หรืออาจมีพัฒนาการด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม การเมืองให้ทันสมัยขึ้น การอพยพทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการที่ไปอยู่ที่ใหม่ ต้องมีการปรับเปลี่ยนด้านวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

3. การอยู่โดดเดี่ยวและการติดต่อเกี่ยวข้อง (isolation and contact) สังคมใดที่มีการคมนาคมเจริญและทันสมัย มักเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะสังคมที่มีการติดต่อเกี่ยวข้องกับบุคคลและกลุ่มต่างๆ อย่างมากและตลอดเวลา ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากและรวดเร็ว ในทางตรงข้ามสังคมใดที่อยู่โดดเดี่ยวจะเป็นดินแดนที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อย วัฒนธรรมจะคงที่หรือแม้แต่ในประเทศที่เจริญแล้ว

4. โครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรม (structure of society and culture) โครงสร้างของสังคมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในสังคมที่มีการยกย่องผู้อาวุโสจะเป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อย เพราะในสังคมส่วนมากจะมีความเป็นอยู่เนื้อเดียวกัน (homogeneous) มีการอบรมการสั่งสอนเหมือนกัน จะมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมน้อยกว่าสังคมที่มีการแข่งขันและเห็นแก่ตัว มีค่านิยมต่างกัน สังคมที่มีการใช้สินสอดคู่ขอและหมั้นหมาย จะมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมน้อยกว่าสังคมอเมริกาและยุโรปที่มีการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายและบ่อยครั้ง เพราะเป็นสังคมซับซ้อนกว่า

5. ทศนคติและค่านิยม (attitudes and values) ทศนคติและค่านิยมจะช่วยให้รู้ว่าการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นมากน้อยเพียงใด ในบางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอจะมีการทดลองใช้สิ่งใหม่ๆ ทศนคติแบบนี้จะช่วยเสนอแนะ กระตุ้นและยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเกิดขึ้นได้มากกว่าสังคมที่ไม่มีแนวคิดในเรื่องการเปลี่ยนแปลง มีความผูกพันกับอดีต บรรพบุรุษ ให้เกียรติและเชื่อฟังคนชราและยึดมั่นในประเพณี ขนบธรรมเนียมเป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงช้ามาก

6. ความต้องการที่จะรับรู้ (perceived needs) ความต้องการที่จะรับรู้หรือมองเห็นของสมาชิกในสังคมเป็นตัวชี้ทิศทางและอัตราการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

7. พื้นฐานทางวัฒนธรรม (culture base) พื้นฐานทางวัฒนธรรมที่ไม่เจริญไม่มีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ขึ้น จะทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมน้อย แต่ในปัจจุบันที่มีพื้นฐาน

ทางวัฒนธรรมในด้านเทคโนโลยี ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและแร่ธาตุ ต่างๆ ที่ช่วยส่งเสริมการผลิตสิ่งใหม่มีมาก ส่งผลการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากเช่นเดียวกัน

สุริชัย หวันแก้ว (2535: 161-163) ได้สรุปปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์และดาราศาสตร์ ที่บางคนเชื่อว่าลักษณะภูมิอากาศ การโคจรของดวงดาว หรือการเกิดจุดดับในดวงอาทิตย์มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมปัจจุบัน
2. ปัจจัยทางชีววิทยา ซึ่งรวมความถึง การถ่ายทอดทางพันธุกรรมของปัญหา ความเหนือกว่าหรือความด้อยกว่าของลักษณะทางชีววิทยาที่มีผลต่อความสามารถของสังคมในการเปลี่ยนแปลง
3. ปัจจัยทางการเมืองและการทหาร ที่เน้นการศึกษาบทบาทของสงครามที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกิดจากบทบาทของผู้นำ
4. ปัจจัยทางด้านเทคโนโลยี เช่นการประดิษฐ์คิดค้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
5. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ที่มนุษย์ต้องมีการทำมาหากิน ด้วยเหตุผลความต้องการทางเศรษฐกิจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
6. ปัจจัยศาสนาและอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์และศาสนา เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ทั้งยังกล่าวว่า การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แนวทางในการพิจารณามูลเหตุในปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และดาราศาสตร์ ปัจจัยด้านชีววิทยาและพันธุกรรม ขัดแย้งกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์จึงหมดความเชื่อถือแล้ว ส่วนปัจจัยด้านอื่นๆ เช่น เทคโนโลยี การเมือง การทหาร ศาสนา อุดมการณ์ เศรษฐกิจ ล้วนแล้วแต่มีความเกี่ยวพันและเชื่อมโยงกับสถาบันทางสังคมของสังคมนั้นๆ

มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย (2555) สรุปสาเหตุการเปลี่ยนแปลงทางสังคม 5 ประการ

1. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและประชากร (The physical environment and population) ปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็น โลกร้อน น้ำท่วม สึนามิ แผ่นดินไหว ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่เรียกว่า “การเสียระเบียบทางสังคม” ซึ่งส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนในสังคม
2. เทคโนโลยี (Technology) เมื่อมีสิ่งใหม่ที่ทำให้เกิดความทันสมัยในสังคมไม่ ว่าเป็นการคิดค้นได้เองหรือการรับเอามาใช้ในสังคม สังคมย่อมมีผลกระทบและมีการเปลี่ยนแปลง

อาจเป็นระดับกลุ่มหรือระดับโครงสร้างสังคมขึ้นอยู่กับว่าคนในสังคมได้รับผลประโยชน์จากเทคโนโลยีมากหรือน้อย เทคโนโลยีสามารถทำให้คนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการกระทำต่อกิจกรรมที่นำเอาเทคโนโลยีมาใช้ โดยที่เทคโนโลยีอาจจะทำให้คนทำงานมากหรือน้อยขึ้นก็ได้ ที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของครอบครัวและสังคม เทคโนโลยีอาจทำให้เกิด ความล่าช้าทางวัฒนธรรม เนื่องจากเทคโนโลยีทำให้เกิดช่องว่างระหว่างสิ่งเก่าและสิ่งใหม่ ที่จะทำให้อัตราการปรับตัวไม่เท่าเทียมกัน จนเป็นความเหลื่อมล้ำระหว่างกัน

3. กระบวนการทางวัฒนธรรม (Cultural process) เมื่อเกิดการค้นพบและมีการประดิษฐ์ขึ้นเกิดเป็นนวัตกรรมขึ้นในสังคมก็ทำให้เกิดการแพร่กระจายของวัฒนธรรม จากคนในสังคมหนึ่งไปสู่คนในสังคมหนึ่ง ทำให้สังคมที่ยอมรับการแพร่กระจายของวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

4. การพัฒนาทางเศรษฐกิจ (Economic development) ทำให้เกิดความทันสมัย (Modernization) เพราะมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากสังคมเกษตรกรรมเป็นการผลิตแบบสังคมอุตสาหกรรม ที่เปลี่ยนแปลงจากการใช้แรงงานมนุษย์มาใช้เครื่องจักร ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิต การอพยพแรงงาน การเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารงานในสังคม

5. การขยายตัวของกระแสความเป็นประชาธิปไตย (Democracy) โดยเฉพาะประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ที่พยายามให้สิทธิเสรีภาพประชาชนพร้อมให้หลักประกันในชีวิต และทรัพย์สินรวมทั้งความสงบสุขเพื่อความก้าวหน้าของประเทศ

สรุป ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่เป็นปัจจัยที่เกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ ที่ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม เช่น ภาวะโลกร้อน น้ำท่วม แผ่นดินไหว ภัยแล้ง ฯลฯ

2. ปัจจัยด้านประชากร เช่น การเพิ่ม/ลดของประชากร การอพยพย้ายถิ่นฐานของประชากร และการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบของแรงงาน เช่น เพศ วัย อายุ การศึกษาของแรงงาน

3. ปัจจัยด้านเทคโนโลยี การคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆขึ้นภายในสังคมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนพฤติกรรมของคนในสังคม ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างระบบขนส่ง การคมนาคม และการสื่อสารที่สะดวกและรวดเร็ว

4. โครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรมในบางสังคมระบบโครงสร้างของสังคมและวัฒนธรรมมีความแตกต่างกัน ทำให้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไม่เท่าเทียมกัน

5. พื้นฐานทางวัฒนธรรมที่ไม่เท่ากัน และกระบวนการทางวัฒนธรรมที่มีการแพร่กระจายของวัฒนธรรมที่ไม่เท่าเทียมกันก็ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

6. ความเชื่อ ความคิด ค่านิยมและทัศนคติ เป็นผลทำให้รู้ว่าการเปลี่ยนแปลงมีมากน้อยเพียงใด แต่ละสังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เท่ากันเนื่องจากระบบความเชื่อ ความคิด ค่านิยมและทัศนคติของคนในสังคมนั้นๆ

7. ความต้องการการรับรู้ของคนในสังคมก็ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เนื่องจากคนในสังคมมีความรับรู้ที่ไม่เท่าเทียมกัน

8. การพัฒนาทางเศรษฐกิจ ที่ทำให้เกิดความทันสมัย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต การอพยพแรงงาน และการเปลี่ยนการบริหารภายในสังคม การขยายตัวของธุรกิจระหว่างประเทศ ทำให้เกิดความเจริญเติบโตของตลาดร่วม และการนำเอาเทคโนโลยีใหม่เข้าสู่สังคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

9. การขยายตัวของกระแสประชาธิปไตย โดยเฉพาะประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ที่สนับสนุนให้คนในสังคมมีสิทธิเสรีภาพ และมีหลักประกันในทรัพย์สิน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้

1.7 ปัจจัย/อุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

จ้านง์ อติพัฒนสิทธิและคณะ (2545: 175-176) ได้นำเสนอปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับหรือต่อต้านต่อการเปลี่ยนแปลง ไว้ดังนี้

1. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของสิ่งใหม่ที่สำคัญ ได้แก่ ความซับซ้อนของสิ่งใหม่ ความยากง่ายในการใช้ ต้นทุนหรือราคาค่างวดของสิ่งใหม่ ผลประโยชน์ที่จะได้ตอบแทน รวมทั้งลักษณะความคล้ายคลึงหรือความเข้ากันได้ระหว่างสิ่งใหม่กับวัฒนธรรมเดิมในสังคมนั้นด้วย สิ่งใหม่ที่มีลักษณะสอดคล้องหรือสามารถปรับเข้ากับของเดิม หรือนิสัยใจคอของคนในสังคมมักเป็นที่ยอมรับง่าย

2. ปัจจัยอันเนื่องมาจากตัวของผู้รับสิ่งใหม่ ได้แก่ ทัศนคติ และค่านิยมฐานะทางเศรษฐกิจและทางสังคมของบุคคล ทัศนคติและค่านิยมบางอย่างจะเป็นอุปสรรคต่อการรับสิ่งใหม่ เช่น ความเชื่อทางศาสนา ส่วนค่านิยมที่เน้นประโยชน์ในการปฏิบัติหรือปรัชญาชีวิตแบบปฏิบัตินิยม ที่เป็นลักษณะหนึ่งของคนไทยที่ทำให้คนไทยรับวัฒนธรรมทางวัตถุและเทคโนโลยีจากตะวันตกได้ง่าย ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี และเป็นผู้นำในชุมชน มักเป็นผู้รับสิ่งใหม่ได้ก่อนคนอื่น

3. ปัจจัยอันเนื่องมาจากผู้รับสิ่งใหม่เข้ามา (change agent) หรือเรียกว่าตัวแทนแห่งการเปลี่ยนแปลง ที่เป็นผู้นำมาเสนอสิ่งใหม่เข้ามาสู่สังคม และนำการเปลี่ยนแปลงให้เข้ามาในสังคม หากผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่น่าเชื่อถือ หรือมีลักษณะน่าสงสัย สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ก็

อาจถูกต่อต้านจากสังคมได้ นอกจากนี้วิธีการนำเสนอสิ่งใหม่ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่จะสามารถทำให้สิ่งใหม่เป็นที่ยอมรับของสังคม การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมหลายอย่างต้องอาศัยวิธีการโฆษณาชวนเชื่อที่มีประสิทธิภาพ

จิตรา วีรบุรินทร์ และอนุชา ม่วงใหญ่ (2548: 212-214) ได้นำเสนอว่าอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ที่ทำให้สิ่งใหม่ที่สามารถทำให้สังคมเกิดการยอมรับเสมอไปสามารถแยกได้ดังนี้

1. ทัศนคติและค่านิยมเฉพาะ (specific attitude at values) ในแต่ละสังคมจะมีทัศนคติและค่านิยมเฉพาะ ที่มีส่วนสัมพันธ์กับกิจกรรมต่างๆในสังคม ความชอบหรือความไม่ชอบของประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

2. การแสดงให้เห็นถึงคุณประโยชน์ของสิ่งใหม่ (demonstrability of innovation) การเปลี่ยนอะไรใหม่จะเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลายย่อมต้องเห็นประโยชน์ของสิ่งนั้นได้ง่าย จะเห็นได้ว่าการที่จะยอมรับสิ่งใหม่ได้ง่ายต้องเห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ได้ชัดเจน เด่นชัด บุคคลจะไม่ยอมรับสิ่งที่เปลี่ยนใหม่หรืออะไรใหม่จนกว่าจะได้ประจักษ์คุณประโยชน์ที่มีต่อบุคคลว่ามากนักน้อยเพียงใดเสียก่อน

3. การสอดคล้องกับวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม (compatibility with the existing culture) สิ่งใหม่จะได้รับการยอมรับก็ต่อเมื่อมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม อย่างไรก็ตามสิ่งใหม่อาจไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม 3 ประการ คือ

3.1 สิ่งที่เปลี่ยนใหม่อาจจะขัดแย้งกับแบบของความประเพณีเดิม จะทำให้ไม่เกิดยอมรับสิ่งใหม่

3.2 สิ่งที่เปลี่ยนใหม่อาจสร้างแบบของความประเพณีใหม่ ที่ไม่ปรากฏในวัฒนธรรมเดิมที่ยึดถือปฏิบัติ ปกติสังคมจะยอมรับสิ่งใหม่ได้ก็ต่อเมื่อเป็นแนวทางที่ตนปฏิบัติเดิมทำให้สังคมต้องพยายามหาสิ่งที่กว่าเข้าไปใช้ประโยชน์

3.3 สิ่งใหม่อาจเข้าไปแทนที่ไม่ใช่เป็นการผสมผสานกับวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม ถ้าสิ่งใหม่สามารถเข้าไปผสมผสานกับวัฒนธรรมเดิมทำให้สามารถยอมรับได้ง่าย

4. ค่าในการเปลี่ยน (costs of change) การเปลี่ยนแปลงมักนำราคาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ราคาจะคิดทั้งราคาที่เป็นตัวเงินและคุณค่าทางจิต การเปลี่ยนแปลงบางอย่างทำลายคุณค่าทางวัฒนธรรมและยังเป็นการทำลายค่านิยมความรู้สึกของบุคคลด้วย

5. บทบาทของตัวแทนการเปลี่ยนแปลง (roles of the change agent) ผู้แทนสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ตัวแทนที่มีอำนาจและมีอิทธิพลจะทำให้ดีกว่าตัวแทนที่ไม่มีใครรู้จัก ตัวแทนที่ประสบความสำเร็จจะต้องพยายามเสนอการเปลี่ยนแปลงที่ยอมรับการ

วัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ ตัวแทนการเปลี่ยนแปลงที่ฉลาดจะต้องเข้าใจและรับรู้วัฒนธรรมที่ตนเข้าไปเปลี่ยนแปลงด้วย และต้องเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมใหม่และวัฒนธรรมเดิมได้เป็นอย่างดี เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปตามที่ตนเองต้องการ ในหลายแห่งตัวแทนทำไม่ได้ผล เนื่องจากการโจมตีทัศนคติและค่านิยมที่ผู้อื่นยึดถือปฏิบัติอยู่ โดยตัวแทนไม่ได้ทำความเข้าใจสิ่งที่ตนเองต้องการให้เปลี่ยนว่าเป็นอย่างไรและควรดำเนินการให้สอดคล้องอย่างไร การเปลี่ยนนั้นจึงจะบรรลุจุดมุ่งหมาย

สรุปปัจจัย/อุปสรรคต่อเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประกอบด้วย

1. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของสิ่งใหม่และการแสดงให้เห็นคุณค่าของสิ่งใหม่ได้แก่ความซับซ้อนของสิ่งใหม่ ความยากง่ายของการใช้งาน ผลประโยชน์ที่ได้รับ เมื่อสิ่งใหม่ที่ต้องการให้เห็นประโยชน์จึงจะสามารถยอมรับและปรับเปลี่ยนตามสิ่งใหม่ และสามารถนำมาสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมได้
2. ปัจจัยอันเนื่องมาจากตัวผู้รับสิ่งใหม่ ที่เป็นค่านิยมและทัศนคติของแต่ละสังคม
3. ปัจจัยอันเนื่องมาจากผู้รับสิ่งใหม่เข้ามา ตลอดจนบทบาทของตัวผู้แทนหากตัวผู้แทนมีความน่าเชื่อถือจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และหากผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีความน่าเชื่อถือ ผู้นำมีอำนาจในสังคมจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ดีกว่าผู้นำที่ไม่มีใครรู้จัก ตัวแทนที่ประสบความสำเร็จต้องเสนอการเปลี่ยนแปลงที่มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคม และต้องเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งใหม่กับวัฒนธรรมเดิม

1.8 รูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

จ้านงศ์ อติวัฒนสิทธิและคณะ (2545: 170) ได้กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมักเกิดขึ้นในบางส่วนมากกว่าการเปลี่ยนแปลงทุกด้านพร้อมกัน

1. การเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า การปฏิรูป (reform) เป็นการเปลี่ยนแปลงเพียงบางส่วนของสังคม และการเปลี่ยนแปลงเพียงบางส่วนของสังคมก็อาจมีความสำคัญได้ หากส่วนที่เปลี่ยนแปลงเป็นส่วนที่สำคัญ เป็นแกน หรือเป็นพื้นฐานหลักของสังคม
2. การเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า ปฏิวัติ (revolution) เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบสังคม แต่การปฏิวัติแม้ว่าจะเป็นการเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคม แต่ก็ใช่ว่าการปฏิวัติทุกครั้งจะสามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมได้อย่างสมบูรณ์เต็มที่ ซึ่งแบบแผนประเพณี กฎศีลธรรมของสังคมของคนในสังคมย่อมไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ทันทีเหมือนกฎหมายหรือระบบราชการ

ทั้งนี้ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็พิจารณาว่าอะไรเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านหลักหรือส่วนพื้นฐานสำคัญ (fundamental change) และการเปลี่ยนแปลงด้านรอง (minor change) ใช้เกณฑ์พิจารณาจากผลกระทบที่เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านใดด้านหนึ่งที่มีต่อด้านอื่นของสังคม การเปลี่ยนแปลงใดที่ส่งผลกระทบต่อหลายด้านและมีความรุนแรงให้ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านหลัก การเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบน้อยกว่าก็เป็นการเปลี่ยนแปลงด้านรอง

จิตรา วีรบุรินนท์ และอนุชา ม่วงใหญ่ (2548: 215-222) ได้นำเสนอรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงไม่มีแผนการ
2. การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติรุนแรง การปฏิวัติ การปฏิรูป เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งมีแผนการ

3. การเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนการ

- 3.1 การเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงไม่มีแผนการ เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป นักสังคมวิทยาได้จำแนกทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการไว้ดังนี้

- 3.1.1 ทฤษฎีการวิวัฒนาการของ อัลเฟรด แอล โครเบอร์ ได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงตามทฤษฎีว่าเป็นการเปลี่ยนแปลง 5 ขั้นตอน คือ

- ขั้นการประดิษฐ์คิดค้น (innovation, combination)
- ขั้นความคิดสั่งสม (commutative growth)
- ขั้นการสั่งสมอิมตัว (culmination of value expression)
- ขั้นกระทำซ้ำในแนวคิดเดิม (repetition)
- ขั้นวัฒนธรรมเสื่อมสลาย (pattern rupture and dissolution)

ซึ่งมีข้อสังเกตว่าเมื่อถึงขั้นการสั่งสมอิมตัวแล้ว วัฒนธรรมจะแตกออกเป็น 2 แบบ คือ อาจอยู่ในรูปคงเดิม เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมเดิม และบางวัฒนธรรมอาจเสื่อมสลายไปตามขั้นที่ 4 และ 5

- 3.1.2 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงแบบวัฏจักร ของพี อเล็กซาน โครวิช โซโรคิน ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

- การสร้างความคิด (ideational)
- การสร้างตามผัสสะ (sensate)
- การสร้างตามความฝัน (idealistic)

3.2 การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติรุนแรง การปฏิวัติ การปฏิรูป เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ขาดการวางแผน ขาดรูปแบบ การเปลี่ยนแปลงเกิดจากความไม่สมดุลของอำนาจ ภาวะของเศรษฐกิจ และสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ไม่เท่าเทียมกัน ขาดความเป็นธรรมในสังคม การเปลี่ยนแปลงจะมีลักษณะ ดังนี้

3.2.1 การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติรุนแรง เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบจัดขึ้น โดยการสะสมกำลังเพื่อสู้รบกับอำนาจขององค์กรทางการเมือง ผลของการเปลี่ยนแปลงอาจทำให้สังคมมีความเป็นอยู่ดีขึ้นหรือทำให้สังคมเสื่อมโทรมได้ ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้นำ แต่โดยทั่วไปมักจะทำสังคมเสื่อมลงแล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงแทรกซ้อน

3.2.2 การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างกัน ซึ่งผลที่เกิดจากการปฏิวัติก็ไม่ส่งผลดีต่อสังคมมากมายแต่อย่างใด

3.2.3 การเปลี่ยนแปลงแบบปฏิรูป เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ค่อยรุนแรงมากนัก อาจเกิดจากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมหรือมีข้อดกลงเพื่อปฏิรูประบบสังคม สถาบันทางสังคมที่ล้ำสมัยบางสถาบันโดยเฉพาะ การปฏิรูปมักใช้จริยธรรม แนวทางประเพณีปฏิบัติ หลักการเคารพกฎหมายมหาชนเป็นหลักในการปฏิรูป ทำให้สังคมให้ความสนใจ ให้ความนิยมนเห็นใจผู้นำและช่วยกันเปลี่ยนแปลงสังคมในที่สุด การปฏิรูปมักเป็นผลดีต่อสังคม ทำให้เกิดการสร้างสรรค์เป็นผลประโยชน์ของสังคมทำให้วัฒนธรรมในสังคมงอกงาม

3. การเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนการ จะมีลักษณะ ดังนี้ คือ

3.1 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

3.2 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากผลการของการจัดการศึกษา ส่วนใหญ่เป็นผลระยะยาว มีเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างแน่นอน ระบบการศึกษาที่จัดเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นหน้าที่สำคัญขององค์กรทางการศึกษา เนื่องจากระบบการศึกษามีหน้าที่สืบทอดสังคมและวัฒนธรรมเพื่อคนรุ่นหลัง หากต้องการให้เกิดความงอกงามทางวัฒนธรรม จึงมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงการศึกษาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม และเพื่อให้เกิดความสมดุลในสังคมขึ้น

จิตรา วีรบุรินทร์ และอนุชา ม่วงใหญ่ (2548: 223) กล่าวว่า ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม สามารถสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดจากการความร่วมมือหรือเกิดจากความขัดแย้ง เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบวิวัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนปฏิบัติการ การปฏิรูป ซึ่งสามารถแบ่งเป็นลักษณะได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงแบบมีแบบแผน มีการเปลี่ยนแปลงแบบมีโครงการแผนการและการให้การศึกษา
2. การเปลี่ยนแปลงแบบการศึกษา เมื่อมองว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งดีงาม สังคมก็จะพากันร่วมช่วยให้การศึกษา ช่วยกันสั่งสอนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดี
3. การเปลี่ยนแปลงแบบบังคับ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการใช้อำนาจบังคับเพื่อให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงตามที่ตั้งเป้าหมายไว้
4. การเปลี่ยนแปลงโดยการใช้เทคโนโลยี เป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งทุกอย่าง เทคโนโลยีย่อมมีอิทธิพลเหนือบุคคลทุกคนไม่ช้าก็เร็ว
5. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสื่อสัมพันธ์ เมื่อมีการสื่อสัมพันธ์ระหว่างกันในสังคม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นการสื่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในชั้นเดียวกันหรือต่างชนชั้นก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
6. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการเรียนรู้ทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการอบรมเรียนรู้ในครอบครัว ในโรงเรียนหรือในสถาบันการศึกษาและสังคมอื่นๆ
7. การเปลี่ยนแปลงด้วยการเลียนแบบ เมื่อเกิดความชอบในตัวบุคคล สถาบันองค์การ หรือกลุ่มสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งขึ้นมา จะทำให้เกิดการเลียนแบบกันขึ้น จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในที่สุด
8. การเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสาเหตุทางธรรมชาติ และเกิดขึ้นหลายขบวนการจนไม่สามารถแยกได้เป็นขบวนการใดขบวนการหนึ่งโดยเฉพาะ

สรุปรูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สามารถสรุปได้ 3 รูปแบบ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนการ เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป
2. การเปลี่ยนแปลงกึ่งมีแผนการ เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบปฏิวัติรุนแรง ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการเปลี่ยนแปลงแบบขจัดขึ้น ใช้อำนาจในการเปลี่ยนแปลง การปฏิวัติ เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบโครงสร้างของสังคม ที่เกิดจากการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง และการปฏิรูป ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงเพียงบางส่วนของสังคม ไม่ใช้ความรุนแรงแต่มักใช้จริยธรรม และแนวทางประพจน์ปฏิบัติ ใช้หลักการเคารพกฎหมายมหาชนเป็นหลักในการปฏิรูป มักมีผลดีต่อสังคม ทำให้เกิดการสร้างสรรค์เป็นประโยชน์
3. การเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนการ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบยาวมีเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงที่แน่นอน

1.9 กรอบความคิดในการศึกษาสังคมและวัฒนธรรม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2551: 5-11) ได้กล่าวถึงกรอบความคิดในการศึกษาสังคม ด้านสังคมและด้านวัฒนธรรม โดยอาศัยกรอบความคิดใหญ่เรื่องโครงสร้างสังคม (Social structure) ที่แยกองค์ประกอบเป็น 2 ส่วน คือ

1. องค์การสังคม (social organization) ได้แก่

-กลุ่มทางสังคม (social group) หมายถึง องค์การสังคมขนาดเล็ก ไม่เกิน 10 คน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดอาจเป็นเพศเดียวกันหรือต่างเพศกันก็ได้

-ครอบครัว (family) หมายถึง กลุ่มสังคมแต่เป็นกลุ่มสังคมที่สมาชิกของกลุ่มมีสัมพันธ์กันก่อให้เกิดสมาชิกที่มีสายสัมพันธ์ทางสายโลหิต

-ชุมชน (community) หมายถึง กลุ่มสังคม องค์การสังคม สังคมชนิดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ที่มีขนาดใหญ่กว่ากลุ่มสังคมและครอบครัว และองค์การสังคมอื่น เช่น ชนชั้น หรือสหกร ต้องมีส่วนใดส่วนหนึ่งตั้งอยู่ในชุมชนนอกจากนั้นยังเป็นที่ตั้งของโรงเรียน ตลาด ไปรษณีย์ สถานที่ราชการ ฯลฯ

-สหกร (association) หมายถึง องค์การที่ได้รับการจัดตั้งด้วยความตั้งใจเพื่อปฏิบัติหน้าที่เฉพาะอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง

-ชนชั้น (social class) หมายถึง การจัดชนชั้นทางสังคมที่แบ่งคนออกเป็นกลุ่มหรือเป็นชั้นตามสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม

2. สถาบันทางสังคม (social institution) ได้แก่

-สถาบันครอบครัว (family)

-สถาบันการศึกษา (education)

-สถาบันศาสนา (religious)

-สถาบันเศรษฐกิจ (economic)

-สถาบันการเมือง (political)

-สถาบันศิลปะและนันทนาการ (art and recreation)

-สถาบันอนามัย (health)

-สถาบันภาษาและการสื่อสาร (language and communication)

-สถาบันคมนาคมขนส่ง (transportation)

-สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (science and technology)

การศึกษาด้านสังคม คือ การศึกษาเรื่ององค์การสังคมที่เป็นกลุ่มคนประเภทต่างๆ ที่มารวมตัวกันเพื่อประโยชน์หรือทำหน้าที่จำเป็นต่างๆ ในสังคมที่มีขนาดใหญ่พอสมควรจะประกอบด้วยกลุ่มคน 5 ประเภท คือ กลุ่มสังคม ครอบครัว ชนชั้น และสหกร จัดแบ่งโดยเกณฑ์ขนาดและหน้าที่ เพราะกลุ่มแต่ละกลุ่มมีขนาดและหน้าที่ที่แตกต่างกัน ซึ่งต้องทำความเข้าใจและการศึกษาต้องขยายรวมไปถึงองค์ประกอบขององค์การสังคมแต่ละประเภท ดังนี้

1. การกระทำระหว่างกันทางสังคม (social interaction) ได้แก่ การกระทำกันระหว่างคนอย่างน้อย 2 คนแบบสม่ำเสมอ
2. หน้าที่ (function) หรือวัตถุประสงค์ขององค์การสังคมนั้น
3. แบบแผนพฤติกรรม (pattern of behavior) คือ กฎ ระเบียบ ประเพณี ปฏิบัติขององค์การ
4. องค์ประกอบด้านวัตถุ (material component) หากเป็นกรณีครอบครัว องค์ประกอบด้านวัตถุ คือ บ้านที่อยู่อาศัย เครื่องเรือน เสื้อผ้า ฯลฯ

ดังนั้น ขอบเขตการศึกษาด้านสังคมมีความกว้างขวางและมีเนื้อหาสาระ เมื่อรวมองค์การประเภทต่างๆ เข้าด้วยกันจึงเป็นส่วนสำคัญของสังคมมนุษย์ ที่มีองค์ประกอบ คือ 1) องค์การสังคมขนาดใหญ่และมีความซับซ้อน มีความเป็นอิสระเชิงหน้าที่ ที่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติ และมีหลากหลายหน้าที่เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้ มีอิสระเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การมีวัฒนธรรม มีวิถีชีวิตเป็นของตนเอง และมีภาวะครอบงำ ที่ทุกหน่วยสังคมนมนุษย์จะต้องมีอำนาจควบคุมให้ทุกหน่วยในสังคมทำอะไร หรือควั่นอะไร เพื่อความอยู่รอดและความเป็นระเบียบ ความสามัคคี และเจริญเติบโต ทั้งนี้สังคมวิทยาไม่ให้ความสำคัญกับที่ตั้งของสังคมมากนัก เพราะความเป็นสังคมนมนุษย์อยู่ที่กลุ่มคนและวัฒนธรรม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2551: 13-24) กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของวัฒนธรรม ประกอบด้วย วัฒนธรรมเป็นสิ่งภายนอกตัวบุคคลที่เป็นสมาชิกสังคม ทำให้สมาชิกต้องตระหนักว่า ชีวิตของเขามีอะไรแวดล้อมอยู่ ไม่สามารถทำอะไรตามใจได้ ไม่สามารถควบคุมผลของวัฒนธรรมได้ วัฒนธรรมมีความเป็นวัตถุวิสัยสามารถใช้ได้กับทุกคนในสังคม ทุกคนต้องปฏิบัติตามวัฒนธรรม และความมีอำนาจของวัฒนธรรมที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม การบังคับของวัฒนธรรม คือ การบังคับทางสังคม (social force) วัฒนธรรมมีอำนาจทางศีลธรรม คือ มีความชอบธรรมในการบังคับผู้อยู่ใต้อำนาจ และวัฒนธรรมมีความภาวะทางประวัติศาสตร์ เป็นสิ่งมีมาช้านาน จึงมีอำนาจในการบังคับ ซึ่งวัฒนธรรมประกอบด้วย 3 มิติ ดังนี้

1. วัฒนธรรมทางความคิด เป็นมาตรฐานทางความคิด ประกอบด้วย ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม อุดมการณ์ และคุณธรรม

2. วัฒนธรรมทางความประพฤติ คือ มาตรฐานความประพฤติที่สังคมถือว่าถูกต้องดีงามตามกฎเกณฑ์ของวัฒนธรรมความคิด ประกอบด้วย บรรทัดฐานทางเทคนิค วิธีประชา จารีตประเพณี กฎหมาย ซึ่งวัฒนธรรมทางด้านการประพฤติใช้ในการควบคุมทางสังคม เมื่อมีกฎ มีระเบียบ สังคมต้องการให้คนในสังคมปฏิบัติตามและปฏิบัติแล้วไม่ฝ่าฝืน นอกจากการถ่ายทอดทางการขัดเกลาทางสังคมแล้ว ต้องมีการใช้กฎหมายในการควบคุม และการควบคุมทางสังคมกระทำได้ 2 ทาง คือ การควบคุมจากภายนอก เช่น การควบคุมโดยการใช้กฎหมาย ระเบียบต่างๆ และการควบคุมจากภายใน คือการอบรมขัดเกลาให้คนรู้จักถูกผิดเป็นนิสัย ที่มีความสำคัญยิ่ง

3. วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ รูปแบบของวัตถุเครื่องมือ เครื่องใช้ แบบอาหาร แบบเครื่องแต่งกาย ฯลฯ

ดังนั้น การศึกษาด้านวัฒนธรรม คือ การศึกษาสถาบันทางสังคมแต่ละสังคมที่มีขนาดใหญ่พอสมควรจะมี 10 สถาบัน จึงหมายความว่า วัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมอาจแบ่งออกเป็น 10 ด้าน เช่น วัฒนธรรมทางครอบครัว วัฒนธรรมทางการศึกษา วัฒนธรรมทางการเมือง เป็นต้น ซึ่งต้องทำความเข้าใจและการศึกษาต้องขยายรวมไปถึงองค์ประกอบของวัฒนธรรมของสถาบันทางสังคมแต่ละประเภท ดังนี้

1. ตำแหน่งทางสังคม (social position) ประกอบด้วย ปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคล
2. ภาระหน้าที่ (function) เป็นภาระหน้าที่เฉพาะของแต่ละสถาบันทางสังคม
3. แบบแผนพฤติกรรม (pattern of behavior) ที่ประกอบด้วย ความเชื่อ ความรู้ ค่านิยม ประเพณี กฎหมาย
4. องค์ประกอบด้านวัตถุ (material component) ที่เป็นสิ่งก่อสร้าง และเครื่องมือเครื่องใช้

1.10 ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มีทฤษฎีที่สามารถนำมาอธิบายความเป็นมาและความเป็นไปของสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วยทฤษฎีต่างๆดังนี้

1.10.1 ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolution theory)

มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย (2555: 3) ได้นำเสนอทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolution theory) ไว้ว่า เป็นแนวความคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีวิวัฒนาการทางชีวภาพของชาร์ลส์ ดาร์วิน โดยนักสังคมศาสตร์ในกลุ่มทฤษฎีวิวัฒนาการ เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของ

สังคมเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับ โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่งในลักษณะที่มีการพัฒนาและก้าวหน้ากว่าขั้นที่ผ่านมา และมีความเจริญก้าวหน้าเรื่อยๆ จนเกิดเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์ นักสังคมศาสตร์ที่สร้างทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยใช้แนวคิดจากทฤษฎีวิวัฒนาการ เช่น Herbert Spencer เสนอว่า วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์เป็นระบบสายเดียว ที่ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีจุดกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกันด้วยมารวมตัวกันด้วยระบบสังเคราะห์ ทำให้เกิดการพัฒนาที่ก้าวหน้าและซับซ้อนมากขึ้น การพัฒนาของสังคมจะมีวิวัฒนาการเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ กล่าวคือ มนุษย์มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมใหม่เป็นไปอย่างดีจะมีชีวิตรอดตลอดไปและนำไปสู่การพัฒนาขั้นต่อไป Robert Redfield เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมจะเริ่มจากสภาพของสังคมชาวบ้านเป็นไปสู่สังคมเมือง แนวคิดในการสร้างทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบสายเดียว ที่เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมต้องเปลี่ยนผ่านแต่ละขั้นที่กำหนดไว้ ได้รับการแย้งว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมน่าจะมีวิวัฒนาการแบบหลายสาย เพราะแต่ละสังคมมีจุดกำเนิดที่แตกต่างกัน มีรูปแบบของสังคมที่แตกต่างกัน หรือแม้ว่าสังคมที่มีรูปแบบที่เหมือนกันแต่อาจมีสาเหตุการเปลี่ยนแปลงที่ต่างกัน

1.10.2 ทฤษฎีการสร้างภาวะความทันสมัย (Modernization Theory)

จ้านค์ อดิวัฒน์สิทธิ์และคณะ (2545: 173-174) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการสร้างภาวะความทันสมัย ไว้ว่า ทฤษฎีการสร้างภาวะความทันสมัย มีพื้นฐานมาจากความคิดที่ว่า สังคมทั้งหลายย่อมพัฒนาจากสภาพล้าหลังไปสู่สภาพที่ก้าวหน้าขึ้นโดยมีสังคมยุโรป และอเมริกาเป็นแบบอย่างของสังคมที่ก้าวหน้า ความทันสมัยจึงหมายความว่าความเท่าเทียมกับความเป็นตะวันตกนั่นเอง

ความทันสมัยจะเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงในส่วนต่างๆ ของสังคม คือ ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อของคนในสังคม แต่จุดสนใจของความทันสมัย คือการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ลักษณะสำคัญของสังคมที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมทันสมัย (สังคมกำลังพัฒนา) ได้แก่

1. มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคนิควิธีการต่างๆ ในการดำรงชีวิตแบบง่ายที่เคยมีมาตามประเพณีไปสู่วิถีชีวิตที่อาศัยเทคโนโลยีที่เป็นวิทยาศาสตร์
2. การผลิตทางเกษตรกรรมเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อกินเองในที่ดินแปลงเล็กเป็นการผลิตเพื่อขายโดยทำเป็นไร่นาขนาดใหญ่ ชาวนาชาวไร่ที่เคยผลิตเครื่องมือเครื่องใช้เองก็ปรับเปลี่ยนเป็นการซื้อหาเอามาจากตลาดแทนและมีการจ้างแรงงานทำไร่นาแทนแรงงานในครอบครัว

3. ในการผลิตทางอุตสาหกรรมเปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนเป็นเครื่องจักรกลมาก

4. คนหันมาใช้ชีวิตอยู่ในเมืองมากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทที่คนส่วนใหญ่อยู่ในไร่นาและหมู่บ้านเป็นสังคมเมืองมากขึ้น

ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ เหล่านี้อาจเกิดขึ้นไม่พร้อมกันไป ในบางสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยมักมีการเปลี่ยนแปลงด้านอื่นๆ เกิดขึ้นด้วย ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อและค่านิยม

ปัจจัยที่ส่งเสริมและขัดขวางการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขที่สำคัญเป็นปัจจัยภายในสังคม เช่น ลักษณะทางจิตวิทยาของคนในสังคม คนเชื่อว่าสังคมที่เปลี่ยนแปลงเป็นสังคมทันสมัยได้ง่ายต้องมีคนส่วนหนึ่งที่มีลักษณะเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneur) คือ คนที่มีแรงจูงใจหรือความต้องการความสำเร็จในชีวิต กล้าเสี่ยง คนที่มีลักษณะเช่นนี้จะเป็นพลังสำคัญในการผลักดันให้สังคมเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย ส่วนปัจจัยที่เป็นตัวขัดขวางการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย ได้แก่ ประเพณี

1.10.3 ทฤษฎีความล่าช้าทางวัฒนธรรม (Cultural Lag Theory) หรือทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี

จิตรา วิบุรณินท์ และอนุชา ม่วงใหญ่ (2548: 207) สรุปความหมายของทฤษฎีความล่าช้าทางวัฒนธรรม ไว้ว่า เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทำให้เกิดการเสียสมดุล ดังนั้น ในส่วนที่ล่าช้าจะปรับตัวให้ทันกับส่วนที่ล้ำหน้า William F. Ogburn ให้ข้อสังเกตว่าสังคมทั้งหลายมีแนวโน้มที่จะปรับตัวให้โครงสร้างอยู่ในลักษณะที่สมดุล เมื่อความสมดุลนั้นเสียไปเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงในส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงเป็นส่วนที่ขัดแย้งก็จะเกิดขึ้นในส่วนอื่นเพื่อเสริมสร้างความสมดุล ซึ่ง Ogburn ให้ข้อสังเกตว่าวัฒนธรรมทางวัตถุจะล้ำหน้ากว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ

มหาวิทยาลัยบูรพา (2545) สรุปว่า William F. Ogburn ผู้เสนอทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีหรือทฤษฎีความล่าช้าทางวัฒนธรรม ที่เชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนำไปสู่ความก้าวหน้าของสังคมมนุษย์ การประดิษฐ์คิดค้นต่างๆ ทางวัตถุรวมทั้งกระบวนการทางวิชาการต่างๆ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้มีพลังงานที่สังคมนำมาใช้ได้มากขึ้นยอมทำให้สามารถผลิตสินค้าได้มากขึ้น สามารถเลี้ยงจำนวนประชากรได้ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอุดมการณ์/ภาษา/เทคโนโลยีก็จัดเป็นกรอบซึ่งชี้นำจำกัดวิธีที่สังคมจะนำไปใช้แก้ไขปัญหาต่างๆ สังคมที่มีระดับการใช้เทคโนโลยีต่ำย่อมไม่สามารถใช้วิธีการอย่างเดียวกันกับสังคมที่มีเทคโนโลยี

สูง เครื่องมือย่อมเป็นตัวกำหนดวิธีการแก้ปัญหา และวิธีการแก้ไขปัญหาก็ต้องอาศัยเครื่องมือทันสมัยย่อมนำไปใช้สังคมที่ขาดเครื่องมือเหล่านั้นไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันหลายสิ่งหลายอย่างไม่สามารถปรับตัวตามทัน เช่น ค่านิยม ของคนที่เปลี่ยนแปลงไปช้าเพราะคนส่วนมากกลัวการเปลี่ยนแปลง คนที่ขาดการศึกษามากไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง แต่คนที่มีการศึกษาชั้นสูงรู้ว่าการเปลี่ยนแปลงไม่เป็นภัยอะไร บางคนอาจไม่กลัวการเปลี่ยนแปลงแต่กลัวพลังของสังคม การทำอะไรที่เบี่ยงเบนไปจากมาตรฐานของสังคมจะถูกสังคมบีบได้ คนที่มีผลประโยชน์จะต่อต้านการเปลี่ยนแปลงอย่างมากถ้าการเปลี่ยนแปลงกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของตน

1.10.4 ทฤษฎีแห่งการขึ้นลงของสังคม (Rise and Fall Theory) หรือทฤษฎีวัฏจักร (Cyclic Theory)

จิตรา วีรบุรินท์ และอนุชา ม่วงใหญ่ (2548: 208) กล่าวถึงทฤษฎีแห่งการขึ้นลงของสังคม มีสมมุติฐานว่า สังคมวัฒนธรรมจะมีความเสื่อมและความเจริญจนถึงที่สุด ซึ่งสังคมทั้งหลายไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกัน ทฤษฎีนี้ได้เปรียบเทียบความคิดของเขากับการเจริญเติบโตของคนที่เริ่มจากทารก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ วัยชรา และตายลงในที่สุด แต่การดับลงของวัฒนธรรมนั้น เขาเห็นว่าไม่ได้สูญหายไปไหน แต่พยายามปรับปรุงให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา ทฤษฎีแห่งการขึ้นลงของสังคมนี้ เรียกอีกอย่างว่า ทฤษฎีวัฏจักร

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอาจเป็นไปตามทฤษฎีดังกล่าว หรืออาจมีสาเหตุอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง

มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย (2555: 4) ได้นำเสนอแนวคิดทฤษฎีวัฏจักรไว้ว่าแนวคิดของกลุ่มนี้ตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่ว่า สังคมวัฒนธรรมจะมีความเสื่อมและความเจริญถึงที่สุด สังคมทั้งหลายไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางเดียวกันแบบทฤษฎีวิวัฒนาการ และได้อธิบายเปรียบเทียบสังคมกับวัฏจักรของสิ่งมีชีวิตที่ย่อมมีการเจริญเติบโต และตายในที่สุด ในส่วนของสังคมและวัฒนธรรมก็อธิบายได้ว่า การดับ ขึ้นลงของสังคมและวัฒนธรรม จะเป็นรูปแบบที่มาได้สูญหายไปไหนแต่พยายามปรับปรุงให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ขึ้น

Pitirim A. Sorokin นักสังคมศาสตร์ ได้อธิบายว่าสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงแบบย้อนกลับไปกลับมาได้

1.10.5 ทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory)

จำนงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์และคณะ (2545: 174) กล่าวว่าทฤษฎีการพึ่งพาชี้ให้เห็นว่าประเทศที่ก้าวหน้าหรือประเทศที่พัฒนาแล้ว มีบทบาทเป็นประเทศศูนย์กลางหรือเป็นประเทศเมืองแม่ และประเทศด้อยพัฒนาตกอยู่ฐานะบริวารที่ต้องพึ่งพิงหรือขึ้นกับประเทศศูนย์กลาง ซึ่งประเทศศูนย์กลางมีบทบาทเหนือประเทศบริวาร โดยการเข้าครอบงำทางเศรษฐกิจ

ด้วยการดึงเอาทรัพยากรวัตถุดิบต่างๆ ไปจากประเทศบราซิลและเข้าผูกขาดกิจการธุรกิจบางอย่างในประเทศบราซิลในลักษณะบรรษัทข้ามชาติและการควบคุมเงินทุน โดยการให้กู้ยืมเงินและการให้ความช่วยเหลือต่างๆ โดยมีเงื่อนไขผูกมัดที่ต้องพึ่งพิงประเทศศูนย์กลาง

การมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจเหนือประเทศบราซิล ทำให้ประเทศบราซิลขาดอิสระในการกำหนดนโยบายในการพัฒนาประเทศ นักธุรกิจ ผู้ประกอบการในประเทศบราซิลไม่สามารถประกอบธุรกิจได้โดยเอกเทศเพราะต้องพึ่งทุนและเทคโนโลยีจากประเทศศูนย์กลาง การสะสมทุนในประเทศเกิดได้ยาก การพัฒนาประเทศเป็นไปได้ยากเนื่องจากปัจจัยการผลิตถูกควบคุมโดยประเทศศูนย์กลาง

1.10.6 ทฤษฎีกำหนดทางเศรษฐกิจ (Economic Determinism)

จิตรา วีรบุรินทร์ และอนุชา ม่วงใหญ่ (2548: 207) กล่าวถึงทฤษฎีนี้เกี่ยวข้องกับผลงานของ คาร์ล มาร์กซ์ ซึ่งมีความเชื่อพื้นฐานของสังคมคือความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างกลุ่มบุคคลต่างๆ ในสังคม ความสัมพันธ์ทางการผลิตจะขึ้นอยู่กับสภาพของเทคโนโลยีหรือระบบการผลิตในขณะนั้น สาเหตุทางเศรษฐกิจในความหมายของมาร์กซ์ จึงมีความหมายคลุมเครือ บางครั้งบางคนจะใช้ในความหมายที่แคบ กล่าวคือ หมายถึงระบบการผลิต (mode of production) ในบางครั้งสังคมก็ใช้ในความหมายที่กว้าง คือ สภาพความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม ซึ่งแบ่งออกเป็นชนชั้นต่างๆ แต่ละชั้นมีผลประโยชน์และความคิดที่ขัดแย้งกัน ระบบการผลิตหรือความสัมพันธ์เป็นพื้นฐานทางวัตถุ (material conditions) ของสังคมและเป็นตัวกำหนดการจัดระเบียบของสังคมในด้านอื่นๆ ทั้งหมด

2. ชุมชนชนบท

วัฒนา วงษ์เกียรติรัตน์ และ จิตรา วีรบุรินทร์ (2553: 6-35) ได้สรุปความหมาย ชุมชนชนบท จากพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถานไว้ว่า ชุมชนชนบท หมายถึง ชุมชนในเขตชนบท ซึ่งสมาชิกมีโอกาสพบปะสังสรรค์กันอย่างใกล้ชิดและให้บริการชุมชนได้จริงทั้งในเรื่องทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา ฯลฯ ทำให้ชีวิตชุมชนเป็นรูปแบบเดียวกันในด้านความประพฤติและความคิด ความเชื่อ ทั้งนี้ นักสังคมศาสตร์ได้สรุปความหมาย ของคำว่า “ชุมชนชนบท” มีความหมายว่า เป็นชุมชนธรรมชาติและมีความแตกต่างจาก “หมู่บ้านชนบท” ที่มีความหมายว่า เป็นหมู่บ้านทางการบริหาร (ตามที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด) เนื่องจากการศึกษาการปฏิสัมพันธ์ของบุคคลจะกระทำภายใต้โครงสร้างทางสังคมภายใน

สังคมย่อย นักสังคมศาสตร์จึงยึดถือ “ชุมชน” เป็นหลักในการกำหนดพื้นที่ ทำให้อาณาเขตของชุมชน มี 3 กรณี ดังนี้

1. อาณาเขตชุมชนชนบทเท่ากับอาณาเขตหมู่บ้านชนบท
2. อาณาเขตชุมชนชนบทใหญ่กว่าอาณาเขตหมู่บ้านชนบท
3. อาณาเขตชุมชนชนบทเล็กกว่าอาณาเขตหมู่บ้านชนบท

2.1 ลักษณะทางกายภาพของชุมชนชนบท

ลักษณะทางกายภาพของชุมชนชนบท อาจพิจารณาได้จากการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชนบท ซึ่งจำแนกได้ 4 แบบ คือ

1. การตั้งถิ่นฐานแบบไร่นาจระจัดกระจาย

(Isolate Farmstead or Scattered Settlement)

2. แบบตั้งบ้านเรือนเป็นกระจุก (Cluster Settlement)
3. แบบตั้งบ้านเรือนตามเส้นทางการคมนาคม (Lined Settlement)
4. แบบนิคม (Resettlement)

1. การตั้งถิ่นฐานแบบไร่นาจระจัดกระจาย คือ การที่แต่ละครัวเรือนตั้งบ้านเรือนอยู่ในเนื้อที่ถือครองของตน ซึ่งมีอาณาเขตกว้างขวาง การตั้งถิ่นฐานแบบนี้ทำให้ไม่เสียเวลาในการเดินทางจากบ้านกับพื้นที่ทำการเกษตร แต่มีข้อเสียกับความสัมพันธ์กับครอบครัวอื่น ซึ่งมีข้อจำกัดและอุปสรรคในการจัดสรรและบริการทางสาธารณูปโภค ส่วนใหญ่จะพบในชุมชนที่ปลูกพืชไร่

2. แบบตั้งบ้านเรือนเป็นกระจุก คือ การที่ครัวเรือนในชุมชนตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มก้อน โดยมีพื้นที่ทำการเกษตรอยู่รอบนอก ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวใกล้ชิดกัน แต่ต้องเสียเวลาในการเดินทางจากบ้านไปพื้นที่ทำการเกษตร ส่วนใหญ่จะพบในชุมชนปลูกข้าว

3. แบบตั้งบ้านเรือนตามเส้นทางการคมนาคม คือ การที่ครอบครัวตั้งบ้านเรือนเรียงรายตามเส้นทางถนน ริมน้ำ โดยที่พื้นที่ทางการเกษตรกรรมจะกว้างน้อย แต่มีพื้นที่ยาวมาก การตั้งถิ่นฐานแบบนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนใกล้ชิดและอำนวยความสะดวกในการขนส่งผลผลิตสู่ตลาด แต่ทำให้เสียเวลาในการเดินทางไปส่วนปลายของพื้นที่ทางการเกษตร ส่วนใหญ่จะพบในชุมชนที่มีการประกอบอาชีพปลูกพืชสวนหรือไม้ยืนต้น

4. แบบนิคม จะตั้งถิ่นฐานคล้ายกับแบบรวมตัวแบบกระจุก ซึ่งเกิดจากการวางแผน ส่วนใหญ่จะพบในชุมชนที่รัฐจัดสรรที่ดินให้ราษฎร เช่น นิคมประชาสงเคราะห์ สหกรณ์นิคม

โดยทั่วไปพื้นที่ส่วนใหญ่ในชุมชนชนบท จะใช้ที่ดินเพื่อการประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมมากกว่าการพาณิชย์และการบริการ การกระจุกตัวของอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัยมีขนาดเล็ก เมื่อเทียบกับชุมชนเมือง

2.2 ลักษณะทางประชากรของชุมชนชนบท

ลักษณะทางประชากรของชุมชนชนบท ที่ควรนำมาพิจารณา 3 ด้าน ดังนี้

1. จำนวนและการกระจายตัวของประชากรในชุมชนชนบท จะขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 3 ประการ คือ อัตราการเกิด (ภาวะเจริญพันธุ์) อัตราการตาย และการย้ายถิ่นหรือการอพยพ จะพบว่าความหนาแน่นของชุมชนชนบทจะน้อยกว่าชุมชนเมือง เนื่องจากชุมชนชนบทมีพื้นที่มากกว่าชุมชนเมือง

2. องค์ประกอบเกี่ยวกับลักษณะของประชากรในชนบท ได้แก่ องค์ประกอบเกี่ยวกับ เพศ วัย การศึกษา เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสถานภาพการสมรส

- องค์ประกอบเกี่ยวกับเพศ นับว่าเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่งเนื่องจากมีผลโดยตรงกับอัตราการแต่งงาน อัตราการเกิด อัตราการตาย นอกจากนี้ความไม่สมดุลด้านเพศ ส่งผลกระทบต่อการมีรายได้ การศึกษา และปัญหาสังคม โดยเฉพาะในสังคมชนบทไทยที่เพศหญิงไม่ค่อยมีบทบาท

- องค์ประกอบที่เกี่ยวกับอายุ สามารถทำให้ทราบถึงกลุ่มวัยทำงาน และกลุ่มที่ต้องมีการเลี้ยงดูในวัยชราและวัยเด็ก

- องค์ประกอบเกี่ยวกับการศึกษา เป็นการพิจารณาถึงคุณภาพชีวิตของประชากรที่รู้หนังสือ ในเขตชนบท ต้องพิจารณาว่าผู้เรียนจบประถมมีจำนวนเท่าไร ไปเรียนต่อในเมืองเท่าไร ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมและนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องความแตกต่างของการเกิด การตาย การย้ายถิ่น

- องค์ประกอบเกี่ยวกับเศรษฐกิจ พิจารณาถึงกลุ่มคนวันแรงงาน คนทำงานไม่เต็มที คนว่างงาน จะรวมถึงอาชีพและรายได้ของประชากรด้วย ซึ่งนำไปสู่ความแตกต่างในเรื่องการเกิด การตายและการย้ายถิ่น

- องค์ประกอบเกี่ยวกับวัฒนธรรม ที่วัฒนธรรมของชนบทมีความคล้ายคลึงกันในด้านเชื้อชาติ ภาษา และศาสนา มีประเพณีอย่างเดียวกัน มีความผูกพันในเครือญาติอย่างมาก

- องค์ประกอบเกี่ยวกับสถานภาพการสมรสเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่พิจารณาได้ว่า ในชุมชนมีอัตราการแต่งงาน หย่าร้าง หรือแยกกันอยู่มากน้อยเพียงไร ลักษณะดังกล่าวมีประโยชน์ต่อการศึกษา การเกิด การตาย และการย้ายถิ่น โดยทั่วไปชาวชนบทจะแต่งงานเร็วกว่าคนชุมชนเมือง

3. ภาวะเจริญพันธุ์และภาวะการณ้ตาย เป็นปัจจัยที่สำคัญเกี่ยวกับการเพิ่มประชากรโดยธรรมชาติ อาจกล่าวได้ว่าประชากรในชนบทมีอัตราการเกิดมากกว่าชุมชนเมือง

2.3 โครงสร้างของชุมชนชนบทไทย จะแบ่งเป็น 4 โครงสร้างหลัก ดังนี้

1. บุคลิกภาพ ค่านิยมและทัศนคติ
2. ระบบครอบครัวและเครือญาติ
3. ความเป็นผู้นำ
4. เศรษฐกิจครัวเรือน

1. บุคลิกภาพ ค่านิยมและทัศนคติ

- บุคลิกภาพของคนในชุมชนชนบท มีบุคลิกภาพอดทน มีความเฉลียวฉลาด มีความสัมพันธ์แบบร่วมมือกันทำ มีความผูกพันกันสูงทั้งในครอบครัวและเพื่อนพ้อง วิธีชีวิตเรียบง่าย ประหยัด มีความเคยชินต่อการแลกเปลี่ยนแรงงาน ไม่เน้นมารยาทในสังคม ใช้ภาษาพื้นเมืองที่มีลักษณะง่าย มีมาตรฐานศีลธรรมเคร่งครัดและตายตัว

- ค่านิยม ที่มีบทบาทต่อชีวิตในชุมชนชนบทให้มีพฤติกรรมในทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ได้แก่ ค่านิยมในเรื่องความมั่งคั่งที่หากใครเป็นเจ้าของที่นาผืนใหญ่ ได้รับการยกย่องเป็นผู้นำในชุมชน หากพูดอะไร ผู้คนจะให้ความเชื่อถือ นับถือ คล้อยตามด้วยเพราะอำนาจเงิน ค่านิยมในเรื่องอำนาจที่เป็นบ่อเกิดของความมั่งคั่งและเกียรติยศชื่อเสียง ค่านิยมในเรื่องเจ้าชาย ที่คนในชุมชนชนบทมักต้องการให้บุตรหลานมีความก้าวหน้าเป็นเจ้าชาย เจ้าคน นายคน ในชนบทถือว่าผู้ที่รับราชการออกปกครองไรชวบ้านก็มักจะให้ความร่วมมือเป็นส่วนใหญ่ ค่านิยมเรื่องการทำบุญ ชาวชนบทเชื่อว่าชาตินี้มีกรรม เกิดมาต้องทนทุกข์ลำบากจึงต้องทำบุญมากๆ เพื่อชาติหน้าจะได้ไปเกิดเสวยสุขและมักทำบุญในงานบุญฉลองเกือบทุกปี ค่านิยมในเรื่องความสนุกสนาน ที่เมื่อมีงานบุญเมื่อไหร่จะต้องมีมหรสพฉลองกันสนุกสนานครึกครื้น ป้างเจกชนนิยมในชนบทไม่มีกลุ่มถาวร กลุ่มรวมกันชั่วคราวพอเสร็จสิ้นงานหนึ่ง กลุ่มจะสลายตัวกันไป การทำงานของชาวชนบทจะนิยมทำกันตามลำพังมากกว่าหรือทำกันในครอบครัวเท่านั้น ค่านิยมในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มักจะมีความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ค่านิยมเรื่องรักพวกพ้อง เช่นในการตั้งถิ่นฐานที่มักตั้งถิ่นฐานในบริเวณเดียวกัน

- ทัศนคติ ของคนในชนบทประกอบด้วย นิยมยกย่องผู้ที่รู้จักอดทนอดกลั้น นิยมการนิ่งเฉย เห็นด้วยกับพวกพ้องมากที่สุด ให้ความสำคัญกับการแต่งกายที่มีความเรียบร้อย มีระเบียบ มักมองโลกในแง่ร้าย หรือขี้ระแวง เชื่อในเรื่องบุญวาสนา ยึดถือทัศนคติและค่านิยมทางสายสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่น และมีทัศนคติต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวจากจังหวะชีวิตและโชคกลางมากกว่าความสามารถในการดำเนินชีวิต

2. ระบบครอบครัวและเครือญาติ

ในชนบทจะมีความแตกต่างกันไปตามขั้นตอนและความสัมพันธ์อย่างเป็นวงจร กล่าวคือ คู่บ่าวสาวมักจะเริ่มชีวิตครอบครัวโดยอาศัยอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ซึ่งทำให้เป็นครอบครัวขยาย (Extended Family) และในช่วงระยะเวลาต่อมาจึงแยกไปตั้งครอบครัวของตนเองที่มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) เมื่อลูกหลานแต่งงานก็จะเกิดลักษณะของครอบครัวขยายก็เกิดขึ้นเมื่อลูกและคู่สมรสจะอยู่กับพ่อแม่ในระยะแรก ในชุมชนชนบทไทย สามียะทำหน้าที่เป็นตัวแทนของครอบครัวในกิจกรรมภายนอกครอบครัว และภรรยาจะทำหน้าที่ในครัวเรือน และมีการปรึกษาหารือกันเสมอไม่มีแนวปฏิบัติที่ภรรยาจะด้อยกว่า และทั้งฝ่ายหญิงและฝ่ายชาย ก็มีส่วนร่วมทั้งกิจกรรมของชุมชน นอกจากบางกิจกรรมที่สามียะมีบทบาทและภรรยาจะมีบทบาทเมื่อสามียะได้เสียชีวิตแล้ว หรือหลังการเลิกรากันในขณะที่บุตรชายยังมีอายุน้อย เมื่อบุตรชายโตก็จะทำหน้าที่ผู้นำครอบครัวต่อไป และสมาชิกในชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือน อันสืบเนื่องมาจากระบบครอบครัว ระบบเครือญาติมีบทบาทต่อการดำเนินกิจกรรมบางกิจกรรมในชุมชน เช่น งานบวช งานแต่งงาน และงานศพ

3. ความเป็นผู้นำ

ความเป็นผู้นำ หมายถึง อิทธิพลทางสังคมของสมาชิกส่วนหนึ่งที่มีต่อสมาชิกอีกส่วนหนึ่งของกลุ่ม ถ้าสมาชิกคนใดมีอำนาจเหนือสมาชิกในกลุ่ม ถือว่าเป็น ผู้นำในระดับหนึ่ง ทั้งนี้ อิทธิพลของผู้นำในชุมชนมีพื้นฐานมาจากองค์ประกอบอย่างน้อย 2 ใน 4 ขององค์ประกอบดังนี้

- การมีตำแหน่งภายในองค์กรภายในชุมชน เช่น พระครู กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ฯลฯ

- การมีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับค่อนข้างดี
- การมีความรู้ ความชำนาญในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อสมาชิกในชุมชน
- การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน

ถ้าหากในชุมชนผู้นำมีองค์ประกอบครบทั้ง 4 องค์ประกอบจะเป็นผู้นำในระดับสูง ซึ่งหากเพศหญิงที่มีครบทั้ง 4 องค์ประกอบก็อาจจะมีความเป็นไปได้ที่จะได้รับการยอมรับจากชุมชนได้ และผู้นำในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำพา กล่าวคือ ไม่มีใครคนใดคนหนึ่งที่จะมีอำนาจในการตัดสินใจได้โดยลำพังและอย่างเด็ดขาดในชุมชนของตน ส่วนผู้นำเดี่ยวจะพบในชุมชนที่เน้นการสืบเผ่าพันธุ์หลัก เช่น ชุมชนอินเดียแดงดั้งเดิม

4. เศรษฐกิจครัวเรือน

บุญนาท ตีวกุล (2543: 4-9) ได้สรุปลักษณะของเศรษฐกิจครัวเรือนของคนในชนบทที่มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก สามารถสรุปได้ 3 ช่วง คือช่วงที่ 1 ก่อน พ.ศ. 2398 เป็นระบบเศรษฐกิจหมู่บ้าน ที่ครัวเรือนสามารถพึ่งตนเองได้ในเชิงเศรษฐกิจ มีการปลูกข้าวเป็นพืชหลักและใช้พันธุ์ข้าวตามสภาพพื้นที่ มีการทำเหมืองฝายเพื่อเก็บน้ำเพื่อการเกษตร มีการปลูกฝายเพื่อทอเป็นเครื่องนุ่งห่มนอกฤดูกาลทำนา มีการเลี้ยงสัตว์ใช้บริโภค มีการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรและใช้ในครัวเรือน มีการจัดการแรงงานที่มีอยู่จำกัด มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันทำการเกษตร การผลิตเพื่อบริโภคหากเหลือจึงนำไปขาย การผลิตที่อิงธรรมชาติ มีความผูกพันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ใช้เทคโนโลยีต่ำ ทั้งยังมีการผลิตในทางวัฒนธรรมด้วย เช่น นักดนตรี หมอพื้นบ้าน ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2398-2503 เป็นระบบเศรษฐกิจทุนนิยม เริ่มปรับเปลี่ยนระบบการผลิตมาเพื่อจำหน่ายแทนการบริโภคในครัวเรือน วิถีชีวิตเริ่มปรับเปลี่ยนมาผลิตเพื่อการค้า เลิกการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ เลิกการทอผ้า ทอเสื้อ จักสาน เมื่อมีเวลาว่างก็จะเริ่มเล่นการพนัน กินเหล้าจนเงินหมดแล้วจึงเริ่มฤดูกาลทำนาโดยการกู้เงินจากนายทุนเพื่อมาลงทุน ภาคใต้เริ่มมีการปลูกยางพารา ทำเหมืองดีบุกโดยใช้เทคโนโลยีใหม่ที่นำเข้ามาจากชาวต่างชาติ ขุนนางได้จับจองพื้นที่เพื่อปลูกยางพาราขนาดใหญ่ ชาวบ้านมาทำสวนยางภายหลังจึงเป็นสวนยางขนาดเล็ก ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2504-ปัจจุบัน เป็นช่วงที่เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก มีการทุ่มทุนสร้างโครงสร้างพื้นฐานในแผนฉบับที่ 1-4 ช่วงนี้เกษตรกรได้รับการสนับสนุนให้บุกเบิกพื้นที่เพื่อปลูกพืชไร่ และพืชสวนเชิงเดี่ยวที่มีความสัมพันธ์กับตลาดโลก ทำให้ครัวเรือนของเกษตรกรไม่พึ่งพาตนเองและผูกติดกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

2.4 พัฒนาการการเกษตรในประเทศไทย

อนันต์ ปินดารักษ์ (www.ap.mju.ac.th, 13 มิถุนายน 2555) ลำดับพัฒนาการระบบการเกษตรของไทย เป็น 3 ช่วง ดังนี้

1. การทำไร่เลื่อนลอย (Shifting Cultivation) เป็นระบบแรกของมนุษย์ ลักษณะที่เด่นชัด คือ การหักร้างถางป่า เมื่อเศษพืชแห้งก็เผา เพื่อหยอดเมล็ดพืชปลูก หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ระบบตัดและเผา” (Slash and Burn Agriculture) ซึ่งระบบนี้มีผลกระทบคือ ดินเสื่อมโทรม 2-3 ปีต้องย้าย ที่ทิ้งไว้ 7-10 ปี แล้วกลับมาทำใหม่ ระบบเกษตรแบบนี้ ชุมชนมักจะมีการหาของป่าเพื่อแลกเปลี่ยนหรือขายร่วมด้วย เดิมทำกันมากบนที่ดอน ปัจจุบันเหลืออยู่ในพื้นที่สูง บางแห่งทางภาคเหนือ ระบบนี้เคยเป็นระบบที่มีความยั่งยืนมาก ปัจจุบันทรัพยากรมีจำกัด คนเพิ่มมากขึ้น ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนไปสู่ระบบที่มีถาวรภาพมากขึ้น

2. ระบบการเกษตรเพื่อยังชีพ (Subsistence Farming) ชุมชนต้องการหลักแหล่ง มีการพัฒนาเทคโนโลยีระดับหนึ่ง มีความหลากหลายของระบบ ชุมชนยังได้รับประโยชน์จากธรรมชาติในแง่การเป็นอาหาร มีการชดเชย ความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ระบบ เช่น ใช้นุ้ลสัตว์ มีการชลประทานขนาดเล็ก ถึงแม้จะลงทุนน้อยในแง่การปรับปรุงทรัพยากรธรรมชาติ แต่ก็ไม่ค่อยสร้างปัญหามากนัก เป็นรูปแบบเกษตรเป็นพื้นฐานของระบบเกษตรแบบยั่งยืนในปัจจุบัน มีความหลากหลาย ระบบการผลิตอย่างเป็นระบบ เช่น ปลูกผัก ผลไม้ ไร่ไถ่แหล่งน้ำหรือไถ่บ้าน มีการพึ่งพาธรรมชาติ เช่น เข้าป่า ล่าสัตว์ หาของป่าเป็นครั้งคราว เป็นระบบที่มีการเกื้อกูลกัน เช่น วัวควาย 1 ตัว ให้ปุ๋ยคอกได้ปีละ 2 – 3 ตัน สำหรับข้าว 1 ไร่/ปี พืชรากลึกจะช่วยดูดธาตุอาหาร เมื่อใบร่วงหล่นก็เป็นปุ๋ยให้แก่พืชอื่น ๆ ต่อไป การพัฒนาพันธุ์ยังไม่ก้าวหน้า แต่ใช้พันธุ์ที่คัดเลือกตามธรรมชาติ ซึ่งไม่ต้องการปัจจัยการผลิตมากนัก การผสมผสานระบบการผลิต เป็นไปตามสำนักการหาอาหารในครัวเรือน ลักษณะรวมของระบบการเกษตรแบบดั้งเดิม คือ ตอบสนองการอุปโภคบริโภคของครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่น มีความหลากหลายผสมผสานทั้งพืชและสัตว์และพึ่งพาธรรมชาติ

3. ระบบการเกษตรแบบเข้มข้น (Intensive Farming) เกิดขึ้นจากกระแสการพัฒนาสังคมที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจ เน้นการผลิตเพื่อขาย จึงเรียก “Cash Farming” เป็นระบบการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีมาก ต้องการปัจจัยการผลิตสูง เริ่มในประเทศตะวันตกปรับเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าแบบเดี่ยว (Monoculture) ผลิตพืชหรือสัตว์ชนิดเดียว เป็นแปลงขนาดใหญ่ มีการปรับปรุงพันธุ์ที่ต้องลงทุนสูงและมีกำไรดีในระยะแรก ลักษณะรวมของระบบการเกษตรแบบเข้มข้น คือ ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เน้นการลงทุนจำนวนมาก เน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ใช้พลังงานสูง มีบริษัทธุรกิจการเกษตรเกี่ยวข้อง รัฐมีบทบาทในการกำหนดขึ้นนำ (Crop Zoning) ราคาผลผลิตขึ้นกับตลาดโลก

สัมฤทธิ์ เพื่องจันทร์ (2527: 1-2) สรุปพัฒนาการการเกษตรของไทย 3 ประการดังนี้

1. การเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย คือการตัดไม้เผาป่าเพื่อทำการเกษตรเพียง 1-2 ครั้ง เมื่อความอุดมสมบูรณ์ของดินลดน้อยลงก็จะย้ายไปที่แห่งใหม่และจะกระทำกันต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ การเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย จะกระทำกันในบริเวณเทือกเขาต่างๆ โดยเฉพาะเทือกเขาทางภาคเหนือของไทย
2. การเกษตรแบบอาศัยป่าถาวร คือ การนำสัตว์เข้าไปเลี้ยงในป่าสาธารณะ เช่น ที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ของหมู่บ้าน ซึ่งการทำเกษตรแบบนี้จะมีอยู่ทั่วไปในหมู่บ้านของประเทศไทย
3. การเกษตรแบบอาศัยพื้นที่เพาะปลูกถาวร คือ การประกอบอาชีพเกษตรเพื่อ

ผลิตอาหารจากพื้นที่ที่ปลูกแล้วทุกปีต่อเนื่องกัน เมื่อเพาะปลูกไปนานๆพื้นที่ก็จะขาดความอุดมสมบูรณ์จึงต้องให้แร่ธาตุอาหารแก่พืช ด้วยการใส่ปุ๋ยอินทรีย์และเคมี พร้อมกับการดูแลรักษาสภาพดินด้วยการไถพรวนเป็นประจำ

สรุปการพัฒนากระบวนการเกษตรของไทย แบ่งได้เป็น 3 ช่วง สามารถสรุปได้ ดังนี้

1. การเกษตรแบบไร่เลื่อนลอยที่เริ่มจากการตัดไม้เผาป่าเพื่อทำการเกษตรเพียง 1-2 ครั้ง เมื่อความอุดมสมบูรณ์ของดินลดน้อยลงก็จะย้ายไปที่แห่งใหม่และจะกระทำกันต่อเนื่องไปเรื่อยๆ ระบบเกษตรแบบนี้ ชุมชนมักจะมีการหาของป่าเพื่อแลกเปลี่ยนหรือขายร่วมด้วย เดิมทำกันมากบนที่ดอน ปัจจุบันเหลืออยู่ในพื้นที่สูง บางแห่งทางภาคเหนือ

2. การเกษตรแบบอาศัยพื้นที่เพาะปลูกถาวรเพื่อยังชีพ คือ การประกอบอาชีพเกษตรเพื่อผลิตอาหารจากพื้นที่ที่ปลูกแล้วทุกปีต่อเนื่องกัน เมื่อเพาะปลูกไปนานๆพื้นที่ก็จะขาดความอุดมสมบูรณ์จึงต้องให้แร่ธาตุอาหารแก่พืช ด้วยการใส่ปุ๋ยอินทรีย์และเคมี พร้อมกับการดูแลรักษาสภาพดินด้วยการไถพรวนเป็นประจำ

3. การเกษตรแบบอาศัยพื้นที่เพาะปลูกถาวรเพื่อการค้า คือ เป็นระบบการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีมาก ต้องการปัจจัยการผลิตสูงเพื่อการค้า การผลิตพืชหรือสัตว์ชนิดเดียว เป็นแปลงขนาดใหญ่ มีการปรับปรุงพันธุ์ที่ต้องลงทุนสูงและมีกำไรดีในระยะแรก ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เน้นการลงทุนจำนวนมาก เน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ใช้พลังงานสูง มีบริษัทธุรกิจการเกษตรเกี่ยวข้อง

2.5 รูปแบบการเกษตร

อนันต์ ปินตารักษ์ (www.ap.mju.ac.th, 13 มิถุนายน 2555) ได้นำเสนอเกี่ยวกับการบริหารจัดการแปลงเกษตรกรรมและระบบเกษตรที่สำคัญ ดังนี้

1. เกษตรป่าไม้ (Agroforestry) หรือ “วนเกษตร” ระบบวนเกษตรเป็น “กลยุทธ์” เครื่องมือ” หรือ “วิธี” ของการจัดรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างผสมผสานระหว่างกิจกรรมด้าน การป่าไม้ การเกษตร รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์พื้นที่เดียวกัน หรือสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปเพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างสม่ำเสมอตลอดไป โดยเป็นศาสตร์ที่ประยุกต์วิชาการแทบทุกด้านอย่างมีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึงหลักความสมดุลตามธรรมชาติของระบบนิเวศน์เป็นสำคัญเพื่อตอบสนองความต้องการและความถนัดของสังคมมนุษย์โดยเฉพาะชาวชนบทที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ประโยชน์ที่ดินร่วมกันระหว่างป่าไม้และการประมง

2. เกษตรผสมผสาน (Integrated Farming) เป็นระบบที่มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายชนิดอยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยกิจกรรมแต่ละชนิดสามารถเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นา เช่น ดิน น้ำ แสงแดด อย่างเหมาะสมและเกิด

ประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลของสภาพแวดล้อมและเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ หลักการที่สำคัญ 2 ประการ คือ 1) มีกิจกรรมการเกษตรตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไป และกิจกรรมการเกษตรทั้งสองชนิดต้องทำเวลาและสถานที่เดียวกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดมากกว่าให้เกิดกำไรสูงสุด 2) เกิดการเกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่องระหว่างกิจกรรม จึงทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง หรือที่เรียกว่า เป็นการประหยัดทางขอบข่าย (Economy of Scope) และลดการพึ่งพิงปัจจัยจากภายนอกในที่สุด

3. เกษตรทฤษฎีใหม่ (New Theory Agriculture) เป็นระบบการเกษตรที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานให้แก่เกษตรกรไทย ถือเป็นระบบที่แตกแขนงออกมาจากเกษตรผสมผสาน โดยมีหลักการดังนี้ เป็นรูปแบบการทำการเกษตรเหมาะสมสำหรับพื้นที่ขนาดเล็ก ประมาณ 10 - 20 ไร่ เกษตรสามารถทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงตนเองได้แบบค่อยเป็น ค่อยไปตามกำลัง กิจกรรมการเกษตรหลายอย่างเพื่อให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างเต็มที่ เพื่อประสิทธิภาพการผลิต เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน และสร้างสมดุลให้แก่ระบบนิเวศ

4. เกษตรอินทรีย์ (Organic Farming) เป็นระบบการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมีสารและสารกำจัดศัตรูพืช แต่จะอาศัยการปลูกหมุนเวียนเศษซากพืชมูลสัตว์ พืชตระกูลถั่ว ปุ๋ยพืชสดการใช้ธาตุอาหารจากการผุพังของหินแร่รวม ทั้งการใช้หลักการควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีภาพ (Biological control)

5. เกษตรธรรมชาติ (Natural Farming) คือ ระบบเกษตรกรรมที่สร้างผลผลิตพืชและสัตว์ให้สอดคล้องกับนิเวศของพื้นที่ โดยพยายามแทรกแซงการใช้ปัจจัยและเทคโนโลยีทางการผลิตต่างๆให้น้อยที่สุด เพื่อให้ระบบเกษตรกรรมและธรรมชาติสามารถเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นองค์รวม โดยวางรากฐานการทำการเกษตรแบบธรรมชาติไว้ คือ การไม่ไถพรวนดิน การไม่ใช้ใส่ปุ๋ยเคมีหรือทำปุ๋ยหมัก การไม่กำจัดวัชพืช การไม่ใช้สารเคมีปราบศัตรูพืช

6. เกษตรชีวภาพ (Biodynamic Agriculture) เป็นระบบเกษตรที่พยายามสร้างสมดุลของระบบนิเวศภายในฟาร์ม มนุษย์ต้องทำงานร่วมกับธรรมชาติ แต่จะไม่แทรกแซงในสิ่งที่ธรรมชาติทำได้ ระบบฟาร์มของกลุ่ม Biodynamic จะคล้ายกับ เกษตรกรรมอินทรีย์ เช่น ไม่ใช้สารเคมี การหมุนเวียนของเสียกลับมาใช้ใหม่ มีการปลูกพืชและสัตว์เลี้ยงสัตว์หลายชนิดหมุนเวียนเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ข้อแตกต่างของกลุ่มเกษตรอินทรีย์กับเกษตรชีวภาพจะอยู่ที่กลุ่มของเกษตรชีวภาพจะให้ความสนใจในการวิจัยการเกษตรมากกว่า และมุ่งเสริมปุ๋ยที่มีจุลินทรีย์ชนิดที่มีประสิทธิภาพสูงเป็นส่วนผสมอยู่เป็นปริมาณมาก เมื่อเติมลงดินแล้วสามารถดำเนินกิจกรรมเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน หรืออาจทำให้พืชได้รับประโยชน์จากธาตุอาหารในดินจากกิจกรรมของจุลินทรีย์

กรณี ต่างวิวัฒน์ (2553: 65-67) ได้นำเสนอ รูปแบบการเกษตรเพื่อก่อให้เกิดสภาวะเกษตรยั่งยืน 6 รูปแบบ ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1. เกษตรธรรมชาติ ประกอบด้วยหลักการสำคัญกล่าวคือ การให้การเกษตรเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติลดการแทรกแซงของมนุษย์ โดยยึดหลักสำคัญ 4 ประการ คือ

1.1 ไม่ไถพรวนดิน

1.2 ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีหรือทำปุ๋ยหมัก

1.3 ไม่กำจัดวัชพืช

1.4 ไม่ใช้สารเคมีกำจัดโรคและแมลงศัตรูพืช

การแสวงหาและกระทำเพื่อความจำเป็นต่อการเกษตรเท่านั้น ไม่นำปัจจัยการผลิตจากภายนอกฟาร์มมาใช้ เน้นความสมดุลของระบบนิเวศ ปราศจากสารเคมี ซึ่งการเกษตรธรรมชาติมีจุดเด่นในการฟื้นฟูความสมดุลของระบบนิเวศทางธรรมชาติ ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก

2. เกษตรอินทรีย์ มีหลักการสำคัญที่ใช้ปัจจัยการผลิตในชุมชน รักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินเพื่อโดยยึดการโดยการคืนทุกสิ่งที่เหลือจากการใช้ประโยชน์ให้กับผืนดิน การปลูกพืชหมุนเวียนและผสมผสานการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ ควบคุม การจำกัดศัตรูพืชโดยชีววิธี ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ฮอร์โมน และสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรม และเป็นการเกษตรที่มีจุดเด่นในการผลิตเพื่อพึ่งตนเอง รักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ไม่กระทำการใดๆที่รบกวนกระบวนการสะสมธาตุอาหารที่ดำเนินการโดยสิ่งมีชีวิตเล็กๆในดิน ผลผลิตมีคุณภาพที่ดีและปลอดภัยจากไ้ร้สารอินทรีย์

3. เกษตรผสมผสาน เป็นการผลิตทางการเกษตรตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไปในพื้นที่เดียวกันและในเวลาเดียวกัน มีการประสานเกื้อกูลกันและกันระหว่างกิจกรรมต่างๆเป็นวงจรเกื้อกูลประโยชน์เพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและมีประโยชน์ต่อเกษตรกร ซึ่งมีจุดเด่นเพื่อรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง การลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก การประหยัดและความมั่นคงทางด้านรายได้

4. วนเกษตร เป็นระบบการเกษตรที่สร้างระบบการเพาะปลูกพืชเลียนแบบระบบนิเวศป่าธรรมชาติ โดยการปลูกไม้ยืนต้นเป็นองค์ประกอบหลักของไร่ นาที่ผสมผสานกับการปลูกพืชชนิดอื่น หลายระดับ การจัดองค์ประกอบการเกษตรมีความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์ การทำการเกษตรในพื้นที่ป่า โดยไม่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่าเดิม หรือการนำผลผลิตออกจากป่ามาใช้โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ มีจุดเด่นที่ดำรงอยู่ร่วมกันของพื้นที่ป่ากับการเกษตร

และเน้นการเพิ่มพื้นที่ให้กับประเทศ มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีระบบเกื้อกูลกันและกันในระบบการเกษตร

5. เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นการเกษตรที่มีการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยแบ่งพื้นที่การเกษตรออกเป็น 4 ส่วน ในอัตราส่วน 30:30:30:10 เป็นพื้นที่ขุดสระน้ำ : พื้นที่ปลูกข้าว : พื้นที่ปลูกพืชไร่/พืชสวน/สมุนไพร/ไม้ใช้สอย: ที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชสวนครัวอื่นๆ เน้นการกักเก็บน้ำให้เพียงพอต่อการปลูกพืชและการใช้สอยตลอดปี การปลูกข้าวเพื่อให้มีข้าวบริโภคทั้งปี และการทำการเกษตรอื่นๆ เพื่อให้มีผลผลิตไว้บริโภคและขายได้ การดำเนินงานแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นการผลิต การรวมกลุ่มและการดำเนินธุรกิจ ทั้งนี้จุดเด่นการเกษตรทฤษฎีใหม่ กล่าวได้ว่า การบริหารจัดการที่ดินและแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็ก โดยการจัดสรรแบ่งพื้นที่ทำการเกษตรอย่างเหมาะสม ร่วมกับการบริหารเวลา เงินทุนและกำลังคนทำให้เกษตรกรมีผลผลิตไว้บริโภค/อุปโภคอย่างพอเพียงตลอดปีตามอัตภาพ ทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหารและรายได้ โดยการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการปฏิบัติ

6. ไร่หมุนเวียน เป็นการเพาะปลูกพืชแบบผสมผสานในพื้นที่หนึ่ง ในช่วงเวลาหนึ่งจากนั้นจึงย้ายไปเพาะปลูกในพื้นที่ใหม่เพื่อปล่อยให้พื้นที่เดิมฟื้นฟูตามธรรมชาติระยะหนึ่ง (5-10 ปี) แล้วจึงหมุนเวียนมาใช้ประโยชน์ในพื้นที่เดิมอีกครั้ง จุดเด่นที่ต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพและความอุดมสมบูรณ์ โดยการทำการเกษตรตามภูมิปัญญาที่อยู่บนพื้นฐานความเชื่อทางวัฒนธรรม การเคารพธรรมชาติและเกื้อกูลต่อระบบนิเวศ ทั้งเน้นในการเพาะปลูกพืชอาหารสำหรับบริโภคในครัวเรือนเพื่อยังชีพเป็นหลัก ไม่เน้นการสร้างผลผลิตส่วนเกินสำหรับขาย

เกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรทฤษฎีใหม่ และไร่หมุนเวียน มีแนวคิดและหลักการที่ใกล้เคียงกันค่อนข้างมาก ซึ่งในบางครั้งเรียกการเกษตรเหล่านี้ว่า “เกษตรกรรมทางเลือก” (alternative agriculture) ที่หมายถึง การผลิตทางการเกษตรและวิถีการดำเนินชีวิตเกษตรกรที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ การฟื้นฟูและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศที่สิ่งแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นธรรม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งการพัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชนท้องถิ่นเพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมนุษย์

สรุปรูปแบบการเกษตร ได้ 6 รูปแบบ ดังนี้

1. ไร่หมุนเวียน เป็นการเพาะปลูกพืชแบบผสมผสานในพื้นที่หนึ่ง ในช่วงเวลา

หนึ่งจากนั้นจึงย้ายไปเพาะปลูกในพื้นที่ใหม่เพื่อปล่อยให้พื้นที่เดิมฟื้นฟูอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติระยะหนึ่ง (5-10 ปี) แล้วจึงหมุนเวียนมาใช้ประโยชน์ในพื้นที่เดิมอีกครั้ง จุดเด่นที่ต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพและความอุดมสมบูรณ์ โดยการทำการเกษตรตามภูมิปัญญาที่อยู่บนพื้นฐานความเชื่อทางวัฒนธรรม การเคารพธรรมชาติและเกื้อกูลต่อระบบนิเวศ ทั้งเน้นในการเพาะปลูกพืชอาหารสำหรับบริโภคในครัวเรือนเพื่อยังชีพเป็นหลัก ไม่เน้นการสร้างผลผลิตส่วนเกินสำหรับขาย

2. เกษตรป่าไม้ หรือ วนเกษตร เป็น “กลยุทธ์” “เครื่องมือ” หรือ “วิธี” ของการจัดรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างผสมผสานระหว่างกิจกรรมด้าน การป่าไม้ การเกษตร รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์พื้นที่เดียวกัน หรือสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปเพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างสม่ำเสมอตลอดไปทำการเกษตรในพื้นที่ป่า โดยไม่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่าเดิม หรือการนำผลผลิตออกจากป่ามาใช้โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ มีจุดเด่นที่ดำรงอยู่ร่วมกันของพื้นที่ป่ากับการเกษตร และเน้นการเพิ่มพื้นที่ป่าให้กับประเทศ มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีระบบเกื้อกูลกันและกันในระบบการเกษตร

3. เกษตรผสมผสาน เป็นการผลิตทางการเกษตรตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไปในพื้นที่เดียวกันและในเวลาเดียวกัน มีการประสานเกื้อกูลกันและกันระหว่างกิจกรรมต่างๆเป็นวงจรเกื้อกูลประโยชน์เพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและมีประโยชน์ต่อเกษตรกร ซึ่งมีจุดเด่นเพื่อรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง การลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก การประหยัดและความมั่นคงทางด้านรายได้

4. เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นระบบการเกษตรที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานให้แก่เกษตรกรไทย ถือเป็นระบบที่แตกแขนงออกมาจากเกษตรผสมผสาน การเกษตรที่มีการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยแบ่งพื้นที่การเกษตรออกเป็น 4 ส่วน ในอัตราส่วน 30:30:30:10 เป็นพื้นที่ขุดสระน้ำ : พื้นที่ปลูกข้าว : พื้นที่ปลูกพืชไร่/พืชสวน/สมุนไพร/ไม้ใช้สอย: ที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชสวนครัวอื่นๆ เน้นการกักเก็บน้ำให้เพียงพอต่อการปลูกพืชและการใช้สอยตลอดปี การปลูกข้าวเพื่อให้มีข้าวกินบริโภคทั้งปี และการทำการเกษตรอื่นๆเพื่อให้มีผลผลิตไว้บริโภคและขายได้ การดำเนินงานแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นการผลิต การรวมกลุ่มและการดำเนินธุรกิจ

5. เกษตรอินทรีย์ เป็นระบบการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมีสารและสารกำจัดศัตรูพืช แต่จะอาศัยการปลูกหมุนเวียนเศษซากพืชมูลสัตว์ พืชตระกูลถั่ว ปุ๋ยพืชสดการใช้ธาตุอาหารจากการผสมของหินแร่รวม ทั้งการใช้หลักการควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีภาพการปลูกพืชหมุนเวียนและผสมผสานการปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ ควบคุม การกำจัดศัตรูพืชโดยชีววิธี ไม่ใช้

ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ฮอร์โมน และสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรม และเป็นการเกษตรที่มีจุดเด่นในการผลิตเพื่อพึ่งตนเอง รักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ไม่กระทำการใดๆ ที่รบกวนกระบวนการสะสมธาตุอาหารที่ดำเนินการโดยสิ่งมีชีวิตเล็กๆ ในดิน ผลผลิตมีคุณภาพที่ดีและปลอดภัยจากโรครานาสารอินทรีย์

6. เกษตรธรรมชาติ ระบบเกษตรกรรมที่สร้างผลผลิตพืชและสัตว์ให้สอดคล้องกับนิเวศของพื้นที่ โดยพยายามแทรกแซงการใช้ปัจจัยและเทคโนโลยีทางการผลิตต่างๆให้น้อยที่สุด เพื่อให้ระบบเกษตรกรรมและธรรมชาติสามารถเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นองค์รวม โดยวางรากฐานการทำการเกษตรแบบธรรมชาติไว้ คือ การไม่ไถพรวนดิน การไม่ใช้ใส่ปุ๋ยเคมีหรือทำปุ๋ยหมัก การไม่กำจัดวัชพืช การไม่ใช้สารเคมีปราบศัตรูพืช

7. เกษตรชีวภาพ เป็นระบบเกษตรที่พยายามสร้างสมดุลของระบบนิเวศภายในฟาร์ม มนุษย์ต้องทำงานร่วมกับธรรมชาติแต่จะไม่แทรกแซงในสิ่งที่ธรรมชาติทำได้ ระบบฟาร์มของกลุ่ม Biodynamic จะคล้ายกับ เกษตรกรรมอินทรีย์ เช่น ไม่ใช้สารเคมี การหมุนเวียนของเสียกลับมาใช้ใหม่ มีการปลูกพืชและสัตว์เลี้ยงสัตว์หลายชนิดหมุนเวียนเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน

2.6 ระบบการปลูกพืช

จิมเป มูรากามิ (2547) ได้เสนอระบบการปลูกพืชไว้ 2 ระบบ คือ

1. ระบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและการปลูกพืชซ้ำ ที่เป็นระบบการปลูกพืชทั่วไปในเกษตรกรรมแผนปัจจุบัน ซึ่งในทางนิเวศขัดกับธรรมชาติโดยสิ้นเชิง เป็นการปลูกพืชชนิดเดียวหรือไม่กี่ชนิดที่ทำให้กำไรสูง และการปลูกพืชซ้ำเดิม หมายถึง การปลูกพืชชนิดเดิมซ้ำๆ ในผืนดินเดิมทุกปี หรือปลูกซ้ำเป็นฤดูกาล

2. ระบบการปลูกพืชทางเลือกที่ ประกอบด้วย การปลูกพืชหลากหลาย การปลูกพืชหมุนเวียน และการปลูกพืชผสมผสาน

2.1 การปลูกพืชหลากหลาย เป็นการปลูกพืชในไร่นาให้มีความหลากหลายมากที่สุด ทั้งชนิดของพืชที่ต่างกัน และสายพันธุ์ ต้องมีการแบ่งไร่นาออกเป็นสวนย่อยและเรียงลำดับ

2.2 การปลูกพืชหมุนเวียน เป็นระบบการปลูกพืชที่มีการสับเปลี่ยนชนิดพืชที่ปลูกบนผืนดินเดิม ช่วยบรรเทาปัญหาต่างๆ การวางแผนปลูกพืชหมุนเวียนต้องคำนึงถึงลักษณะของพืชแต่ละชนิด โดยพิจารณาปัจจัยของการใช้ธาตุอาหารของพืชและความต้านทานโรค

2.3 การปลูกพืชแบบผสมผสาน เป็นการปลูกพืชแบบหลากหลายอีกวิธีหนึ่ง เป็นการปลูกพืชหลายชนิดในแปลงเดียวกัน เป็นการปลูกพืชพื้นบ้านที่พบในหลายประเทศและการปลูกควรคำนึงระบบรากของพืช และความทนต่อร่มเงา

สัมฤทธิ์ เพ็ญจันทร์ (2527: 3-8) เสนอระบบการปลูกพืชไว้ 4 รูปแบบดังนี้

1. ระบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยว คือ การปลูกพืชชนิดเดียวกันบนพื้นที่เดิมต่อเนื่องทุกปี เกษตรกรไทยทั่วไปทำการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเนื่องจากมีพื้นที่จำกัด และมีนิสัยที่เคยชินต่อการบริโภคเป็นอาหารหลัก เช่น การทำนา และการปลูกพืชสวนที่เห็นได้ชัด คือการปลูกไม้ผล การปลูกพืชระบบนี้ ทำให้ธาตุอาหารในดินถูกทำลาย จึงต้องมีการปรับปรุงดินและใช้ปุ๋ย

2. ระบบการปลูกพืชประสม คือ การปลูกพืช 2 ชนิดหรือมากกว่าปนลงไปในพื้นดินเดียวกัน การปลูกพืชในระบบนี้ในระบบพืชไร่ จะมีพืชหลักและพืชเสริม สัดส่วนจะขึ้นอยู่กับสภาพดินในท้องถิ่น สภาพภูมิอากาศ และชนิดของพืชที่เหมาะสม ระบบการปลูกพืชประสมในพืชสวนต้องมีการให้น้ำอย่างเพียงพอมากกว่าพืชไร่ การปลูกพืชแบบประสมเกษตรกรจะได้ประโยชน์ที่โอกาสความล้มเหลวของการปลูกพืชน้อย

3. ระบบการปลูกพืชหมุนเวียน คือ การปลูกพืชต่างชนิดอย่างมีรูปแบบบนพื้นที่ดินเดียวกันจุดประสงค์เพื่อรักษาสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินระบบการปลูกพืชหมุนเวียนช่วยให้การไหลเวียนของธาตุอาหารพืชเป็นไปอย่างทั่วถึง ไม่ใช่แร่ธาตุชนิดใดชนิดหนึ่งมากเกินไป การปลูกพืชหมุนเวียนปกติจะทำกันในพืชผัก พืชไร่และไม้ดอกไม้ประดับ ส่วนไม้ผลจะทำในไม้ผลอายุสั้น เช่น สตรอเบอร์รี่ มะละกอ ถั่ว

4. ระบบการปลูกพืชทบทวี คือ การปลูกพืชมากกว่าหนึ่งชนิดในช่วงพืชเหลื่อมวัยกัน แต่ภายในปีเดียวกันบนพื้นที่เดิม จำเป็นต้องอาศัยระบบชลประทาน สภาพอากาศที่เหมาะสม โดยอุณหภูมิไม่หนาวจัดเกินไปช่วงความยาวของแสงเฉลี่ย 166-246 ชั่วโมงต่อเดือน และต้องอาศัยเทคนิคต่างๆเข้าช่วย เช่น การใช้พันธุ์พืชพันธุ์เบา การเลือกใช้ชนิดพืชที่ปลูกร่วมกันได้และมีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นการปลูกพืชแบบทบทวีนิยมใช้กับพืชล้มลุกที่เป็นพืชไร่และพืชผัก

สรุประบบการปลูกพืชสามารถสรุปได้ 4 รูปแบบ ดังนี้

1. ระบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยว คือ การปลูกพืชชนิดเดียวกันบนพื้นที่เดิมต่อเนื่องทุกปี เป็นระบบการปลูกพืชทั่วไปในเกษตรกรรมแผนปัจจุบัน ซึ่งในทางนิเวศขัดกับธรรมชาติโดยสิ้นเชิง เป็นการปลูกพืชชนิดเดียวหรือไม่ก็ชนิดที่ทำให้กำไรสูง เกษตรกรไทยทั่วไปทำการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเนื่องจากมีพื้นที่จำกัด และมีนิสัยที่เคยชินต่อการบริโภคเป็นอาหารหลัก เช่น การทำนา และการปลูกพืชสวนที่เห็นได้ชัด คือการปลูกไม้ผล การปลูกพืชระบบนี้ ทำให้ธาตุอาหารในดินถูกทำลาย จึงต้องมีการปรับปรุงดินและใช้ปุ๋ย

2. ระบบการปลูกพืชแบบผสมผสาน หรือ ระบบการปลูกพืชประสม คือ การปลูกพืช 2 ชนิดหรือมากกว่าปนลงไปในพื้นดินเดียวกัน เป็นการปลูกพืชพื้นบ้านที่พบในหลายประเทศและการปลูกควรคำนึงระบบรากของพืช และความทนต่อร่มเงา การปลูกพืชในระบบนี้ในระบบพืชไร่ จะมีพืชหลักและพืชเสริม สัดส่วนจะขึ้นอยู่กับสภาพดินในท้องถิ่น สภาพภูมิอากาศ และชนิดของพืชที่เหมาะสม ระบบการปลูกพืชประสมในพืชสวนต้องมีการให้น้ำอย่างเพียงพอมากกว่าพืชไร่ การปลูกพืชแบบประสมเกษตรกรรมจะได้ประโยชน์ที่โอกาสความล้มเหลวของการปลูกพืชมีน้อย

3. ระบบการปลูกพืชหมุนเวียน เป็นระบบการปลูกพืชที่มีการสลับเปลี่ยนชนิดพืชที่ปลูกบนผืนดินเดิม ระบบการปลูกพืชหมุนเวียนช่วยให้การไหลเวียนของธาตุอาหารพืชเป็นไปอย่างทั่วถึง ไม่ใช่แร่ธาตุชนิดใดชนิดหนึ่งมากเกินไป การปลูกพืชหมุนเวียนปกติจะทำกันในพืชผักพืชไร่และไม้ดอกไม้ประดับ ส่วนไม้ผลจะทำในไม้ผลอายุสั้น เช่น สตรอเบอร์รี่ มะละกอ ถั่วฝักยาว ระบบการปลูกพืชหมุนเวียน จะช่วยบรรเทาปัญหาต่างๆ การวางแผนปลูกพืชหมุนเวียนต้องคำนึงถึงลักษณะของพืชแต่ละชนิด โดยพิจารณาปัจจัยของการใช้ธาตุอาหารของพืชและความต้านทานโรค

4. ระบบการปลูกพืชทบทวี หรือระบบการปลูกพืชหลากหลาย เป็นการปลูกพืชในไร่ทำให้มีความหลากหลายมากที่สุด ทั้งชนิดของพืชที่ต่างกัน และสายพันธุ์ เว้นช่วงพืชเลื่อมวัยกัน แต่ภายในปีเดียวกันบนพื้นที่เดิม จำเป็นต้องอาศัยระบบชลประทาน สภาพอากาศที่เหมาะสม โดยอุณหภูมิไม่หนาวจัดเกินไป ช่วงความยาวของแสงเฉลี่ย 166-246 ชั่วโมงต่อเดือน และต้องอาศัยเทคนิคต่างๆ เข้าช่วย เช่น การใช้พันธุ์พืชพันธุ์เบา การเลือกใช้ชนิดพืชที่ปลูกร่วมกันได้และมีความเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น การปลูกพืชแบบทบทวีนิยมใช้กับพืชล้มลุกที่เป็นพืชไร่ นาและพืชผัก

2.7 การใช้ประโยชน์ที่ดินและการถือครองที่ดิน

ดร.ชนันท์ เอ็มพันธุ์ (2531) สรุปการใช้ประโยชน์ที่ดิน หมายถึง การนำที่ดินมาใช้ บำบัดความต้องการของมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น เกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และที่อยู่อาศัย เป็นต้น ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตร หมายถึง การใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูก รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์เพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตทางการเกษตร การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรให้ตรงตามหลักการข้างต้นมีแนวทางในการดำเนินการ การใช้ที่ดินให้ตรงตามสมรรถนะของที่ดิน ในพื้นที่ที่ทำการเกษตรจำเป็นต้องเหมาะสมในด้านกายภาพของพื้นที่ คือ ควรเป็นพื้นที่ราบหรือค่อนข้างราบ ไม่สูงชันมากนัก เพราะจะไม่ทำให้เกิดการสูญเสียดินไปกับน้ำไหลบ่าหน้าดินได้ พืชบางชนิดต้องการลักษณะทางกายภาพของดินแตกต่างกันออกไป จึงจำเป็นต้องศึกษาความต้องการ

ของพืชแต่ละชนิด เช่น ข้าวต้องการพื้นที่ลุ่มน้ำขัง หรือข้าวโพดต้องการดินที่มีการระบายน้ำดี เป็นต้น ความเหมาะสมในด้านกายภาพชี้ให้เห็นได้จากสมรรถนะของที่ดิน ที่ดินใดมีสมรรถนะในทางเกษตรสูง หมายความว่าผลผลิตที่ได้รับจากการใช้ที่ดินนั้นสูงและมีขีดจำกัดในการใช้น้อย นอกจากนั้นพื้นที่ทำการเกษตรกรรมควรอยู่ใกล้แหล่งน้ำ การคมนาคมขนส่งสะดวก ตลอดจนอยู่ใกล้ตลาด เพื่อสะดวกในการขายผลผลิตและลดต้นทุนในการผลิต สำหรับที่ดินซึ่งมีสมรรถนะที่ดินสูงสำหรับการเกษตรกรรมไม่ควรนำที่ดินนั้นมาใช้ในการขยายตัวเมือง อุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม และควรมีมาตรการใช้ที่ดินนั้นให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด เช่น กำหนดเขตปลูกพืชและระบบการเพาะปลูกให้สอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศและสมรรถนะของดิน รวมทั้งส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกรในรูปของสหกรณ์เพื่อรองรับการขยายตัวด้านอุตสาหกรรมเกษตร ทั้งต้องเลือกชนิดเกษตรกรรมเหมาะสม นอกจากความเหมาะสมของลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เพื่อรองรับการใช้ประโยชน์ด้านการเกษตรแล้ว การเลือกชนิดพืชและสัตว์ให้เหมาะสมกับพื้นที่ สภาพลมฟ้าอากาศและความต้องการของตลาดเป็นสิ่งควรคำนึงถึง เพราะจะทำให้ผลผลิตที่ได้มีคุณภาพ มีตลาดรับซื้อให้ราคาดี การผลิตจึงจะประสบผลสำเร็จได้รับผลประโยชน์ตอบแทนคุ้มค่า

ซึ่งจากการศึกษาเอกสารทางวิชาการของ นฤมล เจริญรัตน์ (2526: 84) ได้เสนอการใช้ประโยชน์ที่ดินสามารถแบ่งการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรออกเป็น 7 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. ที่อยู่อาศัย หมายถึง ที่ดินที่ใช้ในการปลูกบ้านพัก ยุ้งนาง โรงเก็บของ ลานบ้าน คอกสัตว์ รวมทั้งบริเวณรอบบ้านที่ไม่ได้ปลูกพืชชนิดใด
2. ที่นา หมายถึง ที่ดินที่ใช้ในการปลูกข้าวและที่ว่างหว่าน ตลอดจนถึงจอมปลวก คันนาและคูนา
3. ที่ปลูกพืชไร่ หมายถึง ที่ดินที่ใช้ปลูกพืชไร่ต่างๆ
4. ที่ปลูกไม้และไม้ยืนต้น หมายถึง ที่ดินที่ใช้ปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น
5. ที่ปลูกสวนผักและไม้ดอก หมายถึง ที่ดินที่ใช้ปลูกพืชผักและไม้ดอกไม้ประดับ
6. ที่ป่า หมายถึง ที่ดินที่ทำการถือครองอยู่ แต่ยังไม่สามารถทำการเพาะปลูกพืชได้เพราะเป็นป่าละเมาะพุ่มไม้ที่ไม่ได้บุกเบิก
7. ที่อื่น ๆ ได้แก่ พืชหญ้าเลี้ยงสัตว์ ถนน ทางในไร่นา ตลอดจนที่ดินที่ไม่สามารถนำมาทำการเกษตรได้เพราะไม่เหมาะสม

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (2549: 13) กล่าวถึงข้อกำหนดในการใช้ประโยชน์ที่ดินจากการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ที่กล่าวถึงหน้าที่ของเกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรผู้ได้รับมอบที่ดินให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดิน โดยเกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรมีหน้าที่

ปฏิบัติตามระเบียบคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ว่าด้วยการให้เกษตรกรและสถาบันเกษตรกรผู้ได้รับที่ดินจากการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมปฏิบัติเกี่ยวกับการเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน พ.ศ. 2535 ข้อ 7 ดังนี้

1. ต้องทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเองเต็มความสามารถและไม่นำที่ดินนั้นทั้งหมดหรือบางส่วน ไปให้บุคคลอื่นไม่ว่าจะโดยการขาย ให้เช่า หรือเข้าทำประโยชน์ หรือโดยพฤติกรรมใดๆที่แสดงให้เห็นในลักษณะนั้น
2. ยินยอมทำสัญญาเช่า หรือสัญญาเช่าซื้อหรือสัญญา จัดให้โดยมีค่าเช่าและต้องปฏิบัติตามสัญญาดังกล่าว
3. ไม่เปลี่ยนแปลงสภาพที่ดิน จนเป็นเหตุให้ที่ดินเสื่อมสภาพความเหมาะสมแก่การประกอบเกษตรกรรม
4. ไม่ขุดบ่อเพื่อการเกษตรกรรมเกินร้อยละห้าของเนื้อที่ที่ได้รับมอบ
5. ไม่ปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างใดๆ เว้นแต่การปลูกสร้างตามสมควรสำหรับโรงเรือนที่อยู่อาศัย ยุ้งฉาง หรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่ใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรของเกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรรมนั้น
6. ดูแลรักษาหมวดหลักฐานของ ส.ป.ก. และหลักเขตที่ดินในที่ดินที่ได้รับมอบมิให้เกิดชำรุด เสียหาย หรือเคลื่อนย้ายไปจากตำแหน่งเดิม
7. ไม่กระทำการใดๆ ในลักษณะที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่สิ่งก่อสร้างในโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม การทำประโยชน์ในที่ดินของเกษตรกรอื่นและสภาพแวดล้อม
8. ปฏิบัติตามมติของคณะกรรมการและคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินจังหวัด
9. ปฏิบัติตามสัญญาที่ชื้อที่ทำกับ ส.ป.ก. และปฏิบัติตามพันธกรณีที่มีอยู่กับสถาบันการเงินหรือบุคคลที่ดำเนินงานร่วมกับ ส.ป.ก.

การที่กฎหมายกำหนดหน้าที่ของเกษตรกร หรือสถาบันเกษตรกร ตามข้อกำหนดดังกล่าวก็เพื่อผลในการพัฒนาสภาพของเกษตรกรในการใช้ประโยชน์ในที่ดินที่ได้รับอย่างเต็มความสามารถ เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินโดยเมื่อได้รับสิทธิในที่ดินแล้ว สิทธิดังกล่าวก็จะอยู่คู่กับเกษตรกรตลอดไป เพื่อดูแลรักษาที่ดินให้อยู่ในสภาพดี เอื้อประโยชน์ต่อการทำการเกษตร ตลอดจนเป็นการปฏิบัติตามข้อกำหนดกฎเกณฑ์ ระเบียบของทางราชการ ซึ่งหากเกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรฝ่าฝืน ส.ป.ก. จังหวัด ก็จะมีหนังสือเตือนให้เกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรละเว้นการกระทำหรือปฏิบัติให้ถูกต้องหรือทำให้ที่ดินกลับสู่สภาพเดิมภายในระยะเวลาที่กำหนด ถ้าหากผู้นั้นยังคงฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามโดยไม่มีเหตุผลก็จะถือว่าผู้นั้นสิ้นสิทธิ หรือสิ้น

สิทธิการทำประโยชน์ในที่ดินเขตปฏิรูปที่ดิน ส.ป.ก.จังหวัด ก็จะดำเนินการให้ผู้นั้นออกจากที่ดินต่อไป

เมื่อกล่าวถึงการถือครองที่ดินจากเอกสารทางวิชาการของไชยงค์ ชูชาติ (2517: 1) ได้กล่าวถึง การถือครองที่ดินที่เป็นเครื่องชี้บอกถึงความเจริญก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจของประเทศและประชาชน และระบบถือครองที่ดินนี้เองยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การกระจายรายได้ของคนกลุ่มต่างๆขาดความเป็นธรรมและไม่มีความเสมอภาคด้วย การถือครองที่ดิน เป็นสิทธิที่บุคคลมีต่อที่ดิน รวมถึงสิทธิ ในการใช้และ/หรือสิทธิในการเป็นเจ้าของ ซึ่งการถือครองที่ดินนั้นต้องมีการทำประโยชน์ในที่ดินควบคู่ไปด้วยกันเพื่อส่งผลต่อการผลิตทางเกษตร ต่อรายได้ที่ให้ผู้ถือครองที่ดินมีความมั่นคงในที่ดิน

2.8 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (<http://th.wikipedia.org>,31 กรกฎาคม 2556) ได้ให้ความหมายของ ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นฐานความรู้ ความสามารถ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม ความสามารถในการแก้ไขปัญหา โดยใช้ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัว และดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบสานกันมา อันเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวให้เข้ากับสภาพต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนเหล่านั้นตั้งถิ่นฐานอยู่ รวมทั้งได้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับกลุ่มอื่น ภูมิปัญญาไทยหมายถึง องค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ทั้งทางตรง และทางอ้อม ที่ประกอบด้วยแนวคิดในการแก้ปัญหาของตนเองจนเกิดการหลอมรวมเป็นแนวความคิดสำหรับแก้ปัญหาที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งสามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวแล้วนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมตามกาลเวลา ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีมากมายหลายแขนงมักถูกมองว่าล้าหลัง ไม่ค่อยให้ความสำคัญและสืบสานกันมากนัก ส่วนใหญ่แล้วภูมิปัญญาท้องถิ่นมักสืบทอดบอกกล่าวกันเป็นการภายใน สามารถจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 10 ลักษณะได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับความเชื่อและศาสนา มีลักษณะที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากมีพื้นฐานทางความเชื่อในศาสนาที่แตกต่างกัน สำหรับภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย ซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักนั้นได้มีส่วนสร้างสรรค์สังคม โดยการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม ประเพณีและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ดำรงที่คนในท้องถิ่นสร้างขึ้นมา โดยเฉพาะเป็นการเพิ่มขวัญและกำลังใจคนในสังคม ภูมิปัญญา

ประเภทนี้จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตในสังคมเป็นอย่างมากดังจะเห็นได้จากประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญในประเทศไทยล้วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคม

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปะพื้นบ้าน เป็นการสร้างสรรค์งานศิลปต่างๆ โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันจากนั้นได้สืบทอดโดยการพัฒนาอย่างไม่ขาดสายกลายเป็นศิลปะที่มีคุณค่าเฉพาะถิ่น

4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับอาหารและผักพื้นบ้าน นอกจากมนุษย์จะนำอาหารมาบริโภคเพื่อการอยู่รอดแล้ว มนุษย์ยังได้นำเทคนิคการถนอมอาหารและการปรุงอาหารมาใช้เพื่อให้อาหารที่มีมากเกินไปความต้องการสามารถเก็บไว้บริโภคได้เป็นเวลานานซึ่งถือว่าเป็นภูมิปัญญาอีกประเภทหนึ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังนำผักพื้นบ้านชนิดต่างๆมาบริโภคอีกด้วย

5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน ถือว่าเป็นการผ่อนคลาย โดยเฉพาะในวัยเด็กซึ่งชอบความสนุกสนานเพลิดเพลิน ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยส่วนใหญ่จะใช้อุปกรณ์ในการเล่นที่ประดิษฐ์มาจากธรรมชาติซึ่งแสดงให้เห็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ และรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมอย่างกลมกลืน

6. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์ของแต่ละภาคเราสามารถพบหลักฐานจากร่องรอยของศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏกระจายอยู่ทั่วไป เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเทคนิค ความคิด ความเชื่อของบรรพบุรุษเป็นอย่างดี

7. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ที่แสดงออกถึงความสนุกสนานและยังเป็นคติสอนใจสำหรับคนในสังคม ซึ่งมีส่วนแตกต่างกันออกไปตามโลกทัศน์ของคนในภาคต่างๆ

8. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับสมุนไพรและตำรายาพื้นบ้าน เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของคนในอดีตและถ่ายทอดให้กับคนรุ่นหลังถือว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสี่ ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ หากได้รับการพัฒนาหรือส่งเสริมจะเป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตได้

9. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรม เทคโนโลยีและสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนไทยในแต่ละภาคนั้นถือเป็นการประดิษฐ์กรรมและหัตถกรรมชั้นเยี่ยม ซึ่งปัจจุบันไม่ได้รับความสนใจในการพัฒนาและส่งเสริมภูมิปัญญา หากมีการเรียนรู้และสืบทอดความคิดเกี่ยวกับการประดิษฐ์กรรมและหัตถกรรมให้แก่เยาวชน จะเป็นการรักษาภูมิปัญญาของบรรพชนได้อีกทางหนึ่ง

10. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เนื่องจากคนไทยมีอาชีพที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา ทำไร่ จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาที่

เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ปัญหาหรืออ่อนน้อมเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูกและเพื่อเพิ่มผลิตผลทางการเกษตรดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตรทั่วทุกภูมิภาคของไทย

สุรพล กาญจนะจิตร (2542: 213-246) กล่าวถึง ภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีท้องถิ่นยากต่อการแยกออกจากกันให้เด่นชัด ภูมิปัญญาก่อให้เกิดเทคโนโลยีหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเทคโนโลยีท้องถิ่นเป็นผลผลิตของภูมิปัญญา เมื่อมีการใช้ภูมิปัญญาประดิษฐ์คิดค้นที่สามารถนำมาใช้ นำมาแก้ไขปัญหาก็ได้รับการถ่ายทอดและประยุกต์ใช้ต่อมา ภูมิปัญญาของชาวมุขมพรด้านการเกษตรซึ่งจังหวัดชุมพรในอดีต ดำรงชีวิตแบบผสมผสานพึ่งพาอาศัยตนเองมาช้านาน อาชีพของชาวมุขมพร ประกอบอาชีพผสมผสานแบบเศรษฐกิจพอเพียง มีทั้งการทำไร่ ทำนา ทำสวน ทำประมงและการเลี้ยงสัตว์ การทำสวนที่นิยมทำกัน คือ การทำสวนไม้ผล สวนมะพร้าว กาแฟ ปัจจุบันมีการทำสวนยางพาราและสวนปาล์มน้ำมันเพิ่มขึ้น ผลไม้ที่มีชื่อเสียงของจังหวัดชุมพร เงาะ ทุเรียน มังคุด ส้มโอ และมะพร้าวที่มีในทุกพื้นที่ ด้านการประมง ที่มักมีการทำประมงชายฝั่ง การเลี้ยงสัตว์ ประเภทใช้งาน มีช้าง วัว ควาย ที่เลี้ยงกันมากในอดีต ส่วนหมู เป็ด ไก่ ซึ่งนิยมเลี้ยงเป็นอาหารแทบทุกครัวเรือน ส่วนการทำไร่ จังหวัดชุมพร อดีตมีพื้นที่ป่ามาก มีฝนตกชุกเกือบทั้งปีจนได้ชื่อว่า “เมืองฝนแปดแดดสี่” ชาวบ้านนิยมการถางป่าเพื่อทำไร่ ซึ่งมีทั้งไร่เลื่อนลอยและไร่ที่ตัดแปลงเป็นสวนภายหลัง พืชไร่ ที่นิยมปลูก ได้แก่ ข้าว ถั่ว งา ข้าวโพด และพืชผักอื่นๆ การทำนา ทำทั่วไปแทบทุกบ้านแต่ส่วนใหญ่ทำเพื่อเลี้ยงครอบครัว ถ้ามีเหลือจึงขายและเก็บไว้บริโภคในปีต่อไป การทำนาถือว่าเป็นอาชีพหลักเหมือนภาคกลางและภาคอีสาน หากกล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดชุมพรที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต สามารถจำแนกตามลักษณะได้ ดังนี้

1. การทำมาหากิน คนในอดีตดำรงชีวิตแบบผสมผสานพึ่งพาอาศัยตนเองมาช้านาน แต่ไม่ได้สนใจกำหนดไว้เป็นแบบอย่าง อาชีพของคนจังหวัดชุมพรเป็นอาชีพที่มีความหลากหลายผสมผสานตามแบบเศรษฐกิจพอเพียง เช่น การทำสวนไม้ผล กาแฟ มะพร้าว ฯลฯ การทำประมงชายทะเล และการเลี้ยงสัตว์ การทำนา ทำไร่ ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับการทำเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ การจับสัตว์บก ด้วย บ่วง แร้ว ค้าง การนั่งห้ามจับช้างป่า การใช้กรงดักลิง และการฝึกหัดลิงเพื่อขึ้นมะพร้าว ขั้นตอนการทำนาและเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนา การใช้สารไล่แมลง การขุดเรือ

2. การรักษาโรค ด้วยสมุนไพร เป็นการนำเสนอการรักษาโรคด้วยตำรายาที่พบในจังหวัดชุมพร เช่น ยาแก้กษัยท้องเป็นดาน ยาถมขับเสมหะ ยาแก้เมื่อย ยาแก้หอบหืด และยาแก้โรคต่างๆ

3. การกินอยู่ ประกอบด้วย ด้านโภชนาการ ที่ประกอบด้วยการทำอาหารที่บ้าน และการถนอมอาหารต่างๆ

4. เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ที่นำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาดัดแปลงใช้ให้เกิดการใช้ประโยชน์ เช่น การทำขลุ่ยต่อนกแก้ว ตะกร้อสอยผลไม้ หมาตักน้ำ ตะกรี โละโตะ ตะขบไล่สัตว์

2.9 ความเชื่อ

ราชบัณฑิตยสถาน (2525: 278) สรุปสาระสำคัญของความเชื่อ (Beliefs) ว่าเป็น ธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา พระเจ้า หรือภูตผีปิศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ขึ้น เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาทภัย ต่างๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มียุทธพลต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรม หรือศาสนาเกิดขึ้น

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย (2524: 42) ให้ความหมายเกี่ยวกับความเชื่อไว้ 2 นัยด้วยกันคือ

1. การยอมรับข้อเสนอข้อใดข้อหนึ่งได้ว่าเป็นความจริง การยอมรับเช่นนี้โดยสารถะสำคัญแล้วเป็นการรับเชิงพุทธิปัญญา แม้ว่าจะมีอารมณ์สะท้อนใจเข้ามาประกอบด้วย ความเชื่อจะก่อให้เกิดภาวะทางจิตขึ้นในบุคคลซึ่งอาจจะเป็นพื้นฐาน สำหรับการกระทำโดยสมัครใจของบุคคล ความเชื่อ อาจจะมีพื้นฐานจากหลักฐานข้อเท็จจริงที่เชื่อได้หรือมีพื้นฐานจากความเดียดฉันท์จากการนึกรู้เฝ้าเอง หรือจากลักษณะที่ทำให้เกิดความเข้าใจไขว้เขวก็ได้ เพราะฉะนั้น ความเชื่อจึงมิได้ขึ้นอยู่กับความจริงเชิงวัตถุวิสัยในเนื้อหาความเชื่อแปลกวิถดการก็ได้ คนเราอาจจะกระทำการอย่างแข็งขันจริงจัง หรืออย่างบ้าคลั่งด้วยความเชื่อที่ผิดได้เท่าๆ กับที่ทำด้วยความเชื่อที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม การทำที่ใช้สติปัญญาใดๆ ก็ตาม ย่อมต้องอาศัยความเชื่ออยู่ด้วยเสมอ แต่สติปัญญาเองนั้นอาจใช้มาทดสอบความเชื่อและตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องพื้นฐานความเชื่อนั้นได้

2. การยอมรับข้อเสนอข้อใดข้อหนึ่งว่า เป็นจริงโดยที่ยังมิได้พิสูจน์ได้โดยวิธีการของวิทยาศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี (www.udru.ac.th , 31 กรกฎาคม 2556) ได้กล่าวถึงความเชื่อของมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อในธรรมชาติ ความเชื่อระดับต่ำสุดของมนุษย์ คือความเชื่อในธรรมชาติ เพราะธรรมชาติเกิดอยู่ข้างเคียงกับมนุษย์ มนุษย์เกิดมาลิ้มตาในโลก สิ่งแรกที่มนุษย์ได้เห็นได้สัมผัสก่อนสิ่งอื่นคือธรรมชาติรอบตัวมนุษย์และธรรมชาติต่างๆ เหล่านั้นได้แก่ ความมืด ความสว่าง ความหนาว ความร้อน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ดวงดาว แม่น้ำลำธาร ต้นไม้ ฟ้าร้องฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด มนุษย์เชื่อว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน มีอำนาจพิเศษและสามารถก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ มนุษย์จึงเกรงกลัวและกราบไหว้ ดังนั้น การนับถือธรรมชาติจึงนับเป็นขั้นแรกแห่งความเชื่อของมนุษย์

2. ความเชื่อในคติถือผีสาร เทวดา วิวัฒนาการแห่งความคิดของมนุษย์เกิดขึ้นพร้อมกับความเจริญรอบข้างอย่างอื่น มนุษย์มีความสงสัยว่าความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฟ้ากฟ่า แม่น้ำ แม้ภูเขาและต้นไม้ใหญ่ที่สามารถบันดาลให้เกิดความผันแปรไปได้ต่างๆ ในตัวธรรมชาติเหล่านั้น และมีผลบันดาลให้เกิดความสุขและความทุกข์แก่มนุษย์ ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงสร้างรูปเทวดาบ้าง รูปมนุษย์บ้าง หรือรูปครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์บ้าง เช่น พระภูมิเจ้าที่ แม่ย่านางเรือ และเทพารักษ์ต่างๆ เป็นต้น เพื่อบูชาธรรมชาติเหล่านี้คงมีอำนาจอะไรอย่างหนึ่งสถิตอยู่ อำนาจที่สามารถบันดาลให้เป็นได้นั้น เรียกว่า เจตภูตหรือวิญญาณ เจตภูตที่มีอำนาจทำความทุกข์ให้เกิดขึ้น อาจเป็นมารร้ายหรือ ผีสารอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนที่นำความสุขมาให้ อาจเป็นท้าวประเพณีใดประเพณีหนึ่ง และในขั้นนี้ เจตภูตที่ทรงอำนาจสถิตอยู่ในธรรมชาตินั้นๆ อาจแบ่งออกได้อีกเป็น 3 ลำดับแห่งวิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ดังนี้

2.1 เริ่มจากธรรมชาติแต่ละอย่างก่อน แล้วกว้างออกไปถึงธรรมชาติทุกอย่างในโลก โดยเชื่อว่าสรรพสิ่งในโลกมีวิญญาณสถิตอยู่

2.2 เชื่อว่าวิญญาณเหล่านั้นมีอำนาจไปแต่ละอย่าง อาจบันดาลความดีความชั่ว ความสุข และความทุกข์ให้แก่มนุษย์ได้แต่ละอย่างตามอำนาจและความกรุณาที่มีอยู่ วิญญาณเหล่านั้นต้องมีรูปร่าง แต่ไม่สามารถเห็นได้

2.3 เริ่มสร้างขึ้นด้วยความนึกคิดของตนเอง ภาพที่ตนนับถือ เรียกว่า พระเจ้า หรือเทพเจ้าหรือผีสารเทวดาก็ตามเกิดขึ้นมาแต่ครั้งนั้น ความเชื่อเช่นนี้เป็นมูลเหตุอีกประการหนึ่งของศาสนา นักปราชญ์ในสังคมมนุษย์โบราณเรียกความเชื่อนี้ถือว่าวิญญาณหรือเจตภูต

2.4 ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ ได้แก่ มารดา บิดา ปู่ย่าและตายายที่ตายไปแล้ว วิญญาณของบุคคลเหล่านั้นไม่ได้ไปไหน ยังคงอยู่เพื่อ ปก ปกักรักษาดูแลบุตรหลานของพวกเขา ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ โดยสังเกตตัวอย่างได้จากการบังสุกุลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วของคนไทย และการกราบไหว้บูชาบรรพบุรุษของคนจีน

2.5 ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ ความคิดของมนุษย์ได้พัฒนาติดต่อกมาจากความคิดเรื่องสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงกว่ากันอย่างไร บางคนเชื่อว่าพระอาทิตย์เป็นเทพเจ้าสูงสุด บางคนเชื่อว่าพายุฟ้าเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ บางคนเชื่อว่าพระจันทร์เป็นเทพเจ้าสูงสุดกว่าเทพเจ้าองค์ใด เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี (www.udru.ac.th , 31 กรกฎาคม 2556) ได้กล่าวถึงความจำเป็นที่มนุษย์ต้องผูกพันอยู่กับความเชื่อ ที่สำคัญที่อยู่ 5 ประการคือ

1. มนุษย์ไม่อาจขาดความเชื่อหรือความคิดได้ เพราะหากขาดความเชื่อเสียแล้ว มนุษย์จะไม่เข้าใจตนเอง และไม่เข้าใจโลกหรือสภาพสิ่งแวดล้อมได้ ถ้าไม่เข้าใจสิ่งเหล่านั้นแล้ว มนุษย์ก็ไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้ ตัวอย่าง หากไม่รู้ว่าคนเป็นใครชายหรือหญิง เด็กหรือผู้ใหญ่ก็จะไม่อาจติดต่อกับผู้อื่นได้ หากไม่มีความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมก็ไม่อาจใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม หรืออาจถูกภัยอันตรายจากสภาพแวดล้อมได้ การเข้าใจหรือมีความเชื่อในสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

2. ชีวิตมนุษย์ มีทั้งสิ่งที่เห็นได้ พิสูจน์ได้ เข้าใจได้ หากมนุษย์ไม่มีความคิดหรือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้เป็นฐานไว้บ้างแล้ว มนุษย์ก็จะไม่สามารถประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งเหล่านั้นได้ เช่น อนาคตเป็นสิ่งที่ยังมองไม่ถึง ศิหรือเทวดาเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น ความรักความซึ้ง ความดีความชั่วก็วัดไม่ได้ มนุษย์จะต้องอาศัยความเชื่อหรือสร้างความคิดเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ไว้เป็นทุน เพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นเพื่อเสริมต่อจากสิ่งเหล่านั้นได้ถูกต้อง

3. ความเชื่อทำให้มนุษย์เกิดความมั่นใจ เช่น เมื่อมนุษย์เชื่อว่าเครื่องบินสามารถบินในอากาศได้ มนุษย์สามารถควบคุมเครื่องบินให้ลาขึ้นสู่อากาศได้ มนุษย์เชื่อว่าตนมีกำลังกายดี ก็จะมีคามมั่นใจในการต่อสู้ เพราะเชื่อว่าล้มมาอาชีพเป็นการทำได้แม้ยากลำบากก็มีกำลังใจฝ่าฟันทำเป็นต้น

4. ความเชื่อทำให้เกิดความสบายใจ เช่น เชื่อในเจตนาของพระเจ้าที่จะทดลองความอดทนทุกข์ยาก จึงทำให้เจ็บปวดไม่หายหรือทำความพยายามแล้วไม่สำเร็จ คนไข้เชื่อความสามารถของหมอ จึงยอมให้ผ่าตัด (ด้วยความสบายใจ) ความเชื่อของมนุษย์มีอยู่มากมาย แต่ละ

ภูมิภาคอาจจะมีส่วนที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันไปบ้าง ทั้งนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

4.1 ความเชื่อทั่วไป หรือความเชื่อธรรมดา (beliefs) ซึ่งคนส่วนใหญ่จะมีอยู่ สามารถแบ่งย่อยออกไปได้ดังนี้

4.1.1 ความเชื่อปรากฏการณ์ธรรมชาติ ได้จากการที่มนุษย์ในสมัยแรกๆ อาศัยธรรมชาติเป็นอยู่ เมื่อฝนตก ฟ้าร้อง ก็กลัว บางทีเกิดฟ้าผ่าลงมาตนได้รับอันตรายก็เข้าใจว่าธรรมชาติลงโทษเพราะพระเจ้าท่านพิโรธ เมื่อน้ำท่วมใหญ่หรือฝนแล้ง ก็ว่าพระเจ้าลงโทษ จึงหาวิธีการบิให้อ้อนวอนมิให้ท่านลงโทษ

4.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับชากลางบ้าน ความเชื่อในเรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เจ็บป่วย ไม่สามารถประกอบอาชีพ ก็หาหูกยาอันเป็นสมุนไพรรักษาหายบ้างไม่หายบ้าง เพราะยาออกฤทธิ์ช้า เช่น คนปากเป็นนกระจอกก็เอาเปลือกแคเมาเคี้ยว เป็นตาแดงให้เคี้ยวกระเทียมเป่าที่ตา

4.1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม นิมิต ผืน การประกอบพิธีต่างๆ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองต่อไปภายหน้า เช่น ขึ้นบ้านใหม่ก็หาฤกษ์ยาม จะเดินทางไกลไปค้าขายก็หาฤกษ์ยาม ออกเดินทางทิศใดจึงจะดี ส่วนความฝันหรือนิมิตนั้น เชื่อกันว่ามีส่วนของความจริง ทำให้บางคนถือเอามาเป็นภาระในการกระทำต่างๆ ถ้าฝันดีก็หวังว่าจะโชคดีมีสุข หากฝันร้ายก็จะหาวิธีปิดเป่าโดยแก้ฝันตามแม่น้ำบ้าง ทางสี่แพร่งบ้าง

4.1.4 ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะของคนและสัตว์ มนุษย์ได้คลุกคลีอยู่ด้วยกันเป็นเวลานาน ย่อมจะนำเอาลักษณะที่ดีด้วยของกันและกันมาพิจารณา แล้วสรุปเอาว่าน่าจะเป็นอย่างนั้นจะเป็นอย่างนั้น แล้วบอกเล่าสืบต่อกันมา เช่น บอกว่าคนที่หน้ากรือ คอสั้น ห้ามคบหรือหญิงที่เดินกางแขนเหมือนชาย เป็นสตรีโทษ ห้ามแต่งงานด้วย กรณีเกี่ยวกับสัตว์ เช่น ควายที่จะนำมาใช้งานต้องดูว่าที่ตัวมีกี่ขั้ว ถ้ามีไม่ครบตามลักษณะที่กำหนดถือว่าไม่ดี

4.1.5 ความเชื่ออันเนื่องมาแต่ศาสนา แต่ละศาสนาสอนให้คนเชื่อด้วยวิธีต่างๆ กัน แต่จุดหมายปลายทางคือความสุขในชีวิตเช่นเดียวกัน เช่น ศาสนาคริสต์ สอนให้รักเพื่อนมนุษย์ ผู้กระทำความผิดมีการสารภาพบาปต่อพระเจ้าจะหมดบาปได้ ศาสนาพุทธสอนให้เชื่อในการกระทำและผลของการกระทำ

4.1.6 ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ มนุษย์ต้องประกอบอาชีพเพื่อความอยู่รอด การเพาะปลูกต่างๆ จะได้ผลดีจึงมีทั้งข้อห้ามและข้อปฏิบัติ เช่น ห้ามยืมเวลาปลูกข้าวโพด จะทำให้ฝักข้าวโพดมีเมล็ดห่างๆ เวลาต้นไม่มีดอกข้อห้ามนี้จะทำให้ผลเน่า

4.1.7 ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี แต่ละภูมิภาคมีประเพณีมากมาย เพราะความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นมีอย่างนั้น มีการประกอบพิธีตามความเชื่อในประเพณีอยู่ด้วย เช่น ประเพณีชิงเปรตในภาคใต้ ประเพณีทำบุญคูณลานในอีสาน ประเพณีสงกรานต์

4.1.8 ความเชื่อเรื่องเคล็ดและแก้เคล็ด มนุษย์มีความเชื่อว่าสิ่งที่ไม่ดีจะกลายเป็นดีได้เมื่อได้แก้เคล็ดแล้ว เช่น เชื่อว่าเกิดมามีอายุเท่านั้นเท่านั้นจะถึงชาติ ก็ทำพิธีสืบชะตาต่ออายุ หรือตัดกรรม จะทำให้อายุยืนอยู่ไปได้นาน หรือผู้ผลิตเบียร์เชื่อสุราเมื่อตากเบียร์เชื่อ ก็จะนอนคลุมโปงทำเป็นทิวาเมา จะทำให้เบียร์เชื่อมีคุณภาพดี

4.1.9 ความเชื่อเกี่ยวกับ นรก สวรรค์ ชาติ ภพ เป็นความเชื่อของมนุษย์ ที่มีมานานแล้วว่าการทำไม่ดีจะตกนรก ถูกยมบาลทรมาน ถ้าทำดีจะมีสุขขึ้นสวรรค์ เชื่อว่าตายแล้วไปเกิดในชาติหน้าต่อๆ ไป เป็นความเชื่อที่เนื่องมาจากศาสนาเช่นกัน เป็นความฉลาดของคนโบราณที่ใช้อุบายสอนคนเพื่อให้เป็นคนดี มีความหวังในชีวิต

4.1.10 ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย ตัวเลขนับว่าเป็นสิ่ง ที่เชื่อว่าจะให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ เช่น ชาวตะวันตก เชื่อว่าเลข 13 เป็นตัวเลขอัปโชค ก็จะหลีกเลี่ยง การกระทำที่เกี่ยวกับเลขนี้ คนไทยเชื่อว่าเลข 9 ดี ทำอะไรก้าวหน้าก็จะประกอบพิธีในวันที่เป็นเลข เก้า นอกจากนั้นยังเชื่อในวันจันวันพุธ ตามหลักโหราศาสตร์อีกด้วย

4.2 ความเชื่อที่แฝงไว้ด้วยความกลัว หรือความเชื่อทางไสยศาสตร์ (superstition) ไสยศาสตร์ คือ การเชื่อถือโดยรู้สึกเกรงขามหรือกลัวในสิ่งที่เข้าใจว่าอยู่เหนือธรรมชาติหรือในสิ่ง ลึกลับ อันไม่สามารถจะทราบด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ และสิ่งนั้นอาจจะให้ดีหรือร้ายแก่ผู้ ที่เชื่อถือก็ได้

จิตรา วิบุรินนท์ และอนุชา ม่วงใหญ่ (2548: 306-315) กล่าวถึง การดำรงชีวิต ของคนในภาคใต้ที่ประกอบขึ้นด้วยคนไทยและคนอีกหลายชาติพันธุ์ที่อยู่ร่วมกันในคาบสมุทร มี คนมาเลย์ คนจีน และคนที่มาจากอินเดียฝ่ายใต้ หากแต่กลุ่มคนที่มีจำนวนมากที่สุด คือไทยสยาม โดยภูมิศาสตร์เป็นคาบสมุทรแหลมทอง มีทะเลกว้างขวางอยู่สองข้าง มีทรัพยากรธรรมชาติอุดม สมบูรณ์ทั้งในทะเล ที่ราบชายฝั่งในป่าเขา การเดินทางทั้งทางบกและทางน้ำเพื่อมาตั้งหลักแหล่ง และทำมาค้าขายเป็นเวลาดึกดึกกันหลายพันปี มีการตั้งถิ่นฐานทำมาหากินหลายลักษณะทั้งบริเวณ ชายทะเล ที่ราบชายฝั่งทะเลกับเทือกเขา หลังเขา ตามสายน้ำน้อยใหญ่จำนวนมากที่ไหลจาก เทือกเขาลงสู่ทะเลทั้งสองด้าน ภูมิปัญญาของภาคใต้จึงมีความหลากหลายทั้งที่ได้มีพัฒนาการจาก การปรับตัวจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และที่คนได้นำมาจากแหล่งอารยธรรมอื่นๆแล้วหลอม รวมกันเข้าอยู่เคียงข้างกันในหลายลักษณะ ชาวใต้มีความเชื่อทำนองเดียวกับคนในภูมิภาคอื่นๆ

3. แนวคิดการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

3.1 ความเป็นมาของการจับจองและการจัดที่ดินในประเทศไทย

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (2554: 1-12) ความเป็นมาของการจับจองและการจัดที่ดินในประเทศไทย โดยแบ่งเป็น 3 ช่วง ดังนี้

สมัยสุโขทัย หลักฐานชิ้นสำคัญที่ทำให้ทราบเรื่องราวต่างๆ ในสมัยสุโขทัยและเรื่องราวเกี่ยวกับการจับจองที่ดินเพื่อทำการเกษตร ก็คือศิลาจารึก โดยเฉพาะในศิลาจารึกหลักที่ 1 ระบุว่า “เมืองสุโขทัยนี้ดีในน้ำมีปลาในนามีข้าว เจ้าเมืองบ่เอาจอบในไพร่ลู่ทาง เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองคำ ใครจักใคร่ค้าไพร่ฟ้าหน้าใส...” จึงทำให้ทราบว่า สุโขทัยนี้ ราษฎรทำการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์และขายได้เสรี สุดแล้วแต่กำลังความสามารถของผู้นั้นและมีความอุดมสมบูรณ์ ใครเข้าจับจองเพาะปลูกก็ยกให้และสามารถรับมรดกได้

สมัยกรุงศรีอยุธยา มีกฎหมายบัญญัติชัด โดยเฉพาะกฎหมายที่ดินที่ประกาศใช้ตั้งแต่สมัยพระราชาธิบดีที่ 1 คือ กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ บทที่ 35,42 และ 43 สาระสำคัญของกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ เห็นได้ว่า การจับจองที่ดินในสมัยอยุธยา ไม่ได้มีหลักเกณฑ์อย่างปัจจุบัน ถ้าผู้ใดหักร้างถางพงทำไร่นาเรือกสวนได้ก็ให้แจ้งแก่เจ้าหน้าที่เพื่อจักได้ออกโฉนดให้ไว้ การทำเช่นนี้เพื่อป้องกันการหลอกลวงภาษีอากร เป็นสำคัญ หากลักลอบก่อสร้างจะมีความผิด มีโทษ 6 สถาน ในการจับจองที่ดินนั้นก็ไม่จำกัดเนื้อที่ถือครองใครมีกำลังเท่าไรก็ได้ตามกำลังความสามารถ ที่ดินที่จับจองได้เพียงสิทธิทำกินเท่านั้น ไม่สามารถจับจองเป็นเจ้าของ หากมีความกันผู้เข้ามาทำกินที่หลังต้องชดใช้ให้ ห้ามซื้อขายกัน

สมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ใช้ตัวบทกฎหมายเช่นเดียวกับกรุงศรีอยุธยาที่ใช้ลักษณะกฎหมายเบ็ดเสร็จ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนปลาย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ที่ทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตก ทำให้ต้องมีการออกพระราชกำหนดกฎหมายต่างๆ พิทักษ์ผลประโยชน์ เช่น ในด้านที่ดินก็ทรงออกประกาศว่าด้วยเขตที่ซึ่งฝรั่งจะเช่าหรือเช่าซื้อได้ (พ.ศ. 2399) ครั้งรัชกาลที่ 5 ที่มีการปฏิรูปการปกครองใหม่ ทั้งมีการปรับปรุงที่ดินควบคู่ไปกับการปรับปรุงสิทธิในที่ดินด้วย ดังนี้

1. การปรับปรุงที่ดิน เนื่องจากในช่วงนั้นประเทศไทยมีการส่งข้าวเป็นพืชส่งออกที่สำคัญ ราคาข้าวจึงสูง จึงให้มีการจับจองพื้นที่เพื่อปลูกข้าวเป็นจำนวนมาก และมีการขุดคลองเพื่อใช้น้ำ ทำให้ทรงออกประกาศขุดคลอง จ.ศ. 1239 (พ.ศ. 2420) ซึ่งในประกาศฉบับนี้พยายามที่จะจำกัดการจับจองที่นา มิให้ปล่อยรกร้างว่างเปล่าโดยระยะระยะเวลาไว้ และเป็นการจูง

ใจให้คนเร่งทำการผลิตมากขึ้น จึงมอบสิทธิพิเศษแก่ราษฎรที่ได้แรงงาน ออกแรงช่วยในการขุดคลอง โดยการเพิ่มอายุตราจองขึ้นจาก 2 ปี เป็น 5 ปี

2. การปรับปรุงสิทธิในที่ดิน ที่ในสมัยนี้มีการตรากฎหมายออกใช้หลายฉบับ เช่น

2.1 ใบหยียบย่ำ

2.2 ตราจองหรือใบจอง

2.3 หนังสือแสดงว่าได้นำวัดเพื่อรับโฉนดที่ดิน

2.4 หนังสือสำคัญการแสดงกรรมสิทธิ์

ในรัชกาลที่ 6 ก็ยังทรงยึดแนวพระราชปฏิบัติเช่นเดียวกับรัชกาลที่ 5 ขณะเดียวกัน ทรงเริ่มการจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรชาวนา โดยอาศัยพระราชบัญญัติสมาคม (เพิ่มเติม) พ.ศ. 2459 ต่อมาในรัชกาลที่ 7 ได้วางโครงการในเรื่องที่ดินโดยร่างกฎหมายควบคุมวิธีการจับจองที่ดินว่างเปล่า เพื่อให้คนไทยได้มีส่วนเป็นเจ้าของที่ดินขนาดย่อยตามความเหมาะสมแก่ครอบครัว ซึ่งเรียกว่า พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2479

3.2 ปรัชญาความคิดของการปฏิรูปที่ดินและความหมายของการปฏิรูปที่ดิน

ไชยงค์ ชูชาติ (2519: 37-41) กล่าวถึงปรัชญาความคิดของการปฏิรูปที่ดินว่า “ปรัชญาแนวความคิดของการปฏิรูปที่ดินอย่างแท้จริงที่ดำเนินอยู่ในโลกปัจจุบันมิได้เป็นของผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ หากแต่มีวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ ตั้งแต่สมัย David Ricardo นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษที่ได้นำเสนอทฤษฎีค่าเช่า ในหนังสือ Principles of Political Economy and Taxation (1817) และ Thomas Spencer ในหนังสือชื่อ Meridian Sun of Liberty ที่กล่าวว่าค่าเช่าควรเป็นของบ้านเมืองหรือหมู่บ้านในฐานะที่ดินเป็นของส่วนร่วม William Ogilvig (1736-1891) และ J.B. O'Brien (1805-1894) เห็นควรให้มีการเลิกอภิสิทธิ์ในที่ดิน A.R. Wallace (1882-1913) ในหนังสือ Land Nationalization, Its Necessity and Its Aims เห็นว่าการให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้นเป็นการทำลายหลักการอยู่ร่วมกันด้วยความทัดเทียม ทำให้คนส่วนน้อยกลายเป็นคนร่ำรวยและคนส่วนใหญ่กลายเป็นคนยากจน และคนอื่นๆ อีกหลายท่าน โดยที่ข้อเสนอของเฮนรี จอร์จ นักปฏิรูปที่ดินของสหรัฐ ได้เขียนหนังสือชื่อ Out Land and Land Policy (1871) ที่เสนอทฤษฎีการเก็บภาษีตามมูลค่าที่ดิน ที่ให้มีการเก็บภาษีที่ดินแต่อย่างเดียวและการแนะนำให้เก็บภาษีที่ดินตามมูลค่าที่ดินเพื่อป้องกันการเก็งกำไร จะทำให้ที่ดินมีราคาต่ำ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นักปฏิรูปที่ดินหลายท่านได้เสนอให้มีการเก็บภาษีที่ดินตามที่ตั้งของที่ดินด้วย เพื่อป้องกันมิให้เจ้าของที่ดินทิ้งที่ดินว่างเปล่า ไม่ทำประโยชน์ การเก็บภาษีที่ดินในส่วนเกินไปให้กลับมาเป็นของรัฐตามทฤษฎีของจอร์จ กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในโครงการปฏิรูปที่ดินสมัยใหม่ในอันที่จะทำให้เจ้าของที่ดินกระจายการถือครองที่ดินและใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่มากขึ้น นโยบายการปฏิรูป

ที่ดินเพื่อระบบการถือครองที่ดินมีความคล่องตัวเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยได้ดี

สรุปแนวความคิดของการปฏิรูปที่ดิน ตั้งอยู่บนพื้นฐาน การกระจายการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ ทำให้เกิดการกระจายของทรัพยากรและรายได้สู่ชาวไร่ชาวนาอย่างพอเพียงและมากกว่าเดิม และเป็นการนำมาซึ่งการใช้ที่ดินให้เป็นแหล่งผลิตที่มีประสิทธิผล ดำรงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์

3.3 ความหมายของการปฏิรูปที่ดิน

ไชยงค์ ชูชาติ (2519: 36) กล่าวถึงความหมายในอดีตของการปฏิรูปที่ดิน หมายถึง การกระจายที่ดินอันเป็นบ่อเกิดแห่งความมั่งคั่งสมบูรณ์ของเจ้าสัวที่ดินมาให้แก่เกษตรกรผู้ยากไร้ที่ทำกิน มีรายได้และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้มีการตื่นตัวของประเทศต่างๆ ที่ใช้มาตรการการปฏิรูปที่ดินมาเป็นมาตรการสำคัญในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรให้ก้าวหน้า และความในปัจจุบันว่า การปฏิรูปที่ดิน หมายถึง การปรับปรุงระบบการถือครองที่ดินเพื่อพัฒนาการเกษตรให้ก้าวหน้า โดยมุ่งหวังให้เกษตรกรมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ตลอดจนการปรับปรุงสถาบันชนบทของเกษตรกร ที่มีความสอดคล้องกับ หลักและแนวความคิดของการปฏิรูปที่ดินของสุทธิพร จิระพันธุ์ (2540: 27-32) ว่าการดำเนินการปฏิรูปที่ดินในประเทศไทย สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) เป็นหน่วยงานของรัฐ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบงานปฏิรูปที่ดิน โดยเฉพาะการปฏิรูปการถือครองที่ดินที่เป็นหัวใจสำคัญของงานปฏิรูปที่ดินและมีความสอดคล้องกับการปฏิรูปการเกษตรที่มีความหมายครอบคลุมถึง

1. การปฏิรูปการถือครองที่ดินจะมีการกระจายสิทธิการถือครองจากบรรดาเจ้าของที่ดินรายใหญ่มาสู่เกษตรกรรายเล็ก และผู้รับจ้างทำการเกษตรที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง
2. การปฏิรูปการผลิต ที่ต้องมีการจัดรูปแบบใหม่ที่ดิน โดยรวบรวมที่ดินแปลงเล็กแปลงน้อยเข้าด้วยกันเพื่อประโยชน์ในการผลิต ส่งเสริมให้เปลี่ยนการปลูกพืชดั้งเดิม มาเป็นพืชชนิดใหม่ที่ให้ผลตอบแทนสูงกว่าเดิม สามารถลดความเสี่ยงและสร้างเสถียรภาพมากขึ้นภายใต้การใช้เทคโนโลยีใหม่ หรือการปรับปรุงให้ดีขึ้น
3. การปฏิรูปการบริการสนับสนุน จะปรับปรุงการช่วยเหลือของรัฐให้แก่เกษตรกรในรูปแบบต่างๆ เช่น การส่งเสริมการเกษตร การจัดให้สินเชื่อ การพยุรกายตลอดจนการจัดตั้งสถาบันชนบทเพื่อรวมกลุ่มชาวไร่ชาวนา ปัจจัยการผลิตทางการเกษตร เป็นต้น

3.4 คำโครงเศรษฐกิจกับการปฏิรูปที่ดิน ขบวนการที่ก่อให้เกิดการปฏิรูปที่ดินในประเทศไทย และวิวัฒนาการการออกกฎหมายปฏิรูปที่ดินในประเทศไทย

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (2554: 13-19) ได้นำเสนอคำโครงเศรษฐกิจกับการปฏิรูปที่ดินไว้ว่า หลังจากวันที่ 24 มิถุนายน 2475 “คณะราษฎร” ได้ยึดครองอำนาจการปกครอง และสถาปนาระบอบประชาธิปไตยขึ้น นอกจากนี้ คณะราษฎรได้แถลงถึงหลักการสำคัญในการปกครองประเทศไว้ดังนี้

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย
2. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันน้อยลงให้มาก
3. จะต้องบำรุงความสุขความสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจให้รัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทำจะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยไม่ปล่อยให้ราษฎรอพยอก
4. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอกัน
5. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสรีภาพ มีความเป็นอิสระเมื่อเสรีภาพไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวข้างต้น

6. จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ฉะนั้นข้อ 3 จึงเป็นที่มาของคำโครงเศรษฐกิจ ซึ่งการที่จะ “บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร” นั้น รัฐบาลจะต้องคำนึงถึงส่วนประกอบของเศรษฐกิจอันได้แก่ ที่ดิน แรงงาน และเงินทุน เพราะ “การเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของสังคมจะดีจะเลว จะเจริญก้าวหน้า หรือเสื่อมโทรมก็อยู่ที่ภาวะเศรษฐกิจเป็นสำคัญ” และวิธีการที่รัฐบาลจะหาที่ดินทำกิน แรงงาน เงินทุน ด้วยหลักการที่สำคัญจะคำนึงคือ รัฐบาลจะต้องดำเนินการด้วยวิธีละมุนละม่อม คือต้องอาศัยความร่วมมือจากคนมีกับคนจน รัฐบาลต้องไม่ประหารคนมี ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้ร่าง “เค้าร่างพระราชบัญญัติ ว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ” เพื่อเป็นหลักประกันหรือเพื่อมีอำนาจในการปฏิบัติอีกด้วย ในหมวดที่ 1 ว่าด้วยการจัดซื้อที่ดิน ที่ได้นำเสนอว่า ให้รัฐบาลมีอำนาจซื้อบรรดาที่ดินทั้งหลาย นอกจากที่อยู่สำหรับครอบครัวของเอกชน และเอกชนจากที่ดิน ซึ่งเอกชนได้รับอนุญาตหรือสัมปทานให้ประกอบเศรษฐกิจในที่ดินนั้น บรรดาที่ดินรกร้างว่างเปล่าซึ่งยังไม่ได้อยู่ในความครอบครองหรือมีกรรมสิทธิ์ของผู้ใดนั้น ผู้ใดจะขอครอบครองหรือมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเหล่านั้นไม่ได้ นอกจากได้รับสัมปทานจากรัฐบาล การกำหนดราคาที่ดินให้เจ้าของที่ดินและรัฐบาลต่างฝ่ายต่างตั้งอนุญาโตตุลาการฝ่ายละหนึ่งคน และตั้งผู้ชี้ขาดหนึ่งคน การกำหนดราคาต้องไม่เกินกว่าที่เป็นอยู่ ณ วันที่ 24 มิถุนายน 2472 ในการชำระราคาให้รัฐบาลจ่ายเงินตรา หรือใบฎีกาให้แก่เจ้าของที่ดินตามราคาที่ดินซึ่งรัฐบาลซื้อใบฎีกานั้น ให้กำหนดอัตราดอกเบี้ยในขณะที่ซื้อขาย แต่ไม่เกินร้อยละ 15 ต่อปี ซึ่งเป็นอัตราสูงสุดในเวลานั้น แต่คำโครงเศรษฐกิจไม่สามารถดำเนินการได้

สืบเนื่องมาจากเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่เป็นเชื้อพระวงศ์ มักจะขัดขวางเพื่อรักษาสภาพของตนไว้ และเจ้ากระทรวงก็ไม่นิ่งถึงสภาพความเป็นจริงเท่าที่ควร เนื่องจากการนำระบบกรรมสิทธิ์รวมมาใช้ในประเทศไทย ไม่ได้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการต่อสู้ระหว่างชนชั้น ย่อมเป็นไปได้ยาก แต่มีแผนงานบางอย่างก็ได้ถูกนำมาปฏิบัติ ซึ่งยังความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประเทศชาติ เช่น ธนาการชาติ สลากกินแบ่งรัฐบาล และการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (2549: 39) ได้นำเสนอขบวนการที่ก่อให้เกิดการปฏิรูปที่ดินมีความเป็นมาของการปฏิรูปที่ดินในประเทศไทยว่า หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้มีกลุ่มชาวไร่ชาวนา นักศึกษา นักการเมือง เดินขบวนเรียกร้องหลายครั้ง สาเหตุสำคัญมาจาก ปัญหาที่ดินทำกินและการถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุน รัฐบาลในสมัย ฯพณฯ นายสัญญา ธรรมศักดิ์จึงได้แก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยประกาศใช้พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2518 โดยมีหลักการและเหตุผลดังนี้ "ปัจจุบันปรากฏว่า เกษตรกรกำลังประสบความเดือดร้อน เนื่องจากต้องสูญเสียสิทธิในที่ดิน และกลายเป็นผู้เช่าที่ดินต้องเสีย ค่าเช่าในอัตราสูงเกินควร ที่ดินขาดการบำรุงรักษา จึงทำให้อัตราผลิตผลเกษตรกรรมอยู่ในระดับต่ำ เกษตรกรไม่ได้รับความเป็นธรรม และเสียเปรียบจากการเช่าที่ดิน จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องดำเนินการแก้ไข ปัญหาดังกล่าวโดยด่วนที่สุด โดยวิธีการปฏิรูปที่ดิน เพื่อช่วยให้เกษตรกรมีที่ดินทำกินและให้การใช้ที่ดินเกิดประโยชน์มากที่สุด" ผลจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม เมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2518 เรียกโดยย่อว่า ส.ป.ก. โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการเกี่ยวกับการปรับปรุง สิทธิการถือครองที่ดิน การกระจายสิทธิในที่ดิน ทั้งในที่ดินของรัฐและที่ดินของเอกชน ที่มีมากเกินความจำเป็น ให้ไปสู่เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินพร้อมทั้งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน พัฒนาอาชีพ ปรับปรุง ส่งเสริม และสนับสนุน ปัจจัยการผลิตที่จำเป็นต่าง ๆ และให้มีการจัดตั้งกองทุนการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเพื่อเป็นทุนหมุนเวียน และใช้จ่ายเพื่อการปฏิรูปที่ดิน เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้ และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

วีรวัฒน์ อริยะวิริยานันท์ (2552) กล่าวถึงวิวัฒนาการปฏิรูปที่ดินในประเทศไทย: ศึกษาเฉพาะการออกกฎหมายปฏิรูปที่ดิน (พ.ศ. 2475-2518) สามารถสรุปได้ 3 ระลอก ดังนี้

1. นโยบายปฏิรูปที่ดินระลอกแรก (พ.ศ. 2476) ที่มาจากความตั้งใจที่จะแก้ไข ปัญหาการถือครองที่ดินซึ่งดำรงอยู่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 ของ คณะราษฎรสายพลเรือนนำโดยนายปรีดี พนมยงค์ ถูกต่อต้านอย่างรุนแรงจากคณะเจ้าและขุนนาง ข้าราชการชั้นสูงรวมทั้งส่วนหนึ่งของคณะราษฎร เพราะนโยบายปฏิรูปที่ดินด้วยการรวมที่ดิน ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อการถือครองที่ดินของคณะเจ้าและขุนนางข้าราชการชั้นสูง

2. นโยบายปฏิรูปที่ดินระลอกที่สองในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

(พ.ศ. 2497) ซึ่งดำเนินนโยบายทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมแบบชาตินิยมตามแนวคิดของหลวงวิจิตรวาทการเพื่อปลดพันธนาการของต่างชาติที่ครอบงำเศรษฐกิจของไทย รวมทั้งความต้องการส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรรม อุตสาหกรรมตามขั้นตอนของการพัฒนาแนวทฤษฎีของ โรสทาว (Rostow) เพื่อให้ราษฎรไทยอยู่ดีกินดีขึ้น แต่ชาวนาส่วนใหญ่ไม่มีที่นาของตนเองในขณะที่ผู้มีอิทธิพลในสังคมใช้ทั้งเล่ห์เพทุบาย การข่มขู่ และช่องว่างของกฎหมายฉกฉวยเอาที่ดินจากราษฎรไปจนเกิดเป็นกรณีพิพาทจำนวนมาก รัฐบาลสามารถตราพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อความเป็นธรรมแก่สังคม และพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลที่ดิน 2497 ซึ่งมีเนื้อหาสาระในการจำกัดการถือครองที่ดินทั้งในการประกอบการเกษตร อุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัยได้ โดยสะดวกก็เพราะการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม สามารถกุมอำนาจบริหารในฐานะหัวหน้าคณะรัฐประหารโดยมีกองทัพสนับสนุนอยู่ พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน 2497 ในส่วนที่เกี่ยวกับการจำกัดการถือครองที่ดิน (มาตรา 34 ถึงมาตรา 49 และมาตรา 94 อนุมาตรา 5 ของประมวลกฎหมายที่ดิน 2497) ได้ถูกยกเลิกโดยประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 49 ลงวันที่ 13 มกราคม 2502 โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เพราะการจำกัดการถือครองที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญในระบบทุนนิยมขัดแย้งกับหลักการเศรษฐกิจเสรีตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจของธนาคารโลกที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ไปรับมาเพื่อพัฒนาประเทศไทยในช่วงเวลานั้น ซึ่งทำให้ประเทศสหรัฐอเมริกาได้เข้ามามีบทบาทอย่างสูงโดยการอยู่เบื้องหลังในการผลักดันนโยบายสำคัญ ๆ ของรัฐบาลประเทศไทยตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

3. การปฏิรูปที่ดินระลอกที่สามซึ่งเกิดขึ้นจากการเรียกร้องของสหพันธ์ชาวนาชาวไร่ที่มาชุมนุมเรียกร้องที่ดินทำกินต่อรัฐบาลเฉพาะกาลของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ในช่วงสถานการณ์ทางการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อการเคลื่อนไหวของพลังภาคประชาชนในยุคที่ประชาธิปไตยกำลังเบ่งบานในปี พ.ศ. 2517 จนสามารถประกาศใช้เป็นกฎหมายได้อย่างเป็นทางการในสมัยรัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมชและได้ใช้มาจนถึงทุกวันนี้หลังจากที่ถูกปิดกั้นมาเป็นระยะเวลายาวนานโดยเผด็จการทหารในสมัยคณะปฏิวัติ กฎหมายฉบับนี้ไม่ถูกต้องด้านหรือยกเลิกเหมือนกฎหมายปฏิรูปที่ดินฉบับก่อนหน้านี้เพราะเนื้อหาสาระเป็นการจัดสรรที่ดินรกร้างว่างเปล่าหรือที่ดินของรัฐ (มาตรา 26 อนุ 3) เพื่อให้เกษตรกรทำกินในจำนวนเนื้อที่ดินที่ไม่ส่งผลกระทบกระเทือนต่อการถือครองที่ดินของกลุ่มทุนแต่เป็นเพียงการผ่อนคลายความตึงเครียดจากการถูกกดขี่ขูดรีดของระบบทุนนิยมซึ่งเท่ากับเป็นการปรับตัวของระบบทุนนิยมเพื่อให้สามารถขูดรีดต่อเนื่องต่อไปได้เท่านั้น นอกจากนั้นที่ดิน ส.ป.ก. ส่วนใหญ่ยังถูกผู้มีอิทธิพลท้องถิ่น นักการเมืองรวมทั้งนายทุนสวมสิทธิในการเป็นเกษตรกรเป็นจำนวนมากด้วย

3.5 การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมในประเทศไทย

ศุทธิมาส ดาวงศ์ (2548: 111-114) สรุปความเป็นมาของนโยบายการปฏิรูปที่ดินในประเทศไทย ไว้ว่า จุดเริ่มของนโยบายการปฏิรูปที่ดินของประเทศไทย แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา คือ

1. ความคิดริเริ่มของกระบวนการปฏิรูปที่ดิน เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2476โดยนายปรีดิพนมยงค์ สมาชิกของคณะราษฎร ได้เสนอแนวความคิดการจัดการระบบการถือครองที่ดินไว้ในสมุดปกเหลืองหรือเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ ที่กล่าวว่า “ให้รัฐบาลซื้อที่ดินจากประชาชนที่ต้องการขายแล้วนำมาพัฒนา และใช้วิชาการสมัยใหม่ แล้วจึงให้ราษฎรมาเป็นลูกจ้างประกอบการเกษตรของรัฐบาล” ความคิดของนายปรีดิพนมยงค์ ถูกคัดค้านเป็นอย่างมาก โดยถูกกล่าวหาว่าเป็นวิธีการของลัทธิคอมมิวนิสต์ แนวคิดการปฏิรูปที่ดินจึงไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมไทย

2. ช่วงการเคลื่อนไหวเรียกร้องกฎหมายที่ดิน ภายหลังความคิดริเริ่มของนายปรีดิพนมยงค์ หลายประเทศในเอเชียได้เริ่มนำนโยบายการปฏิรูปที่ดินมาใช้ ประเทศสาธารณประชาชนจีน ได้หัน เริ่มดำเนินการ พ.ศ. 2492 ประเทศญี่ปุ่น เริ่มดำเนินการระหว่าง พ.ศ. 2488-2494 และประเทศฟิลิปปินส์ เริ่มมีกฎหมายปฏิรูปที่ดินใน พ.ศ. 2493-2495 เมื่อการปฏิรูปที่ดินในประเทศดังกล่าวประสบความสำเร็จ ทำให้ประเทศไทยให้ความสนใจเรื่องการปฏิรูปที่ดิน และเริ่มก่อตัวในประเทศไทย โดยมีการเคลื่อนไหวเรียกร้องรัฐบาลเพื่อแก้ไขปัญหาที่ดินของราษฎรจากบุคคลหลายกลุ่ม มีทั้งข้าราชการ นักการเมือง ชาวไร่ ชาวนา

หน่วยงานราชการที่ริเริ่มสนใจการปฏิรูปที่ดิน คือกรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ มี ดร.ไชยงค์ ชูชาติ รองอธิบดีกรมพัฒนาที่ดิน ได้ศึกษาปัญหาการถือครองที่ดินของเกษตรกร โดยเฉพาะในภาคกลาง และได้เสนอโครงการปรับปรุงระบบการถือครองที่ดินและการจัดรูปที่ดินขึ้น เพื่อพิจารณากำหนดเป็นนโยบาย

วันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2513 นายพจน์ สารสิน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติ ได้เสนอโครงการฯ ให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติ โดยให้เหตุผลว่าหน่วยงานราชการในกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติได้มีความเห็นสอดคล้องกัน สมควรเริ่มดำเนินการปฏิรูปที่ดินเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคม คณะรัฐมนตรีจึงมีมติให้พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติรับไปพิจารณาพร้อมกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง

ความเคลื่อนไหวของกรมพัฒนาที่ดิน ที่ยังไม่สามารถทำให้มีการปฏิรูปที่ดินแต่รัฐบาลได้จัดตั้ง “กองทุนเพื่อจัดหาที่ดินให้แก่เกษตรกร” ขึ้นในเดือนพฤษภาคม 2513 เพื่อใช้ในการจัดหาที่ดินแปลงใหญ่ที่เหมาะสมแก่การเกษตรมาจัดสรรให้เกษตรกรซื้อผ่อนส่งภายใน 15-30 ปี

โดยคิดดอกเบี้ยไม่เกินร้อยละ 10 ต่อปี ทั้งคณะกรรมการบริหารกองทุนได้แต่งตั้งคณะทำงานเพื่อพิจารณาเรื่องการปฏิรูปที่ดิน

เมื่อมีการปฏิวัติรัฐประหาร เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 คณะกรรมการบริหารกองทุนจึงได้รวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานราชการต่างๆทำงานด้านนี้และได้มอบหมายให้ ดร.ไชยชงค์ ชูชาติ จัดทำโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อนำเสนอคณะปฏิวัติ เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2515 สภาได้ลงมติเห็นชอบในหลักการและนำเสนอคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติพิจารณาต่อไป เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2515 ได้มีมติให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วย รองปลัดกระทรวงมหาดไทย เป็นประธาน ผู้แทนกรมชลประทาน กรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการปกครอง กรมประชาสัมพันธ์ กรมที่ดิน และผู้แทนสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นอนุกรรมการ เพื่อทำหน้าที่พิจารณาศึกษาเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดิน โดยอนุกรรมการได้นำเสนอหลักการและยกร่างเค้าโครงการปฏิรูปที่ดิน ต่อคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติพิจารณา และมีมติเห็นชอบในการประชุมครั้งที่ 12/2515 เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2515 ร่างเค้าโครงการปฏิรูปที่ดินของคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ จึงได้ถูกนำเสนอต่อสภาบริหารของคณะปฏิวัติ เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2515 แต่สภาบริหารของคณะปฏิวัติ ลงมติให้ “รอการพิจารณาไว้ก่อน” เมื่อมีการโค่นล้มรัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร เปลี่ยนมาเป็นรัฐบาลของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516

ในอดีตชาวไร่ ชาวนาไม่มีการเรียกร้องสิ่งใดเพราะขาดการรวมกลุ่มกันอย่างจริงจัง นอกจากกลุ่มสหกรณ์ที่ทางราชการจัดตั้ง ในปี พ.ศ. 2514 เริ่มมีผู้นำชาวนาเข้ามาเรียกร้องต่อรัฐบาลในเรื่องปัญหาที่ดินทำกิน ปี พ.ศ. 2516 ชาวนาจากจังหวัดพิษณุโลก นครสวรรค์ พิจิตร ประมาณ 100 คน ได้ยกขบวนมาชุมนุมเรียกร้องที่ทำเนียบรัฐบาล เนื่องจากถูกนายจ้างถือโกงยัดที่นา หลังจากนั้นก็เกิดเหตุการณ์ชุมนุมเรียกร้องสิทธิต่างๆ จนเกิดเหตุลุลกลามใหญ่โต เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516 ต่อมาปลายเดือนพฤษภาคม 2517 มีชาวนาจากนครสวรรค์มาร้องขอความเป็นธรรมเกี่ยวกับสิทธิการถือครองที่ดิน ที่ถูกนายทุนบุกรุกข่มขู่ ด้วยเหตุนี้ทำให้เกิดมติ ครม. ในวันที่ 4 มิถุนายน 2517 ให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อช่วยเหลือชาวนาชาวไร่ให้ได้รับความเป็นธรรม ที่มีอำนาจให้ชาวไร่ ชาวนา ได้กลับเข้ามาทำประโยชน์ในอัตราเช่าที่สมควรกับสภาพท้องที่ แต่การทำงานของคณะทำงานไม่ได้ผลเท่าที่ควร ชาวนาได้เดินขบวนเรียกร้องให้แก้ไขปัญหาลึก และได้ยื่นข้อเสนอ 7 ข้อ พอสรุปได้ว่า ต้องการให้รัฐบาลมีความจริงจังต่อการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของชาวไร่ ชาวนา ในระยะยาวด้วยการปฏิรูปที่ดิน การเคลื่อนไหวของชาวไร่ ชาวนา ถือว่าเป็นกลุ่มผลักดันทางการเมืองที่สำคัญ เพราะมีการรวมกลุ่มกันเกือบทั่วประเทศ มีการตั้งสมาพันธ์ชาวไร่ ชาวนาแห่งประเทศไทยและกลุ่มอื่นๆ โดยได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มนิสิตนักศึกษาเพื่อเรียกร้อง

ให้รัฐบาลช่วยเหลือแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินอย่างเร่งด่วน เป็นผลให้รัฐบาลเร่งประกาศใช้กฎหมายปฏิรูปที่ดินอย่างรวดเร็ว

1. ช่วงประกาศใช้กฎหมายปฏิรูปที่ดิน ภายหลังการโค่นล้มอำนาจของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร แล้ว ได้มีการจัดตั้งรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ พร้อมกับการแต่งตั้งสภานิติบัญญัติจากประชาชนทุกอาชีพมาร่างกฎหมายรัฐธรรมนูญ ซึ่งระยะนี้ได้เกิดกรณีพิพาทระหว่างชาวไร่ ชาวนานายทุนที่ดินเพิ่มขึ้น สภานิติบัญญัติแห่งชาติ จึงได้บัญญัติเรื่องการปฏิรูปที่ดินไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 มาตรา 81 “ให้รัฐบาลพึงส่งเสริมให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์และสิทธิที่ดิน เพื่อประกอบการเกษตรอย่างทั่วถึง โดยการปฏิรูปที่ดินและวิธีการอื่นๆ” เพื่อให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ คณะรัฐมนตรีจึงมีมติให้กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ร่วมกันพิจารณาไว้ก่อนนั้น และแต่งตั้งคณะกรรมการอีกคณะหนึ่ง ร่วมกันพิจารณาเค้าโครงปฏิรูปที่ดิน ที่ได้เสนอสภาพบริหารคณะปฏิวัติ มีปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (นายปรีดา กรรณสูต) เป็นประธานกรรมการ และกรรมการอื่นอีก 16 นาย เป็นกรรมการร่างนโยบายและมาตรการในการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรกรรม เสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อนำเสนอสภานิติบัญญัติแห่งชาติ

คณะรัฐมนตรีโดยนายเถลิง ชำรงนาวาสวัสดิ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้เสนอร่างกฎหมายปฏิรูปที่ดิน ให้สภานิติบัญญัติแห่งชาติพิจารณา เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2517 ซึ่งอยู่ในช่วงนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี สภานิติบัญญัติแห่งชาติรับหลักการและตั้งกรรมการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่งเพื่อพิจารณา ต่อมาวันที่ 17 มกราคม 2518 สภานิติบัญญัติแห่งชาติอนุมัติกฎหมายปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร พ.ศ. 2518 ด้วยคะแนนเสียงเห็นด้วย 65 เสียง และมีผู้คัดค้าน 47 เสียง กฎหมายฉบับนี้จึงได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ในวันที่ 5 มีนาคม 2518 ซึ่งมีการแก้ไขพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร 2 ครั้ง คือครั้งแรกในสมัยรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เป็นนายกรัฐมนตรี (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2519 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2519 และแก้ไขครั้งที่ 2 ในสมัยพลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2532 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 8 กันยายน พ.ศ. 2532

สุทธิพร จิระพันธุ์ (2540: 36) สรุปความหมายของการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรกรรม ว่า เป็นการปรับปรุงสิทธิการถือครองพร้อมกับการให้ความช่วยเหลือด้านบริการต่างๆ แก่เกษตรกร สำหรับการบริการสนับสนุนการครองชีพของเกษตรกรรวมถึงการให้สวัสดิการ การสาธารณสุข การศึกษาและการสาธารณสุข ดังปรากฏในอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร ตามมาตราที่ 19 พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร ที่เน้นหนักในการให้กรรมสิทธิ์แก่เกษตรกรการใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

พร้อมทั้งการจัดระบบการผลิตและการจัดจำหน่ายผลผลิตของเกษตรกรโดยให้ความสำคัญเป็นธรรมแก่เกษตรกร และลดความเหลื่อมล้ำในฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม

วัตถุประสงค์ของการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมสามารถสรุปได้ 3 ประการ คือ

1. เพื่อปรับปรุงเกี่ยวกับสิทธิและการถือครองที่ดินเพื่อเกษตรกรรมทำให้เกษตรกรผู้เช่าที่ดิน ผู้ไร้ที่ดินทำกิน และผู้ประสงค์จะเป็นเกษตรกร ได้มีโอกาสเป็นเจ้าของที่ดิน หรือมีที่ดินสำหรับการเกษตรเป็นของตนเองอย่างถาวรต่อไป

2. เพื่อพัฒนาอาชีพเกษตรกรรมและใช้ทรัพยากรที่ดินให้มีประสิทธิภาพด้วยการปรับปรุงปัจจัยการผลิต ให้บริการด้านสินเชื่อและการตลาดเพื่อให้เกษตรกรมีรายได้สูงขึ้น

3. ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งสถาบันเกษตรกร ส่งเสริมพัฒนาอาชีพนอกการเกษตร ให้การศึกษา บริการสาธารณสุข เพื่อเพิ่มสวัสดิการและเสริมสร้างความเจริญในท้องถิ่นทำให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก) มีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

1. ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมและกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง

2. ดำเนินการจัดหาที่ดินเอกชน และที่ดินของรัฐ มาดำเนินการปฏิรูปที่ดิน ตลอดจนการจัดที่อยู่อาศัย จัดที่ดินให้เกษตรกรเช่า/เช่าซื้อ การให้กรรมสิทธิ์และการใช้ประโยชน์ที่ดิน ประสานงานส่งเสริมการเกษตร รวมทั้งการศึกษา ค้นคว้าวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ด้านการปฏิรูปที่ดินและวิชาการด้านอื่นที่เกี่ยวข้อง

3. ดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน จำแนกการใช้ประโยชน์พัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และรักษาพื้นที่เพื่อเกษตรกรรม

4. บริหารกองทุนการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม เพื่อเป็นทุนหมุนเวียนและค่าใช้จ่ายเพื่อการปฏิรูปที่ดิน การบริหารจัดการที่ดินของรัฐ การกู้ยืมเงินสำหรับการพัฒนาอาชีพ และการใช้เงินกองทุนปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรมิให้สูญเสียสิทธิในที่ดิน รวมทั้งการจัดทำข้อมูลสารบบที่ดินเพื่อการปฏิรูปที่ดินหมุนเวียน

5. ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมหรือตามที่กระทรวงและคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

3.6 พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2519 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2532

พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 กล่าวถึงเหตุผลและความจำเป็นในการประกาศใช้กฎหมายปฏิรูปที่ดินว่า “ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นเกษตรกรที่ดินจึงเป็นปัจจัยสำคัญและเป็นรากฐานเบื้องต้นของการผลิตทางเกษตรกรรม แต่ปัจจุบันปรากฏว่าเกษตรกรกำลังประสบความเดือดร้อน เนื่องจากต้องสูญเสียสิทธิในที่ดินและกลายเป็นผู้เช่าที่ดิน ต้องเสียค่าเช่าที่ดินในอัตราสูงเกินสมควร ที่ดินขาดการบำรุงรักษา จึงทำให้อัตราผลผลิตเกษตรกรรมอยู่ในระดับต่ำ เกษตรกรไม่ได้รับความเป็นธรรม และเสียเปรียบจากระบบการเช่าที่ดินและการจำหน่ายผลผลิตตลอดมา ซึ่งส่งผลให้เกิดภาวะความยุ่งยากทั้งในเศรษฐกิจสังคม การปกครองและการเมืองของประเทศเป็นอย่างมาก จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยด่วนที่สุด โดยวิธีการปฏิรูปที่ดินเพื่อช่วยให้เกษตรกรมีที่ดินทำกินและให้การใช้ที่ดินเกิดประโยชน์มากที่สุด พร้อมกับการจัดระบบการผลิตและจำหน่ายผลผลิตเกษตรกรรม เพื่อให้ความเป็นธรรมแก่เกษตรกร ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสนองนโยบายแห่งรัฐในการลดความเหลื่อมล้ำในฐานะของบุคคลในทางเศรษฐกิจและสังคมตามที่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้ขึ้น” ซึ่งมีสาระสำคัญ ดังนี้

3.6.1 ประเภทที่ดินที่นำมาดำเนินการปฏิรูปที่ดิน

การจัดที่ดินให้แก่เกษตรกรสามารถแยกพิจารณาได้เป็น 2 กรณี คือ การจัดที่ดินของรัฐและการจัดที่ดินเอกชน

1) ที่ดินของรัฐ ที่ดินของรัฐที่จะนำมาทำการปฏิรูปที่ดินได้นั้นกฎหมายกำหนดเอาไว้ในมาตรา 26 ของพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518

ก. ที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม เป็นที่ดินที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมโทรม ซึ่งไม่สามารถฟื้นฟูให้กลับเป็นสภาพป่าเหมือนเดิมได้ และมีสภาพที่ดินเหมาะสมต่อการเกษตร คณะรัฐมนตรีมีมติให้ดำเนินการปฏิรูปที่ดิน โดยมีพระราชกฤษฎีกาประกาศกำหนดเขตปฏิรูปที่ดิน ทำให้มีผลเป็นการเพิกถอนป่าสงวนแห่งชาติในที่ดินแปลงนั้น โดยไม่ต้องเพิกถอนตามกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติอีก

ข. ที่สาธารณประโยชน์ เป็นที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินซึ่งพลเมืองเลิกใช้ประโยชน์ หรือเปลี่ยนสภาพจากการเป็นที่ดินสำหรับพลเมืองใช้ประโยชน์ร่วมกันแล้ว ส.ป.ก.จะดำเนินการเมื่อสภาพลุ่มดินขึ้นอันสภาพข้อเท็จจริงในการเลิกใช้ประโยชน์ร่วมกันของพลเมือง และเห็นสมควรให้นำมาดำเนินการปฏิรูปที่ดินได้ โดยผ่านความเห็นชอบจากอำเภอและ

จังหวัด เมื่อมีพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตปฏิรูปที่ดินแล้วจะมีผลเป็นการเพิกถอนสภาพตามประมวลกฎหมายที่ดิน

ค. ที่จำแนกฯ ตามมติคณะรัฐมนตรีเป็นที่ดินที่คณะกรรมการพัฒนาที่ดินได้จำแนกการใช้ประโยชน์ในพื้นที่และนำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณา เมื่อคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้จำแนกพื้นที่ส่วนใดออกจากป่าไม้ถาวรเพื่อจัดสรรเป็นที่ดินทำกินให้ราษฎรแล้ว ในกรณีที่เป็นพื้นที่ค่อนข้างใหญ่มีความเหมาะสมต่อการเกษตรและยังไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดิน คณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติพิจารณาให้ ส.ป.ก.รับมาดำเนินการ

ง. ที่อื่นๆ ได้แก่ ที่สาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับใช้ประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะหรือที่ราชพัสดุ ซึ่งกระทรวงการคลังเป็นผู้ดูแลหรือที่รกร้างว่างเปล่า เมื่อได้รับความยินยอมจากทางราชการว่าไม่มีความจำเป็นต้องใช้ประโยชน์ที่ดินนั้นแล้ว เมื่อมีพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตปฏิรูปที่ดินในพื้นที่นั้น จะมีผลเป็นการถอนสภาพการเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน หรือที่ราชพัสดุนั้น โดยมีต้องดำเนินการถอนสภาพตามกฎหมายว่าด้วยที่ราชพัสดุ

2) ที่ดินเอกชน ที่จะนำมาทำการปฏิรูปที่ดินได้นั้นกฎหมายกำหนดเอาไว้ ในมาตรา 29 ของพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ให้อำนาจสำนักงานการปฏิรูปที่ดินดำเนินการจัดซื้อหรือเวนคืนที่ดินในส่วนที่เกิน 50 ไร่

ก. ที่ดินจัดซื้อเป็นที่ดินที่ส.ป.ก. ได้จากการจัดซื้อที่ดินจากเจ้าของที่ดินเกินสิทธิ ตาม พ.ร.บ.การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม หรือเจ้าของที่ดินประสงค์ขายที่ดินนั้นให้แก่ ส.ป.ก.

ข. ที่ดินพระราชทาน ที่ดินทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานที่ดินให้แก่เกษตรกร ผ่านกระบวนการปฏิรูปที่ดิน

ค. ที่ดินบริจาคโดยเสด็จพระราชกุศล เป็นที่ดินเอกชนซึ่งเจ้าของที่ดินมีจิตศรัทธามอบที่ดินให้ส.ป.ก.นำมาดำเนินการปฏิรูปที่ดิน

3.6.2 ผู้มีสิทธิได้รับการจัดที่ดินตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม มี 3 ประเภท

1) เกษตรกร ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม มาตรา 4 ให้ความหมายของ เกษตรกร ว่า ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และให้หมายความรวมถึง บุคคลผู้ยากจนหรือผู้จบการศึกษาทางเกษตรกรรม หรือผู้เป็นบุตรของเกษตรกร ซึ่งไม่มีที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเป็นของตนเองและประสงค์จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด

- 2) สถาบันเกษตรกร หมายความว่า กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์การเกษตร ชุมชนสหกรณ์การเกษตรตามกฎหมายว่าด้วยสหกรณ์
- 3) บุคคลทั่วไปที่ประสงค์จะขอรับการจัดที่ดิน สำหรับกิจการอื่นที่เป็น การสนับสนุนหรือเกี่ยวเนื่องกับการปฏิรูปที่ดินตามที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด ตามมาตรา 30 วรรค 5
- 4) องค์กรในการดำเนินงานของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ประกอบด้วย องค์กรควบคุมด้านนโยบาย และ องค์กรด้านปฏิบัติงาน

3.6.3 องค์กรควบคุมด้านนโยบาย ประกอบด้วย

- 1) คณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (คปก.) ตามมาตราที่ 12 ของพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ประกอบด้วย 36 ท่าน ประกอบด้วย รัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นประธานกรรมการ มีปลัดกระทรวง หัวหน้าส่วนราชการ และกรรมการอื่นอีกไม่เกินเก้าคน ซึ่งคณะรัฐมนตรีแต่งตั้งจากผู้แทนเกษตรกรหกคนและผู้ทรงคุณวุฒิไม่เกินสามคน มีเลขาธิการ ส.ป.ก.เป็นกรรมการและเลขานุการ มีหน้าที่รับผิดชอบในการกำหนดนโยบาย มาตรการ ข้อบังคับ หรือระเบียบที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ของ ส.ป.ก. ตลอดจนการควบคุมการบริหารงานของ ส.ป.ก.
- 2) คณะกรรมการปฏิรูปที่ดินจังหวัด (คปจ.) จัดตั้งขึ้นตามมาตราที่ 13 ของพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม เมื่อมีพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตปฏิรูปที่ดินใช้บังคับในเขตอำเภอหนึ่งอำเภอใดในจังหวัดใดแล้ว คณะกรรมการปฏิรูปที่ดินจังหวัด ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานกรรมการ หัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัด นายอำเภอและ ปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอในท้องที่ที่มีการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และผู้แทนเกษตรกรในจังหวัดนั้นอีกสี่คนซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้ง มีปฏิรูปที่ดินจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ มีหน้าที่รับผิดชอบกำหนดมาตรการและวิธีการปฏิบัติงานของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัด

องค์กรด้านปฏิบัติงาน ที่ประกอบด้วย

- 3) สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) เป็นหน่วยงานระดับกรมสังกัด กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดตั้งขึ้นตามมาตราที่ 7 พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม เป็นหน่วยงานกลางเพื่อกำหนดการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมให้เป็นไปตามกฎหมายปฏิรูปที่ดิน

4) สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัด (ส.ป.ก.จังหวัด) จัดตั้งขึ้นเมื่อมีพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตปฏิรูปที่ดินใช้บังคับในเขตอำเภอหนึ่งอำเภอใดในจังหวัดใดแล้ว มีหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินการปฏิรูปที่ดินให้โครงการบรรลุเป้าหมาย ตลอดจนการควบคุมดูแลติดตามผลงานรวมทั้งประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง

5) กองทุนการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม จัดตั้งขึ้นตามมาตราที่ 9 แห่งพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โดยจัดตั้งขึ้นในกระทรวงการคลัง รายได้ที่ส.ป.ก. ได้รับจากการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กฎหมายให้นำส่งเข้าบัญชีกองทุนโดยไม่ต้องนำส่งคลังเป็นรายได้แผ่นดิน การใช้จ่ายเงินกองทุนให้กระทำเฉพาะการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โดยกระทรวงการคลังเป็นผู้เบิกจ่ายได้

3.6.4 หลักเกณฑ์ในการจัดที่ดิน

การนำที่ดินมาดำเนินการปฏิรูปที่ดินตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมมีขั้นตอนและหลักเกณฑ์ดังนี้

1) การจัดที่ดินของรัฐ ที่ดินของรัฐที่นำมาดำเนินการปฏิรูปที่ดินจะมีผู้ถือครองที่ดินอยู่เต็มพื้นที่ การจัดที่ดินของ ส.ป.ก. จะดำเนินการจัดที่ดินให้แก่ผู้ถือครองเดิมตามขั้นตอน ดังนี้

-รังวัด ตรวจสอบการถือครองที่ดินตามที่มีผู้ถือครองนำชี้

-สอบสวนสิทธิการถือครอง เพื่อทราบถึงลักษณะการทำประโยชน์

และระยะเวลาถือครอง

-การกระจายสิทธิการถือครอง ดำเนินการในกรณีที่ดินเกษตรกรรม

ที่ดินเกินกว่า 100 ไร่ โดยการเจรจาให้ผู้ถือครองที่ดินแสดงความประสงค์โดยสมัครใจ สละหรือลดขนาดการถือครองที่ดิน เพื่อนำที่ดินส่วนที่เกินไปจัดให้แก่เกษตรกรผู้รับการกระจายสิทธิรวมทั้งให้ผู้รับการกระจายสิทธิแสดงเจตนาขอรับการกระจายสิทธิ และจ่ายค่าชดเชยให้แก่ผู้ถือครองที่ดินตามอัตราที่ คปจ.กำหนด

-คัดเลือกเกษตรกรตามระเบียบคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อ

เกษตรกรรมว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการคัดเลือกเกษตรกร ซึ่งจะมีสิทธิได้รับที่ดินจากการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2535 โดย คปจ.ออกประกาศให้เกษตรกรยื่นคำร้องขอเข้าทำประโยชน์ รวมทั้งคำร้องขอสิทธิรับการจัดที่ดินตามที่ถือครอง แต่ไม่เกิน 100 ไร่ ในกรณีที่ถือครองที่ดินมาก่อนเวลาที่คปจ.กำหนด คือก่อนพ.ศ. 2524 ทั้งนี้ตามมติ คปจ.ครั้งที่ 4/2538 เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2538 เมื่อได้รับคำร้องแล้ว ส.ป.ก.จังหวัดจะดำเนินการรวบรวมคำร้องพร้อมความเห็นเสนอ คปจ.เพื่อพิจารณาคัดเลือกเกษตรกร โดย คปจ.อาจแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อ

ทำหน้าที่คัดเลือกเกษตรกรก็ได้ ตามที่กฎหมายได้ให้อำนาจตามมาตรา 21 ความว่า “ให้คณะกรรมการหรือคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินจังหวัดมีอำนาจแต่งตั้งอนุกรรมการคณะหนึ่งหรือหลายคณะ เพื่อพิจารณาเรื่องต่างๆหรือปฏิบัติหน้าที่อย่างหนึ่งอย่างใดตามที่ คปก.หรือ คปจ.มอบหมาย” ผลการคัดเลือกเกษตรกรจะปิดประกาศให้ทราบโดยทั่วกัน ณ ศาลากลางจังหวัด ส.ป.ก. จังหวัด ที่ว่าการอำเภอหรือกิ่งอำเภอ ที่ทำการกำนันท้องที่ และที่ชุมชนในท้องที่ซึ่งได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตปฏิรูปที่ดิน

-จัดเกษตรกรที่ได้รับการคัดเลือกเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน โดยให้เกษตรกรลงชื่อในหนังสือรับมอบที่ดิน (ส.ป.ก.4-28) และออกหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.4-01) ให้แก่เกษตรกรไว้เป็นหลักฐาน

2) การจัดที่ดินเอกชน ถ้าที่ดินที่ส.ป.ก.จัดซื้อมามีขนาดเนื้อที่ที่สามารถแบ่งแยกเป็นแปลงใหม่ได้ตามกำหนดที่เพียงพอแก่การเลี้ยงชีพ ส.ป.ก.จะทำการรังวัดที่ดินก่อนแล้วจึงดำเนินการจัดที่ดินตามขั้นตอนดังนี้

-คัดเลือกเกษตรกร ดำเนินการเช่นเดียวกับที่ดินของรัฐ โดยออกประกาศให้เกษตรกรยื่นคำร้องขอรับ การคัดเลือก แต่ถ้าที่ดินมีจำกัดและในขณะที่ส.ป.ก. รับโอนกรรมสิทธิ์มานั้นมีผู้เช่าอยู่แล้วหรือมีเกษตรกรผู้ได้รับการคัดเลือกเกษตรกรได้โดยไม่ต้องมีประกาศ

-จัดเกษตรกรที่ได้รับการคัดเลือกเข้าทำประโยชน์ในที่ดินและสัญญาเช่าหรือสัญญาเช่าซื้อที่ดินกับส.ป.ก.ตามที่เกษตรกรแสดงความจำนง

3) การคัดเลือกเกษตรกร

หลักเกณฑ์การคัดเลือกเกษตรกรเข้าทำกินและอยู่อาศัยในเขตปฏิรูปที่ดินเป็นไปตามระเบียบ คปก.ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการคัดเลือกเกษตรกร ซึ่งจะ มีสิทธิได้รับที่ดินจากการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2535 (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2537 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2538 ได้กำหนดคุณสมบัติผู้มีสิทธิรับการคัดเลือก และขั้นตอนการคัดเลือกเกษตรกรเข้าทำประโยชน์ที่ดิน ดังนี้

(1) เกษตรกรผู้มีสิทธิได้รับการจัดที่ดินต้องมีคุณสมบัติดังนี้มีสัญชาติไทย บรรลุนิติภาวะ หรือเป็นหัวหน้าครอบครัว มีความประพฤติดีและซื่อสัตย์สุจริต มีร่างกายสมบูรณ์ ขยันขันแข็ง และสามารถประกอบการเกษตรได้ ไม่เป็นคนวิกลจริต หรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ ไม่มีที่ดินเพื่อประกอบเกษตรกรรมเป็นของตนเองหรือของบุคคลในครอบครัวเดียวกัน หรือมีที่ดินเพียงเล็กน้อย แต่ไม่เพียงพอแก่การประกอบเกษตรกรรมเพื่อเลี้ยงชีพ

(2) การคัดเลือกเกษตรกรส.ป.ก.จังหวัด จะประกาศรับสมัครคัดเลือกเกษตรกร ให้มายื่นคำขอคัดเลือกเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน เมื่อ คปจ.มีมติเห็นชอบตามที่ส.ป.ก.จังหวัดเสนอให้ดำเนินการจัดเกษตรกรเข้าทำประโยชน์หรือเช่าอยู่อาศัยในที่ดินตามโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม เมื่อประกาศแล้วให้เกษตรกรยื่นคำร้องขอเข้าทำประโยชน์ในที่ดินต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ภายในระยะเวลา และสถานที่ คปจ.กำหนดระยะเวลาดังกล่าวต้องไม่น้อยกว่า 15 วัน ในกรณีที่มีเหตุผลสมควร คปจ.อาจประกาศให้ขยายเวลาได้ แต่รวมแล้วต้องไม่เกิน 90 วัน ในประกาศยื่นคำร้องขอเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน จะต้องมียรายละเอียดเกี่ยวกับคุณสมบัติของเกษตรกร ที่มีสิทธิยื่นคำร้อง และผู้ไม่มีสิทธิขอรับการจัดให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดิน พร้อมทั้งกำหนดให้ผู้ยื่นคำร้องนำหลักฐานมาประกอบคำร้องและให้มีแผนที่สังเขปแสดงที่ตั้งที่ดินที่นำมาดำเนินการปฏิรูปที่ดิน

3.6.7 ขนาดการถือครองที่ดิน

ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมได้กำหนดขนาดการถือครองที่ดินของเกษตรกร มาตรา 30 ไว้ดังนี้

-ไม่เกิน 50 ไร่ สำหรับเกษตรกรและบุคคลในครอบครัวเดียวกันใช้ประกอบเกษตรกรรม

-ไม่เกิน 100 ไร่ สำหรับเกษตรกรและบุคคลในครอบครัวเดียวกันใช้ประกอบเกษตรกรรมประเภทเลี้ยงสัตว์ใหญ่ ตามที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ประกาศกำหนด

-เท่าจำนวนที่ถือครองแต่ไม่เกิน 100 ไร่ สำหรับเกษตรกรที่ถือครองทำกินในที่ดินก่อนเวลาที่ คปจ.กำหนด

3.6.8 สิทธิของเกษตรกรที่ได้รับการคัดเลือก

คณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 ออกกฎระเบียบเกี่ยวกับสิทธิของเกษตรกรที่เข้าทำประโยชน์ โดยได้กำหนดให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินทุกประเภทที่นำมาทำการปฏิรูปที่ดิน เกษตรกรที่ได้รับอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินสามารถมีสิทธิต่างๆ ได้ตามระเบียบที่คณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมกำหนด และตามมติคปจ. ครั้งที่ 3/2533 เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2533 ได้กำหนดสิทธิในที่ดินของเกษตรกรที่ได้รับการปฏิรูปที่ดินแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. สิทธิเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน เป็นสิทธิที่เกษตรกรจะได้รับเมื่อเกษตรกรได้รับการคัดเลือกเข้าทำประโยชน์จะต้องปฏิบัติตามระเบียบคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ว่าด้วยการให้เกษตรกรและสถาบันเกษตรกรผู้ได้รับที่ดิน จากการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ปฏิบัติเกี่ยวกับการเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน พ.ศ.2535 ซึ่งกำหนดหน้าที่ให้เกษตรกรผู้ได้รับการจัดที่ดินมีหน้าที่ ดังนี้

-ต้องทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเองเต็มความสามารถและไม่นำที่ดินทั้งหมดหรือบางส่วนไปให้บุคคลอื่นไม่ว่าจะโดยการขาย ให้เช่า หรือเข้าทำประโยชน์ หรือโดยพฤติกรรมใดๆที่แสดงให้เห็นในลักษณะนั้น

-ยินยอมทำสัญญาเช่า หรือสัญญาเช่าซื้อ หรือสัญญาจัดให้ทำประโยชน์ โดยมีค่าเช่าและต้องปฏิบัติตามสัญญาดังกล่าว

-ไม่เปลี่ยนแปลงสภาพที่ดินจนเป็นเหตุให้ที่ดินเสื่อมสภาพความเหมาะสมแก่การประกอบเกษตรกรรม

-ไม่ขุดบ่อเพื่อการเกษตรเกินร้อยละ 5 ของพื้นที่ที่ได้รับมอบ

-ไม่ปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างใดๆ เว้นแต่การปลูกสร้างตามสมควรสำหรับโรงเรือนที่อยู่อาศัย ยุ้งฉาง หรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆที่ใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรของเกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรนั้น

-ดูแลหมุดหลักฐานของ ส.ป.ก. และหลักเขตที่ดินในที่ดินที่ได้รับมอบมิให้เกิดชำรุด เสียหาย หรือเคลื่อนย้ายไปจากตำแหน่งเดิม

-ไม่กระทำการใดๆ ในลักษณะที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่สิ่งก่อสร้างในโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม การทำประโยชน์ในที่ดินเกษตรกรอื่น และสภาพแวดล้อม

-ปฏิบัติตามมติของคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินจังหวัด

-ปฏิบัติตามสัญญากู้ยืมที่ทำกับสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และปฏิบัติตามพันธกรณีที่มีอยู่กับสถาบันการเงิน หรือบุคคลที่ดำเนินงานร่วมกับสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

2. สิทธิจากการเช่าและเช่าซื้อที่ดิน เกษตรกรที่ได้รับการคัดเลือกให้เข้าทำสัญญาเช่า หรือสัญญาเช่าซื้อที่ดินกับสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมแล้ว สิทธิการเช่าหรือเช่าซื้อดังกล่าวเป็นของเกษตรกรผู้ทำสัญญา แต่จะมีข้อกำหนดห้ามโอนและแบ่งแยกไว้ตามมาตรา 39 แห่งพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ.2518 ผู้เช่าจึงไม่สามารถโอนที่ดินนั้นให้แก่บุคคลอื่นได้ ยกเว้นการโอนสิทธิให้แก่กันได้หรือตกทอดทางมรดกได้เฉพาะตาม

หลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่คณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมกำหนด กรรมสิทธิ์ในที่ดินให้เกษตรกรเข้าถือครองนี้ ยังคงเป็นของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

3. สิทธิการโอนและการตกทอดทางมรดกสิทธิที่ดินที่เกษตรกรได้รับสิทธิจากการปฏิรูปที่ดินเป็นกรรมสิทธิ์ของส.ป.ก.เกษตรกรไม่สามารถโอนไปยังบุคคลอื่น โดยผลการเว้นแต่จะเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด การโอนและการตกทอดทางมรดกแยกพิจารณารายละเอียดได้ดังนี้

1. การโอนไปซึ่งสิทธิในที่ดิน กฎหมายได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการโอนเอาไว้ตามประเภทของสิทธิที่เกษตรกรได้รับคือ

1) การโอนสิทธิไปซึ่งสิทธิเข้าทำประโยชน์ ตามหนังสือรับมอบที่ดิน (ส.ป.ก.4-28) หรือหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก. 4-01) การโอนไปตามมติคปก. ครั้งที่ 5/2533 เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2533 ซึ่งกำหนดให้โอนสิทธิให้แก่เฉพาะสามี ภรรยา หรือบุตรที่บรรลุนิติภาวะ

2) การโอนสิทธิตามสัญญาเช่าหรือสัญญาเช่าซื้อ การโอนสิทธิประเภทนี้เป็นไปตามระเบียบคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขในการโอนและการตกทอดทางมรดกสิทธิการเช่าหรือเช่าซื้อที่ดินในการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2533 ซึ่งกำหนดให้โอนสิทธิได้เฉพาะแก่คู่สมรส หรือบุตร หรือเครือญาติ โดยการโอนให้แก่บุตรหรือเครือญาติจะต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรสด้วย

การโอนตามข้อ1)และข้อ2) เกษตรกรผู้ที่ได้รับการจัดสรรที่ดินเข้าทำประโยชน์ สามารถโอนให้แก่บุคคลได้เพียงคนเดียวเท่านั้น เว้นแต่ที่ดินที่จะโอนมีขนาดเนื้อที่ที่สามารถแบ่งแยกได้และเพียงพอแก่การครองชีพ ส่วนผู้รับโอนต้องเป็นผู้ที่ประกอบเกษตรกรรม และไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองเพียงพอแก่การครองชีพอยู่ก่อนแล้ว

2. การตกทอดทางมรดก เมื่อเกษตรกรที่ได้รับสิทธิจากการปฏิรูปที่ดินตายลง สิทธิดังกล่าวจะตกทอดทางมรดกแก่ทายาทตามหลักเกณฑ์ดังนี้

สิทธิการเข้าทำประโยชน์ตามหนังสือรับมอบที่ดินหรือหนังสือเข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน การตกทอดทางมรดกเป็นไปตามมติ คปก. ครั้งที่ 3/2533 เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2533 ซึ่งกำหนดให้สิทธิตกทอดแก่สามี ภรรยา เป็นอันดับแรก ถ้าไม่มีหรือมีแต่ไม่ประสงค์จะขอรับสิทธิ จึงจะให้สิทธิตกแก่บุตรที่เป็นเกษตรกรและบรรลุนิติภาวะเพียงรายเดียว ถ้ามีบุตรหลายคนให้บุคคลเหล่านั้นตกลงกันเอง ถ้าตกลงกันไม่ได้และที่ดินมีขนาดที่ไม่สามารถแบ่งแยกได้ ให้คณะกรรมการปฏิรูปที่ดินจังหวัดพิจารณาให้บุตรเพียงคนเดียวเป็นผู้ได้รับสิทธิ

3. สิทธิตามสัญญาเช่าหรือสัญญาเช่าซื้อ การตกทอดทางมรดกเป็นไปตามระเบียบคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขในการโอนและการตกทอดทางมรดก สิทธิการเช่าหรือเช่าซื้อที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2533 ซึ่งกำหนดให้สิทธิตกทอดตามลำดับดังนี้

- 1) ตกทอดแก่คู่สมรสเป็นลำดับแรก
- 2) ถ้าไม่มีคู่สมรสหรือคู่สมรสไม่สมประสงค์จะรับสิทธิ

หรือขาดคุณสมบัติให้สิทธิตกทอดแก่บุตร

- 3) ถ้าไม่มีบุตรหรือบุตรไม่ประสงค์จะรับสิทธิ หรือขาดคุณสมบัติ

ให้สิทธิตกทอดแก่เครือญาติ

ทั้งนี้บุตรหรือเครือญาติที่จะได้รับสิทธิมีเพียงคนเดียว เว้นแต่ที่ดินจะมีขนาดเนื้อที่ที่สามารถแบ่งแยกได้และเพียงพอแก่การครองชีพ นอกจากนี้ถ้าเกษตรกรประสงค์จะกำหนดลำดับทายาทโดยไม่เรียงตามลำดับที่กล่าวในข้อ 1) – 2) ก็สามารถกำหนดทายาทที่ดินประสงค์ให้ได้รับมรดกสิทธิการเช่าหรือเช่าซื้อหากตนเองตายลงไป โดยทำเป็นหนังสือตามแบบที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมกำหนด พร้อมคำยินยอมของคู่สมรสยื่นต่อ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดเพื่อเก็บรักษาไว้

อนึ่งตามมติคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ครั้งที่ 3/2533

เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2533 ซึ่งกำหนดให้โอนหรือตกทอดทางมรดกได้เฉพาะสามีหรือภรรยาหรือบุตรที่บรรลุนิติภาวะโดยให้โอนหรือตกทอดทางมรดกแก่คู่สมรสเป็นอันดับแรก หากไม่มีบุคคลดังกล่าวจึงโอนให้แก่บุตรที่บรรลุนิติภาวะ แต่ในกรณีที่ไม่สามารถปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวได้ คณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมได้มีมติครั้งที่ 4/2535 เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2536 และมติครั้งที่ 1/2538 เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2538 กำหนดว่าถ้าปฏิบัติตามมติครั้งที่ 5/2533 ไม่ได้เนื่องจากเหตุผลและความจำเป็น จะโอนหรือตกทอดทางมรดกสิทธิดังกล่าวให้แก่สามีหรือภรรยาที่ไม่ได้จดทะเบียนสมรส บิดา มารดา พี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน หรือพี่น้องร่วมบิดาหรือมารดาเดียวกัน และหลานของเกษตรกรได้ แต่ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมก่อน โดยเกษตรกรผู้รับโอนหรือตกทอดทางมรดกสิทธิดังกล่าวต้องไม่มีที่ดินหรือมีที่ดินเล็กน้อยไม่เพียงพอแก่การครองชีพ

3.6.9 การสิ้นสุดสิทธิและผลของการสิ้นสุดสิทธิการเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน

การสิ้นสุดสิทธิและผลของการสิ้นสุดสิทธิการเข้าทำประโยชน์ในที่ดินมีข้อกำหนดกำหนดเอาไว้ครอบคลุม 3 เรื่องด้วยกัน คือ การสิ้นสุดสิทธิการเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน การอุทธรณ์ และการเพิกถอนหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์ในที่ดินมีรายละเอียดดังนี้

1) การสิ้นสุดสิทธิการเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน เกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกร สิ้นสิทธิหรือจะสิ้นสุดสิทธิการเข้าทำประโยชน์ในที่ดินเขตปฏิรูปที่ดิน ในกรณีดังต่อไปนี้

(1) ตาย เลิกสถาบันเกษตรกร หรือละสิทธิ เว้นแต่มีการตกทอดทางมรดก ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

(2) โอนสิทธิการเข้าทำประโยชน์ การเช่า เช่าซื้อ หรือการจัดให้เช่าโดยมีค่าเช่าเชย ไปยังบุคคลอื่นตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

(3) ขาดคุณสมบัติตามระเบียบ คปจ. ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคัดเลือกเกษตรกร และสถาบันเกษตรกร ซึ่งจะมีสิทธิได้รับที่ดินจากการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ.2533 การขาดคุณสมบัติที่สำคัญคือ

ก. ไม่ได้ถือสัญชาติไทย

ข. มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง หรือของบุคคลในครอบครัวเดียวกัน เพียงพอแก่การเลี้ยงชีพอยู่แล้ว ก่อนดำเนินการคัดเลือกเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน

(4) ไม่ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเข้าทำประโยชน์ในที่ดินและไม่ปฏิบัติตามคำเตือนของปฏิรูปที่ดินจังหวัด การฝ่าฝืนที่สำคัญคือไม่ทำประโยชน์ในที่ดินด้วยตนเอง

การสิ้นสุดสิทธิตามข้อ 1 และ 2 ปฏิรูปที่ดินจังหวัดจะรายงานให้ คปจ. ทราบ และการสิ้นสุดสิทธิย่อมมีผลทันทีที่เกิดเหตุการณ์เช่นนั้นขึ้น

สำหรับกรณีตามข้อ 3 และ 4 คปจ. จะมีมติให้เกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรสิ้นสุดสิทธิและให้มีผลเป็นการสิ้นสุดสิทธิหลังจากพ้นระยะเวลาอุทธรณ์ เว้นแต่มีการอุทธรณ์ให้การสิ้นสุดสิทธิมีผลเมื่อคณะกรรมการอุทธรณ์มีคำวินิจฉัยยืนตามมติ คปจ.

ปฏิรูปที่ดินจังหวัดจะมีหนังสือแจ้งคำสั่งการสิ้นสุดสิทธิให้เกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรทราบภายใน 50 วัน นับแต่ คปจ. มีมติ พร้อมทั้งแจ้งระยะเวลาที่ คปจ. กำหนดให้เกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรพร้อมบริวารออกจากที่ดิน หากไม่ยอมออกจากที่ดินให้ปฏิรูปที่ดินดำเนินการตามกฎหมาย

2) การอุทธรณ์ หากเกษตรกร หรือสถาบันเกษตรกรผู้ถูกสั่งให้สิ้นสุดสิทธิการเข้าทำประโยชน์ในที่ดินเห็นว่าคำสั่งนั้นไม่เป็นธรรม ให้ยื่นอุทธรณ์ต่อ ส.ป.ก. จังหวัดแห่งท้องที่ ภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับหนังสือแจ้งสิทธิหรือวันที่ได้ปิดคำสั่ง โดยแสดงหลักฐานอ้างอิงประกอบ เมื่อยื่นอุทธรณ์แล้ว ส.ป.ก. จังหวัดจะรวบรวมหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการอุทธรณ์ส่งไปยัง ส.ป.ก. จังหวัดภายใน 15 วันนับแต่วันที่ได้รับอุทธรณ์เพื่อนำเสนอคณะกรรมการอุทธรณ์ต่อไป

คณะกรรมการอุทธรณ์นี้กฎหมายกำหนดคณะบุคคลและหน้าที่เอาไว้ใน มาตรา 41 – 42 ให้ทำการวินิจฉัยอุทธรณ์ ให้เสร็จสิ้นภายในกำหนด 90 วัน นับแต่วันได้รับอุทธรณ์

ในระหว่างพิจารณาอุทธรณ์เกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรที่ คปจ.สั่งให้สิ้นสิทธิอาจอยู่ทำประโยชน์ในที่ดินต่อไปจนกว่าคณะกรรมการอุทธรณ์มีคำสั่งวินิจฉัย

เมื่อคณะกรรมการอุทธรณ์วินิจฉัยแล้ว ส.ป.ก. จะแจ้งคำวินิจฉัยไปยัง ส.ป.ก.จังหวัดภายใน 15 วัน นับตั้งแต่ที่มีคำวินิจฉัย จากนั้นปฏิรูปที่ดินจังหวัดจะมีหนังสือแจ้งคำวินิจฉัยให้ผู้อุทธรณ์ทราบภายใน 15 วัน นับแต่วันที่รับคำวินิจฉัยจาก ส.ป.ก. ในกรณีที่คำวินิจฉัยขึ้นตามคำสั่ง คปจ. จะแจ้งระยะเวลาให้ผู้อุทธรณ์พร้อมทั้งบริวารออกจากที่ดินตามที่ คปจ.กำหนดไปพร้อมคำวินิจฉัยด้วย ผู้อุทธรณ์จะต้องปฏิบัติตามคำวินิจฉัยของคณะกรรมการอุทธรณ์

3) การเพิกถอนเอกสาร ส.ป.ก.4-01 ในกรณีที่เกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรถูกสั่งให้สิ้นสิทธิ เลขธิการ ส.ป.ก. หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจะมีหนังสือเรียกสัญญาเช่าหรือสัญญาเช่าซื้อหรือสัญญาจัดให้ โดยมีคำขอชดเชยหรือหนังสือรับมอบที่ดินให้แก่ ส.ป.ก. ภายใน กำหนด 30 วัน และดำเนินการเพิกถอน ส.ป.ก.4-01

การเพิกถอนเอกสารสิทธิ ส.ป.ก.4-01 ได้กำหนดระเบียบเอาไว้ในระเบียบ คปจ. ว่าด้วยการออกหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดิน พ.ศ. 2536 กำหนดให้การเพิกถอน ส.ป.ก. 4-01 ทำได้ 3 กรณี ดังนี้

(1) เมื่อผู้ได้รับอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินสิ้นสิทธิทำประโยชน์ในที่ดิน คือ เป็นเกษตรกรแต่ขาดคุณสมบัติในสาระสำคัญหรือฝ่าฝืนระเบียบว่าด้วยการเข้าทำประโยชน์ ส.ป.ก.จังหวัดจะรายงานให้ คปจ.ทราบ เพื่อมีมติให้เกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรสิ้นสิทธิ ถ้าเกษตรกรหรือสถาบันเกษตรกรยื่นอุทธรณ์ ภายหลังได้วินิจฉัยคำอุทธรณ์แล้ว มีมติขึ้นตามความเห็น คปจ.ผู้ว่าราชการจังหวัด โดยได้รับมอบอำนาจจากเลขธิการ ส.ป.ก.จะสั่งเพิกถอนเอกสาร ส.ป.ก. 4-01

(2) เมื่อปรากฏว่าหนังสืออนุญาตออกให้โดยผิดพลาด

(3) เมื่อเกษตรกรเช่าหรือเช่าซื้อที่ดินแปลงนั้นโดยมิชอบ

กรณีที่สองและที่สาม เป็นกรณีที่ ไม่ได้เป็นเกษตรกรถือได้ว่าเป็นการคัดเลือกเข้าทำประโยชน์ในที่ดิน โดยไม่ชอบด้วยกฎหมายปฏิรูปที่ดินและระเบียบ คปจ.ว่าด้วยหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการคัดเลือกเกษตรกรถือว่าการออกเอกสาร ส.ป.ก.4-01 ให้แก่ผู้นั้นเป็นการออกโดยผิดพลาด และถ้าหากเกษตรกรผู้นั้นได้สัญญาเช่าหรือเช่าซื้อที่ดินแปลงนั้นก็ถือว่าเป็นการจัดให้เช่าหรือเช่าซื้อโดยมิชอบในกรณีเช่นนี้ ส.ป.ก.จังหวัดจะเสนอรายงานให้ คปจ. มีมติให้สิ้นสิทธิและเพิกถอนเอกสาร ส.ป.ก. 4-01 ผู้ว่าราชการจังหวัดก็จะทำการสั่งให้เพิกถอนเอกสาร ส.ป.ก. 4-01 ตามมติ คปจ.ต่อไป

3.7 นโยบายและพัฒนากการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

สุกัญญา แสงอร่าม (2555: 26-33) ได้กล่าวถึงนโยบายการปฏิรูปที่ดินที่ผ่านมา ดังนี้

3.7.1 นโยบายการปฏิรูปที่ดินที่กำหนดในรัฐธรรมนูญ

1) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินในมาตรา 80 และมาตรา 81 ที่มีผลทำให้เกิดพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 ที่มีผลบังคับใช้ถึงปัจจุบัน สาระดังนี้

มาตรา 80 รัฐพึงจัดระบบการถือครองกรรมสิทธิ์และการครอบครองที่ดินเพื่อประโยชน์แห่งการส่งเสริมการเกษตรหรืออุตสาหกรรม และพึงกำหนดพันธะให้เจ้าของที่ดินให้เป็นตามความเหมาะสมของสภาพที่ดิน

มาตรา 81 รัฐพึงส่งเสริมให้ราษฎรมีกรรมสิทธิ์และสิทธิในที่ดินเพื่อประกอบเกษตรกรรมอย่างทั่วถึงโดยวิธีการปฏิรูปที่ดินและโดยวิธีอื่นๆ

2) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินในมาตรา 67 ที่มีสาระสำคัญไม่แตกต่างจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 โดยมีจุดเน้นให้รัฐเร่งรัดดำเนินการปฏิรูปที่ดินให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น

3) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2535 กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินไว้ในมาตรา 36 ที่ค่อนข้างครอบคลุมองค์ประกอบของการปฏิรูปที่ดิน สาระสำคัญดังนี้

มาตรา 36 รัฐดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิในที่ดินอย่างทั่วถึงเพื่อประกอบเกษตรกรรมโดยการปฏิรูปที่ดินและการจัดรูปที่ดินหรือวิธีอื่น

รัฐพึงจัดหาและดูแลการใช้น้ำของเกษตรกรให้เพียงพอและเหมาะสมแก่การเกษตรกรรม

รัฐพึงคุ้มครองและรักษาผลประโยชน์ของเกษตรกรในด้านการผลิต การเก็บรักษาและการจำหน่ายผลผลิต เพื่อเกษตรกรได้รับผลตอบแทนที่เป็นธรรมและส่งเสริมให้เกษตรกรรวมตัวเพื่อรักษาผลประโยชน์ดังกล่าวโดยการจัดตั้งเป็นสหกรณ์หรือวิธีอื่น

4) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในการยกร่างรัฐธรรมนูญ ทำให้การกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดิน และส่วนสนับสนุนงานปฏิรูปที่ดินมีความชัดเจนขึ้น ได้กำหนดไว้ในมาตรา 83 มาตรา 84 และมาตรา 85

มาตรา 83 รัฐต้องดำเนินการให้มีการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม

มาตรา 84 รัฐต้องจัดระบบการถือครองที่ดินและการใช้ที่ดินได้อย่างเหมาะสมจัดหาแหล่งน้ำเพื่อเกษตรกรรมให้แก่เกษตรกรอย่างทั่วถึง รักษาผลประโยชน์ของเกษตรกร ส่งเสริมการรวมตัวของเกษตรกรเพื่อวางแผนการเกษตรและรักษาผลประโยชน์ร่วมของเกษตรกร

มาตรา 85 รัฐต้องส่งเสริม สนับสนุน และคุ้มครองระบบสหกรณ์

5) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินไว้ในมาตรา 85 ที่มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินดังนี้

มาตรา 85(2) รัฐต้องดำเนินการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรม และดำเนินการให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิในที่ดินเพื่อประกอบเกษตรกรรมอย่างทั่วถึงโดยการปฏิรูปที่ดินหรือวิธีอื่น รวมทั้งการจัดแหล่งน้ำเพื่อให้เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างพอเพียงและเหมาะสมแก่การเกษตร

3.7.2 นโยบายการปฏิรูปที่ดินในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

1) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529)

กำหนดนโยบายการปฏิรูปที่ดินมีสาระสำคัญ ให้มีการเร่งรัดการจัดที่ดินที่มีการประกาศเขตตั้งตั้งแต่ปี 2518 เน้นการปฏิรูปที่ดินในที่ดินเอกชน เน้นการกระจายสิทธิการถือครองที่ดินมากกว่าการพัฒนา สนับสนุนอุตสาหกรรมเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดิน จัดตั้งองค์กรเกษตรกร พัฒนาอาชีพ และเผยแพร่ความรู้ทางการเกษตร

2) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534)

กำหนดนโยบายการปฏิรูปที่ดินมีสาระสำคัญ ให้มีการเร่งรัดการกระจายสิทธิการถือครองที่ดิน เร่งรัดการจัดที่ดินในที่ดินเอกชน มีการประกาศเขตปฏิรูปที่ดินเพิ่มเติม ดำเนินการแก้ไขพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดิน และสนับสนุนให้ออกกฎหมายที่เกื้อกูลงานปฏิรูปที่ดิน ขยายความร่วมมือกับภาคเอกชนในการพัฒนาการเกษตรให้กว้างขวางและเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร

3) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539)

กำหนดนโยบายการปฏิรูปที่ดินมีสาระสำคัญ คือ นโยบายการส่งเสริมกระจายสิทธิการถือครองที่ดิน โดยการเร่งรัดการปฏิรูปที่ดิน ดูแลการบังคับใช้กฎหมายการเช่าที่ดินและพิจารณาการถือครองที่ดินแต่ละประเภทให้เหมาะสม นโยบายการแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบท โดยการเร่งรัดการออกเอกสารสิทธิ์ทั้งประเทศ จำแนกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมโทรมมาดำเนินการปฏิรูปที่ดิน การยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร นโยบายพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ เร่งรัดการ

แก้ปัญหาการใช้ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมโทรม เร่งรัดการปฏิรูปที่ดิน เน้นการกระจายสิทธิในที่ดินของรัฐและที่ดินเอกชน

4) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)

กำหนดนโยบายการปฏิรูปที่ดินไว้ภายใต้ยุทธศาสตร์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีสาระสำคัญ เกี่ยวกับด้านการบูรณะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมระบบเกษตรกรรมทางเลือกมาใช้ในเขตปฏิรูปที่ดิน การให้ความรู้ การสนับสนุนและฝึกอบรม และสนับสนุนเงินทุน และเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อลดปัญหาการละทิ้งที่ดิน การใช้ที่ดินนอกการเกษตรและการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในพื้นที่เสื่อมโทรมให้กลับสมบูรณ์ และด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การปรับระบบการจัดการด้านการปฏิรูปที่ดินให้สามารถแก้ไขปัญหาเกษตรกรไร้ที่ดิน ทั้งการออกเอกสารสิทธิ์ การติดตามการตรวจสอบเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างจริงจัง

5) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)

กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินสรุปดังนี้

(1) กำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่สมควรอนุรักษ์เป็นพื้นที่เกษตรกรรมควบคู่กับการสร้างแรงจูงใจผ่านมาตรการสินเชื่อ ภาษีและระบบการตลาด เพื่อกระจายสิทธิการถือครองที่ดินในพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเกษตรแต่ไม่ได้ทำการเกษตร

(2) ให้มีกลไกสนับสนุนด้านการเงิน เพื่อรับซื้อที่ดินซึ่งเจ้าของประสงค์จะจำหน่ายจ่ายโอนและนำมาให้เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินเช่าทำการเกษตร

6) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)

กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินสรุปดังนี้

(1) จัดทำระบบฐานข้อมูลและทะเบียนการบุกรุกใช้ประโยชน์เพื่อวางระบบการกระจายการถือครองให้คนยากจนมีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง

(2) กำหนดเขตการใช้ประโยชน์และกระจายการถือครองที่ดินร่วมกับท้องถิ่นกำหนดเขตการใช้ที่ดินและผังเมือง จัดระเบียบการบุกรุกการใช้ประโยชน์ที่ดินของรัฐและป่าอนุรักษ์

7) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)

กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินสรุปดังนี้

(1) รักษาป้องกันและคุ้มครองพื้นที่ที่มีศักยภาพทางการเกษตรและสนับสนุนให้เกษตรกรรายย่อยมีที่ดินเป็นของตนเองหรือมีสิทธิในที่ดินทำกิน

(2) เร่งรัดให้มีการจัดซื้อที่ดินเอกชน เพื่อนำมาปฏิรูปที่ดินและใช้

มาตรการทางภาษีเพื่อบังคับและจูงใจให้ผู้ถือครองที่ดินทำประโยชน์ในทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการสนับสนุนการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมและเท่าเทียม

(3) เร่งรัดให้มีการจัดให้มีองค์กรและระบบบริหารจัดการที่ดินให้เป็นรูปธรรมโดยเร็ว เพื่อเป็นกลไกในการกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรม และการดำเนินการให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างทั่วถึง สนับสนุนการใช้ที่ดินของรัฐอย่างคุ้มค่า โดยเกษตรกรและชุมชน เร่งรัดการออกเอกสารสิทธิ์หรือจัดสรรสิทธิในที่ดินให้แก่เกษตรกรผู้ไร้ที่ดินทำกินให้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง

3.7.3 นโยบายของรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร (รัฐบาลปัจจุบัน ปี 2555) ดังนี้

1) กำหนดนโยบายปรับโครงสร้างเศรษฐกิจภาคการเกษตร ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปที่ดิน คือ ส่งเสริมเกษตรกรทฤษฎีใหม่ ดำเนินการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม สร้างความเข้มแข็งภาคการเกษตร ปรับโครงสร้างและจัดที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรผู้ยากไร้ กลุ่มครองที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

2) นโยบายที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปที่ดิน คือ การสร้างความเป็นธรรมและเหลื่อมล้ำในการใช้ประโยชน์ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติโดยการปฏิรูปการจัดการที่ดินให้มีการกระจายสิทธิที่ดินอย่างเป็นธรรมและยั่งยืนโดยใช้มาตรการทางภาษีและจัดตั้งธนาคารที่ดินแก่คนยากจนและเกษตรกรรายย่อย

3.8 ผลที่ได้รับจากการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

ไชยงค์ ชูชาติ (2519: 83) กล่าวว่า การปฏิรูปที่ดินจะเป็นวิธีนำไปสู่การปฏิรูปการเกษตร ซึ่งจะทำให้เศรษฐกิจและสังคมของชาวไร่ ชาวนาในชนบทเจริญก้าวหน้าอันนำมาสู่ความเป็นธรรมทางสังคม บังเกิดผลดีต่อเศรษฐกิจ-สังคมและความมั่นคงของชาติ ทั้งนี้กล่าวถึงผลที่ได้รับจากการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ไว้ดังนี้

3.8.1 ผลทางเศรษฐกิจ โครงการปฏิรูปที่ดินจะทำให้

1) กระจายระบบการผูกขาดที่ดินจากเจ้าสัวที่ดินมาสู่เกษตรกรผู้ผลิตมากขึ้นทำให้เกษตรกรซึ่งเกษตรกรผู้เช่าผู้ไม่มีที่ดินทำกิน และผู้บุกรุกทำลายป่าซึ่งในปัจจุบันมีจำนวนไม่น้อยกว่า 5 แสนครอบครัว ได้มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง

2) ที่ดินเพื่อการเกษตรที่มีอยู่อย่างจำกัดไม่น้อยกว่า 70 ล้านไร่จะได้รับบริการปรับปรุงและพัฒนาให้มีการใช้ผลิตอาหารและผลิตพืชผลเกษตรต่างๆ ให้เพียงพอกับความต้องการมากยิ่งขึ้น

- 3) รายได้ของเกษตรกรและของชาติจะเพิ่มขึ้น จะทำให้ความเป็นอยู่และสวัสดิการของเกษตรกรดีขึ้น
- 4) จะทำให้ชาวนาชนบทมีการทำงานทั้งในด้านเกษตรและด้านอื่นๆในชนบทจะมีมากขึ้น การว่างงานหรือการทำงานไม่เต็มที่จะมีน้อยลง
- 5) ทำให้เกษตรกรขึ้นเลิกพ้นจากความยากจน เป็นหนี้และพ้นจากการเอาเปรียบจากผู้มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจ
- 6) ป้องกันมิให้ที่ดินมีราคาสูงขึ้น จนเกษตรกรไม่สามารถซื้อที่ดินเพื่อการเกษตรเป็นของตนเองได้
- 7) ยับยั้งมิให้ที่ดินเพื่อการเกษตรต้องตกไปเป็นกรรมสิทธิ์แก่ผู้มีได้เป็นเกษตรกรอีกต่อไป
- 8) ป้องกันมิให้มีการบุกรุกทำลายป่าอีกต่อไป
- 9) พัฒนาการเกษตรให้เจริญก้าวหน้าอันเป็นรากฐานของการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศต่อไป
- 10) กระจายชุมชนที่หนาแน่นในเมืองไปสู่ชนบท ทำให้ชนบทมีความเจริญมากขึ้น

3.8.2 ผลทางสังคม โครงการปฏิรูปที่ดินจะทำให้

- 1) ก่อให้เกิดความธรรมทางสังคม ความแตกต่างระหว่างรายได้จะลงน้อยลงและเกิดความสงบในสังคมชนบทมากขึ้น
- 2) เมื่อเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้สูง การศึกษาและความเป็นอยู่ตลอดจนสวัสดิการต่างๆของชนบทดีขึ้น
- 3) ชาวไร่ ชาวนา จะกลายเป็นผู้นำในท้องถิ่นที่มีความภาคภูมิใจ มีศักดิ์ศรีทัดเทียมกัน และร่วมมือกับรัฐบาลท้องถิ่น รัฐบาลกลาง และโครงการต่างๆ ของรัฐมากขึ้น
- 4) ความปลอดภัยในชนบทจะมีมากขึ้นเมื่อชาวนาชนบทอยู่ดีกินดี อาชญากรรมจะลดลง

3.8.3 ผลทางการเมือง โครงการปฏิรูปที่ดินจะทำให้

- 1) ป้องกันการขัดแย้งระหว่างชนชั้นชาวไร่ชาวนากับเจ้าของที่ดินที่อาจจะมีมากขึ้นในอนาคต
- 2) ป้องกันการปฏิรูปที่ดินแบบคอมมิวนิสต์ที่ใช้ความรุนแรงในการยึดที่ดินจากเจ้าสัวโดยไม่มีการจ่ายค่าชดเชย

3) ให้ประชาชน 40 กว่าล้านคน เห็นได้ชัดแจ้งว่ารัฐเริ่มโครงการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรส่วนใหญ่โดยแท้

4) จำกัดและกำจัดมิให้เจ้าสัวที่ดินมีอิทธิพลทางการเมืองเหนือประชาชนส่วนใหญ่ได้ต่อไป

6) เสริมสร้างระบบประชาธิปไตยตั้งแต่ชนบทจนถึงรัฐสภา ให้เกษตรกรส่วนใหญ่มีอนาคตที่แจ่มใส มีความรักผืนดินไทย รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และระบอบประชาธิปไตยให้มั่นคงตลอดไป

3.9 ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิรูปที่ดิน

สุทธิพร จิระพันธุ์ (2540: 119-126) กล่าวว่า iva การปฏิรูปที่ดินจะมีบทบาทในการพัฒนาชนบทมากขึ้นเรื่อยๆ การดำเนินงานเป็นได้ดีและรวดเร็วยิ่งขึ้น เมื่อมีการสรุปบทเรียนปัญหาและอุปสรรคของการปฏิรูปที่ดินให้ชัดเจน พร้อมทั้งหาแนวทางในแก้ไขปัญหาและอุปสรรคเหล่านั้น เมื่อสังเกตจะเห็นว่า อุปสรรคของการปฏิรูปที่ดินส่วนใหญ่มักจะคล้ายกับอุปสรรคที่สกัดกั้นการพัฒนาการเกษตรและการพัฒนาชนบทของประเทศ ทั้งสรุปปัญหาและอุปสรรคในการปฏิรูปที่ดินไว้ว่า

1) การดำเนินงานของ ส.ป.ก.ในระยะแรกผู้เกี่ยวข้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดและความหมายของการปฏิรูปที่ดินแตกต่างกัน การประชาสัมพันธ์ที่ไม่ทั่วถึง ทำให้เกิดความสับสนทั้งผู้กำหนดบทบาทและผู้ปฏิบัติ การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลในหลายรัฐบาลทำให้นโยบายไม่ต่อเนื่อง ทำให้การปฏิรูปขาดทิศทางที่แน่นอน และบุคลากรของ ส.ป.ก. ขาดประสบการณ์ในการปฏิรูปที่ดินและมีพื้นฐานวิชาชีพแตกต่างกันไป รวมทั้งการมีความเข้าใจการปฏิรูปที่ดินที่แตกต่างกันด้วย การดำเนินนโยบายของรัฐบาลที่ไม่ยึดถือระเบียบและกฎหมายการปฏิรูปที่ดิน

2) ปัญหาการเกิดแหล่งชุมชนที่มีระดับความเจริญที่แตกต่างกัน ตั้งแต่หมู่บ้านเล็กๆ ไปจนถึงที่ตั้งอำเภอและชุมชนพาณิชย์กรรมระดับอำเภอในบางท้องที่ การมีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ที่ ส.ป.ก. ได้มาก่อนปี 2532 ทำให้ต้องมีการจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่ขัดกับกฎหมายที่ต้องใช้เวลาในการแก้ไขระยะยาว และต้องทำความเข้าใจกับผู้เกี่ยวข้องเพื่อมิให้เกิดปัญหา

3. การจัดซื้อที่ดินเอกชนที่ไม่บรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้ คือปัญหาราคาที่ดินที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง กล่าวคือ ราคาที่เจ้าของที่ดินต้องการขายและราคาที่เกษตรกรสามารถซื้อได้นั้นมีความแตกต่างกันมาก แม้จะได้มีวิธีการปรับปรุงประเมินมูลค่าที่ดินไปแล้ว การจัดซื้อที่ดินเอกชนจะทำได้รวดเร็ว ถ้ารัฐบาลแสดงเจตน์จำนงค์ที่จะเวนคืนที่ดินจาก

เจ้าของที่ดินที่ไม่ได้ทำประโยชน์โดยตนเอง และต้องดำเนินการควบคุมกับมาตรการด้านภาษี ด้านการวางผังชนบท ด้านการใช้ที่ดิน และการตั้งศาลเกษตร เพื่อทำหน้าที่พิจารณาแก้ไขข้อพิพาทต่างๆ เกี่ยวกับที่ดิน

4. ความแตกต่างระหว่างสิทธิที่ได้จากการปฏิรูปที่ดิน กับสิทธิตามประมวลกฎหมายที่ดิน โดยที่สิทธิของการปฏิรูปที่ดิน มีเงื่อนไขในการห้ามจำหน่าย จ่าย โอน ตามมาตราแห่งพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ส่วนสิทธิตามประมวลกฎหมายที่ดินโดยตรงนั้น มีเงื่อนไขเพียงเล็กน้อย ที่สำคัญมีเวลาสิ้นสุด สามารถจ่าย โอนเมื่อครบกำหนดได้ ส่วนการได้มา ของเกษตรกรตามการปฏิรูปที่ดินฯ เกษตรกรต้องชำระค่าเช่าหรือค่าเช่าซื้อ แต่เกษตรกรตามประมวลกฎหมายที่ดินโดยตรง จ่ายเพียงค่าธรรมเนียม ทำให้เกิดความแตกต่างสับสนในหมู่ประชาชนที่ไม่สามารถอธิบายได้ชัดเจนว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนี้

5. การขาดมาตรการบางประการที่จะสนับสนุนการปฏิรูปที่ดิน เช่น การกำหนดภาษีบำรุงท้องที่ในอัตราก้าวหน้าและเหมาะสม การกำหนดภาษีทรัพย์สิน(ที่ดินและอสังหาริมทรัพย์) การกำหนดผังเมืองรวมและผังเมืองเฉพาะ การควบคุมค่าเช่าที่ดินให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ซึ่งอำนาจหน้าที่ที่กล่าวมาอยู่นอกเหนือขอบเขตหน้าที่ของ ส.ป.ก. ที่รัฐบาลต้องให้การสนับสนุน

ในท้ายสุด อุปสรรคของการปฏิรูปที่ดินจะลดน้อยลงหากมีความตั้งใจในการแก้ไขปัญหาค้นพื้นฐานในทางการเกษตรซึ่งเป็นสาเหตุของการปฏิรูปที่ดิน สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงได้เริ่มต้นขึ้นโดยเกษตรกร แต่จะต้องสานต่อโดยรัฐ ถ้าหากรัฐสนับสนุนต่อเนื่องเพื่อที่จะทำให้ความเป็นอยู่ของชาวชนบททุกเหล่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เช่าและผู้ไร้ที่ดินทำกินที่ยากจนให้ดีขึ้น การปฏิรูปที่ดินก็สามารถที่จะดำเนินไปได้เร็ว ยังผลให้มีการพัฒนาปรับปรุงโครงสร้างของสังคมชนบทไปในทิศทางที่ถูกที่ควร

วิระชัย นาควิบูลวงศ์ (2555: 14-21) กล่าวถึง การดำเนินงานของ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ว่า ในระยะเริ่มแรกของการดำเนินการปฏิรูปที่ดิน ในปี พ.ศ. 2518-2519 การดำเนินงานของ ส.ป.ก.เป็นไปตามอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (คปก.) และคณะกรรมการการปฏิรูปที่ดินจังหวัด (คปจ.) ประกอบด้วยการสำรวจที่ดินเพื่อนำมาปฏิรูปที่ดิน การออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตปฏิรูปที่ดิน การรับแจ้งที่ดินจากเจ้าของที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน กรเจรจาซื้อที่ดินเอกชนเพื่อกำหนดดำเนินการปฏิรูปที่ดิน การสำรวจรังวัดของเขตที่ดินของรัฐ การแบ่งแปลงที่ดินเพื่อจัดสรรเกษตรกรเช่า เช่าซื้อ หรือเข้าทำประโยชน์ เป้าหมายเพื่อการจัดที่ดินทำกิน ส่วนบทบาทด้านงานพัฒนาที่ ส.ป.ก.ได้น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจ

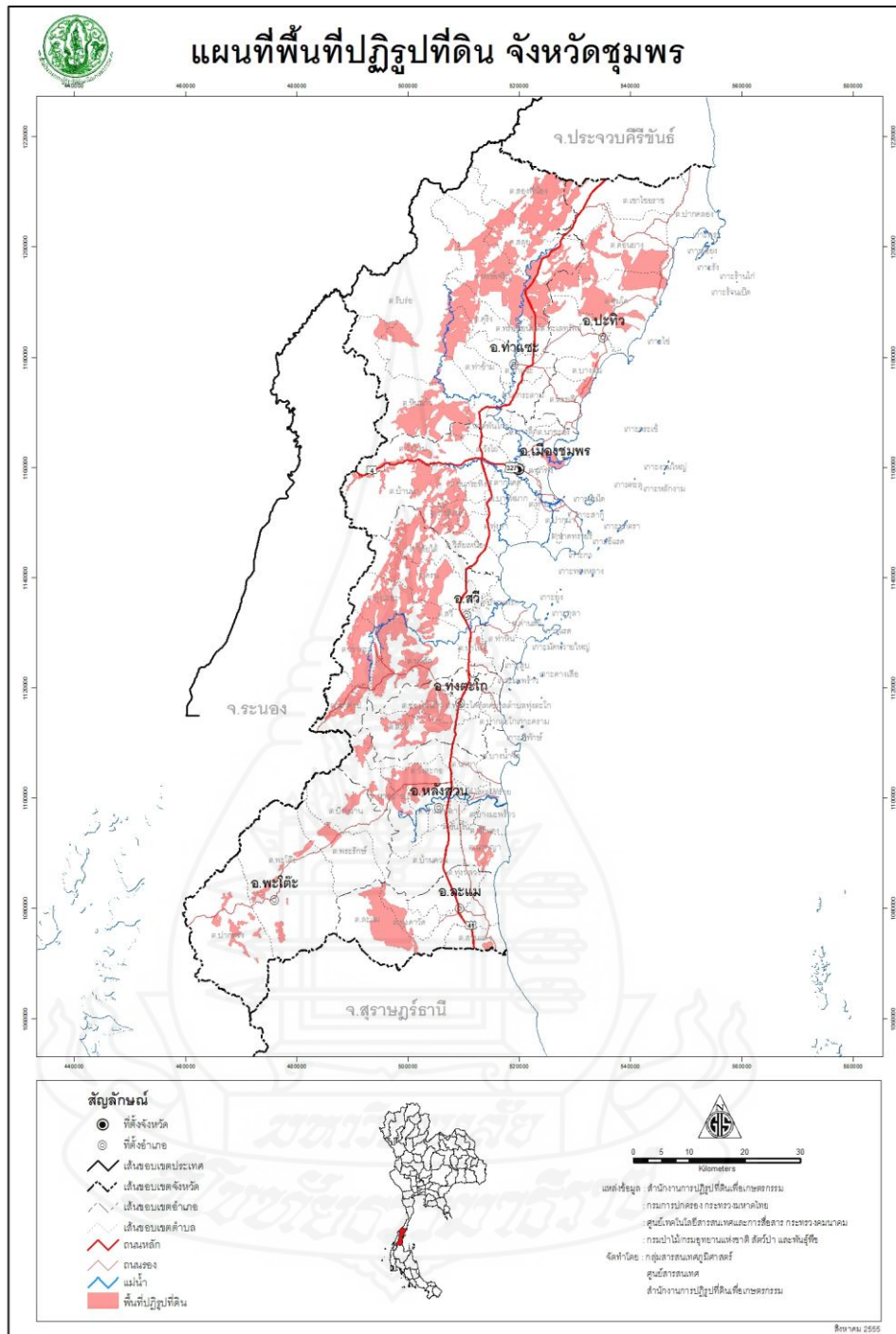
พอเพียงมาใช้ในการดำเนินงาน ส.ป.ก. จึงได้วางแนวทางในการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินไว้ ดังนี้

1. การพัฒนาแนวความคิดและองค์ความรู้ แก่เกษตรกรที่ได้รับการจัดสรรที่ดินทำกิน คือ ต้องให้เกษตรกรมีความเข้าใจ มีองค์ความรู้สามารถวิเคราะห์ วางแผน และจัดการกับสิ่งต่างๆที่อยู่ในชุมชนได้อย่างเหมาะสม สิ่งที่ ส.ป.ก.ให้ความสำคัญมาก คือ กระบวนการเรียนรู้โดยการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม
2. ขับเคลื่อนงานพัฒนาผ่านกลไกท้องถิ่น ด้วยการกระตุ้นให้ชุมชนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยการเชิญ คัดเลือกบุคคลในท้องถิ่นมาเป็นกลไกในการสร้างองค์ความรู้และสนับสนุนการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่ชุมชน ทั้งระดับปัจเจกและกลุ่มองค์กร
3. การพัฒนากลุ่มและเชื่อมโยงเครือข่าย ส.ป.ก.สนับสนุนการรวมกลุ่มการจัดตั้งกลุ่มและการเชื่อมโยงเครือข่ายของเกษตรกรให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรเพื่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจและสังคมที่จับต้องได้มากขึ้น
4. การพัฒนารายพื้นที่ เพื่อเป็นต้นแบบการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง จากการพัฒนาของ ส.ป.ก. ที่ไม่ทั่วถึง ดังนั้นการพัฒนาโดยการเลือกพื้นที่เฉพาะเพื่อการทำงานเชิงคุณภาพมากกว่าเชิงปริมาณ เพื่อสร้างรูปธรรมในการขับเคลื่อนเชิงพื้นที่ สามารถใช้เป็นต้นแบบที่ดีในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง ที่ต้องดำเนินการร่วมกับท้องถิ่นโดยใช้กลไกท้องถิ่นเป็นแกนสำคัญในการขับเคลื่อน ที่ต้องให้กลุ่มคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วิเคราะห์ อนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชน ศักยภาพของชุมชน ร่วมคิด ร่วมหาคำตอบ ร่วมลงมือทำและร่วมประเมินผลและสรุปบทเรียน

3.10 การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรในจังหวัดชุมพร

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร (2543: 1-4) ได้กล่าวว่า สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2531 โดยอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกร พ.ศ. 2518 ซึ่งได้กำหนดไว้ว่า เมื่อได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตปฏิรูปที่ดินใช้บังคับในท้องที่จังหวัดใดแล้ว ให้จัดตั้งสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดนั้น ท้องที่ที่ได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดเป็นเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร ครอบคลุม 8 อำเภอ ได้แก่ อำเภอท่าแซะ อำเภอปะทิว อำเภอเมืองชุมพร อำเภอสวี อำเภอทุ่งตะโก อำเภอหลังสวน อำเภอละแม และอำเภอพะโต๊ะ พื้นที่ประกาศเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร จำนวน 651,954 ไร่ ดำเนินการอนุญาตให้เกษตรกรเข้าทำประโยชน์แล้วจำนวน 29,179 ราย 39,294 แปลง 484,310 ไร่ ดังนี้

1. พื้นที่เขตปฏิรูปที่ดินอำเภอปะทิว ประกอบด้วยตำบลปากคลอง เขาไชยราช บางสน ทะเลทรัพย์ สะพลี ชุมโค ดอนยาง จัดที่ดินให้เกษตรกรแล้ว จำนวน 2,581 ราย 3,154 แปลง เนื้อที่ 60,158 ไร่
2. พื้นที่เขตปฏิรูปที่ดินอำเภอท่าแซะ ประกอบด้วยตำบลหินแก้ว ทรัพย์อนันต์ สองพี่น้อง ท่าแซะ คลุ้ง สลวย รับร่อ ท่าข้าม หงส์เจริญ จัดที่ดินให้เกษตรกรแล้ว จำนวน 9,365 ราย 12,059 แปลง เนื้อที่ 159,166 ไร่
3. พื้นที่เขตปฏิรูปที่ดินอำเภอเมืองชุมพร ประกอบด้วยตำบลบ้านนา ถ้ำสิงห์ วังใหม่ หุงคาวิสัยเหนือ หาดพันไกร จัดที่ดินให้เกษตรกรแล้ว จำนวน 3,415 ราย 4,656 แปลง เนื้อที่ 43,237 ไร่
4. พื้นที่ปฏิรูปที่ดินอำเภอสวี ประกอบด้วยตำบลเขาทะลุ เขาค่าย สวี หุงระยะ ครน วิสัยไต้นาสัก จัดที่ดินให้เกษตรกรแล้ว จำนวน 6,813 ราย 9,550 แปลง เนื้อที่ 111,079 ไร่
5. พื้นที่ปฏิรูปที่ดินอำเภอทุ่งตะโก ประกอบด้วยตำบลตะโกและช่องไม้แก้ว จัดที่ดินให้เกษตรกรแล้ว จำนวน 1,483 ราย 2,090 แปลง เนื้อที่ 19,922 ไร่
6. พื้นที่ปฏิรูปที่ดินอำเภอหลังสวน ประกอบด้วยตำบลวังตะกอก หาดยาย นาทพญา นาทา จัดที่ดินให้เกษตรกรแล้ว จำนวน 2,387 ราย 3,134 แปลง เนื้อที่ 33,626 ไร่
7. พื้นที่ปฏิรูปที่ดินอำเภอละแม ประกอบด้วยตำบลละแม หุงควัด จัดที่ดินให้เกษตรกรแล้ว จำนวน 2,213 ราย 3,179 แปลง เนื้อที่ 45,001 ไร่
8. พื้นที่ปฏิรูปที่ดินอำเภอพะโต๊ะ ประกอบด้วยตำบลพระรักษ์ ปังหวาน ปากทรง พะโต๊ะ จัดที่ดินให้เกษตรกรแล้ว จำนวน 1,134 ราย 1,473 แปลง เนื้อที่ 12,120 ไร่
(ฐานข้อมูลการจัดที่ดินของรัฐ : สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร, 2556)

ภาพที่ 2.1 แสดงเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มิลลี วัชรานนท์ (2529) ได้ศึกษาถึงผลการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมต่อเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินอำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี วัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและสังคมบางประการของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน อำเภอหนองเสือ จังหวัดปทุมธานี ในช่วงก่อนการปฏิรูปที่ดินและหลังการปฏิรูปที่ดิน เพื่อศึกษาปัญหาต่างๆ ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของเกษตรกร และเพื่อศึกษาการดำเนินงาน ความต้องการและข้อเสนอแนะของเกษตรกรต่อการปฏิรูปที่ดิน

ผลการศึกษา พบว่า ก่อนการปฏิรูปที่ดิน รายได้ที่เป็นเงินสดของเกษตรกรน้อยกว่า หลังการปฏิรูปที่ดิน และหนี้สินหลังการปฏิรูปที่ดินจะสูงกว่าก่อนการปฏิรูปที่ดิน ซึ่งแหล่งเงินกู้ของเกษตรกรทั้งก่อนและหลังการปฏิรูปที่ดินจะมาจาก ธ.ก.ส. รองลงมาคือพ่อค้าและนายทุน แต่หลังการปฏิรูปที่ดินจะกู้ยืมแหล่งเงินทุนของรัฐมากขึ้น จำนวนเกษตรกรที่กู้ยืมเงินหลังการปฏิรูปที่ดินมีจำนวนเกินครึ่งของเกษตรกร สาเหตุเนื่องจากต้นทุนในการทำนาเพิ่ม ราคาข้าวตกต่ำ และปัจจัยการผลิตมีราคาสูง ก่อนการปฏิรูปที่ดินเกษตรกรมีเครื่องมือเครื่องจักรเป็นของตนเอง เช่น รถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำ หลังการปฏิรูปที่ดินครอบครัวมีเครื่องมือเครื่องจักรเป็นของตนเองเพิ่มขึ้น และได้มีการฝึกอบรมทางการเกษตรเพิ่มมากขึ้น ปัญหาในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ที่ดินที่ได้รับการจัดสรรเป็นดินเปรี้ยว ต้องมีการปรับปรุงดิน และใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี ใช้แรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 3.13 คน เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องจ่ายหนี้เงินกู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยสูงร้อยละ 34.04 ต่อปี และมีการใช้สารเคมีโดยได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ และใช้เครื่องทุ่นแรงในครัวเรือนของเกษตรกรเอง ปัญหาที่เกษตรกรประสบ คือ ปัญหาสภาพดิน การตลาด เงินทุน โรคแมลง แหล่งน้ำ ปัจจัยการผลิต การขนส่ง และความรู้ด้านวิชาการตามลำดับ ด้านความต้องการและข้อเสนอแนะ คือ ความต้องการรับสิทธิในที่ดินโดยการเช่าต่อไป ระยะเวลาในการเช่าควรเป็น 11-15 ปี และต้องการให้รัฐขยายวงเงินกู้เพื่อนำมาใช้ในการเกษตร ความต้องการให้รัฐเข้ามาช่วยเหลือหลังการปฏิรูปที่ดิน คือ ด้านการตลาด การปรับปรุงบำรุงดิน การจัดหาเงินทุน การรวมกลุ่ม การจัดหาแหล่งน้ำ ปัจจัยการผลิต การป้องกันและกำจัดศัตรูพืช การฝึกอบรมทางการเกษตร การคมนาคมขนส่ง การจัดรูปแปลงที่ดิน และการฝึกอบรมวิชาชีพ ตามลำดับ

พิมพ์สิริ มุกดีพร้อม (2531) ได้ศึกษาเรื่องผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมของการปฏิรูปที่ดินที่มีผลต่อเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินบางเลน จังหวัดนครปฐม วัตถุประสงค์ใน

การศึกษาเพื่อศึกษาเปรียบเทียบสภาพทางเศรษฐกิจระหว่างเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินและเกษตรกรนอกเขตปฏิรูปที่ดิน ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรด้านสภาพเศรษฐกิจ การศึกษาเปรียบเทียบทัศนคติและข้อเสนอแนะต่อการปฏิรูปที่ดินของเกษตรกรในเขตและนอกเขตปฏิรูปที่ดิน

ผลการศึกษา พบว่า สภาพเศรษฐกิจของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินและนอกเขตปฏิรูปที่ดิน มีความแตกต่างในการถือครองที่ดิน โดยเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินมีเนื้อที่การถือครองที่ดินน้อยกว่าเกษตรกรนอกเขตทั้งก่อนและหลังการปฏิรูปที่ดิน ส่งผลจากการปฏิรูปที่ดิน ทำให้การถือครองที่ดินของเกษตรกรลดลง สภาพทางสังคมมีความแตกต่างกันเล็กน้อยในด้านการกำหนดอาชีพของบุตรหลานเกษตรกร คือ เกษตรกรนอกเขตปฏิรูปที่ดินมีความต้องการให้บุตรหลานทำการเกษตรมากกว่าเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน สื่อในการรับข่าวสารของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน เป็นสื่อวิทยุ และโทรทัศน์ โดยให้ความสนใจเกี่ยวกับข่าวทั่วไป และรายการบันเทิง ส่วนเกษตรกรนอกเขตฯจะรับสื่อโทรทัศน์มากที่สุด และส่วนใหญ่จะให้ความสนใจข่าวทั่วไป และข่าวการเกษตร การเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรในชุมชน เกษตรกรที่อยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินจะเป็นสมาชิกกลุ่มมากกว่าเกษตรกรนอกเขตฯ ส่วนทัศนคติของเกษตรกรต่อการปฏิรูปที่ดิน พบว่า เกษตรกรมีทัศนคติทั้งทางบวกและทางลบ โดยทัศนคติทางบวก คือ เกิดความมั่นใจในการถือครองที่ดิน ได้รับการจัดหาปัจจัยการผลิตราคาต่ำ และด้านลบ คือ การได้รับบริการในการจัดซื้อจัดหาปัจจัยการผลิตที่ล่าช้า ทัศนคติหลังการดำเนินการปฏิรูปที่ดิน โดยเกษตรกรส่วนใหญ่มีทัศนคติว่า มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น และให้ข้อเสนอแนะ ตามลำดับ ดังนี้ การส่งเสริมอาชีพนอกจากการทำนา ความเร่งรัดและเพิ่มการให้บริการสินเชื่อ และต้องปรับปรุงถนนและคูส่งน้ำให้อยู่ในสภาพที่ดีและสามารถใช้งานได้

เสรี คงอยู่ (2535) ได้ศึกษาถึงการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ป่าสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมบางประการของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน และนอกเขตปฏิรูปที่ดินในช่วงก่อนการปฏิรูปที่ดิน (พ.ศ.2518-พ.ศ.2520) และหลังการปฏิรูปที่ดิน (พ.ศ.2521-พ.ศ.2533) เพื่อศึกษารูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน และนอกเขตปฏิรูปที่ดิน ในช่วงก่อนการปฏิรูปที่ดิน (พ.ศ.2518-พ.ศ.2520) และหลังการปฏิรูปที่ดิน (พ.ศ.2521-พ.ศ.2533) เพื่อศึกษาผลกระทบของการพัฒนาขั้นพื้นฐานของ ส.ป.ก. หรือหน่วยงานอื่นต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรของครัวเรือนเกษตรกร ในเขตปฏิรูปที่ดินป่าสำราญ และเพื่อ

ศึกษาความต้องการและข้อเสนอแนะของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินปาลาธารู ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

จากการศึกษาพบว่าครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน มีความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจ กับครัวเรือนเกษตรกรนอกเขตปฏิรูปที่ดิน ในช่วงหลังการปฏิรูปที่ดิน คือ รายได้ การถือครองที่ดิน ภาวะหนี้สิน ทรัพย์สิน เครื่องมือเครื่องจักร โดยที่ครัวเรือนเกษตรกรในเขตฯ มีรายได้ และการถือครองที่ดินต่ำกว่านอกเขตฯ แต่ในด้านภาวะหนี้สิน ทรัพย์สิน เครื่องมือเครื่องจักรในเขตฯ มีสูงกว่านอกเขตฯ ส่วนความต้องการสินเชื่อในอนาคตนั้น ไม่มีความแตกต่างกัน คือ ยังมีความต้องการอยู่ทั้งในเขตฯ และนอกเขตฯ และเมื่อได้เปรียบเทียบช่วงก่อนหลังการปฏิรูปที่ดินของครัวเรือนเกษตรกรในเขตฯ พบว่ามีความแตกต่างกัน ด้านรายได้ การถือครองที่ดิน ภาวะหนี้สิน ทรัพย์สิน และเครื่องมือเครื่องจักร ซึ่งแตกต่างไปจากช่วงก่อนการปฏิรูปที่ดิน โดยมีลักษณะของความแตกต่างที่สูงขึ้น ในด้านสังคมในเขตฯ มีความแตกต่างกับนอกเขตฯ ในช่วงหลังการปฏิรูปที่ดิน คือ ด้านการเป็นสมาชิกกลุ่ม โดยที่ในเขตฯ เป็นสมาชิกกลุ่มมากกว่า นอกเขตฯ ส่วนในด้าน การได้รับการฝึกอบรม การอพยพแรงงานมีความแตกต่างกันทั้งในเขตฯ และนอกเขตฯ และเมื่อได้เปรียบเทียบช่วงก่อนหลังการปฏิรูปที่ดินของครัวเรือนเกษตรกรในเขตฯ พบว่ามีความแตกต่างกันในด้านการเป็นสมาชิกกลุ่ม การฝึกอบรม ซึ่งแตกต่างไปจากช่วงก่อนการปฏิรูปที่ดิน โดยมีลักษณะของความแตกต่างที่สูงขึ้น สำหรับในเรื่องของการอพยพแรงงานนั้น ในช่วงหลังการปฏิรูปที่ดินยังมีเพิ่มขึ้นอีกเล็กน้อย

การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ในที่ดินของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน และนอกเขตปฏิรูปที่ดิน ในช่วงก่อนการปฏิรูปที่ดิน (พ.ศ.2518-พ.ศ.2520) และหลังการปฏิรูปที่ดิน (พ.ศ. 2521-พ.ศ. 2533) พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินมีความแตกต่างทางด้านการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ ในที่ดินครัวเรือนเกษตรกร นอกเขตปฏิรูปที่ดินในช่วงหลังการปฏิรูปที่ดิน คือ รูปแบบการใช้ประโยชน์ในที่ดิน เช่น การทำนาและทำไร่ โดยนอกเขตมีการทำมากกว่า ส่วนทำสวนไม่แตกต่างกัน ในด้านการเปลี่ยนแปลงการปลูกพืช มีความแตกต่างกันในลักษณะของการปลูกเหมือนเดิม การเลิกปลูกและการปลูกเพิ่ม ในด้านลักษณะการปรับปรุงบำรุงดิน มีความแตกต่างกันคือมีการทำฝายกั้นน้ำ และการปลูกพืชบำรุงดิน โดยนอกเขตฯ มีมากกว่า ส่วนการปรับระดับดิน และการทำนานั้น ไม่มีความแตกต่างกัน เมื่อได้เปรียบเทียบช่วงก่อนหลังการปฏิรูปที่ดินของครัวเรือนเกษตรกรในเขตฯ พบว่ามีความแตกต่างกันในด้านการทำไร่ คือ มีการทำไร่ลดลง และมีการทำสวนเพิ่มขึ้น ส่วนการทำนานั้น ไม่แตกต่างไปจากช่วงก่อนการปฏิรูปที่ดิน ในด้านลักษณะการปรับปรุงบำรุงดิน มีการทำฝายกั้นน้ำ ปรับระดับดิน ปลูกพืชบำรุงดิน และทำคันนาเพิ่มขึ้น จากช่วงก่อนการปฏิรูปที่ดิน

ผลกระทบของการพัฒนาขั้นพื้นฐานของ ส.ป.ก. หรือหน่วยงานอื่นต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของครัวเรือนเกษตรกร ด้านการใช้แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในปี พ.ศ.2518 ถึงปี พ.ศ.2520 คือก่อนการปฏิรูปที่ดิน ครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่ใช้น้ำฝนทำการเกษตร มีการใช้น้ำจากห้วยและสระน้ำที่ขุดเองเล็กน้อย หลังจากการปฏิรูปที่ดินแล้ว ครัวเรือนเกษตรกรอย่างละครึ่งมีการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของ ส.ป.ก. โดยส่วนใหญ่ใช้ทำนา รองลงไปใช้เลี้ยงสัตว์ ทำสวนและทำไร่ การใช้ถนนของ ส.ป.ก. นั้น ครัวเรือนเกษตรกรเกือบทั้งหมดใช้ประโยชน์ โดยส่วนใหญ่ใช้ทั้งเดินทางและลำเลียงผลผลิต และเมื่อทำการเปรียบเทียบผลของรายได้มีเปลี่ยนแปลงเนื่องมาจากการสร้างแหล่งน้ำ และถนนของ ส.ป.ก. แล้ว พบว่าครัวเรือนเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้เพิ่มมากขึ้น

ความต้องการและข้อเสนอแนะของครัวเรือนเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินป่าสำราญในด้านความต้องการงานปฏิรูปที่ดินของครัวเรือนเกษตรกร ส่วนใหญ่มีความต้องการร้อยละ 60.0 ไม่ต้องการ 25.8 และไม่แน่ใจ 12.3 ตามลำดับ โดยในส่วนของความต้องการนั้น พบว่าต้องการมีที่ดินเป็นของตนเองและถูกต้องตามกฎหมายเป็นส่วนใหญ่ รองลงไปเพราะได้รับความสะดวก และได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการ ในส่วนของความไม่ต้องการพบว่าจำกัดสิทธิในการซื้อขายและที่ดินถือครอง ร้อยละ 16.8 รองลงไปไม่เป็นอิสระในที่ดิน 3.2 ตามลำดับ ด้านวิธีการได้รับสิทธิในที่ดิน พบว่าให้ได้กรรมสิทธิ์แบบ น.ส. 3 เป็นส่วนใหญ่ ครัวเรือนเกษตรกรนั้นยังมีความพอใจที่ได้รับที่ดินจากการปฏิรูปที่ดิน และยังได้รับประโยชน์จากการปฏิรูปที่ดิน เพราะทำให้มีที่ดินทำกิน มีการพัฒนาขั้นพื้นฐานในด้านต่าง ๆ มีการพัฒนาที่ดินและพัฒนาการเกษตร ด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อเสียของการปฏิรูปที่ดิน ครัวเรือนเกษตรกรให้ความคิดเห็นว่า ถูกแบ่งที่ดินและจำกัดเนื้อที่ถือครอง ไม่ได้กรรมสิทธิ์ในที่ดิน ที่ดินไม่สามารถซื้อ ขาย จำนอง ด้านความต้องการให้ช่วยเหลือ ต้องการให้จัดหาแหล่งน้ำ การจัดหาปัจจัยการผลิต การจัดหาตลาดผลผลิตเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ข้อเสนอแนะพบว่าต้องการให้ปรับปรุงแหล่งน้ำ ประกันราคาพืชผล จัดหาเงินทุนเปลี่ยนแปลงเอกสารสิทธิ์ให้คล้ายกับ น.ส.3 ตลอดจนจัดหาปัจจัยการผลิตในรูปของสินเชื่อ

สมชอบ อินทונה (2537) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชาวชนบท : กรณีศึกษาบ้านโคกศรี ตำบลอุ่มเม่า อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

ผลการศึกษา พบว่า ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งลักษณะการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ คือ การผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ถ้าผลิตเหลือจึงนำไปขายบ้างเล็กน้อยสภาพการผลิตได้ปรับเปลี่ยนไปจากเดิม มีการผลิตได้ทั้งปี สามารถส่งผลผลิตด้านการเกษตรออกสู่ตลาดทั้งปี

เนื่องจากการคมนาคมสะดวก มีรถโดยสารแล่นผ่านหมู่บ้าน ทำให้มีอาชีพใหม่เกิดขึ้นหลายอาชีพ เช่น การทำนมสดปรุงรสจำหน่าย การซ่อมรถจักรยานยนต์ การหล่อเสาปูน และท่อคอนกรีต การเกษตรได้นำเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิต เช่น การใช้รถไถนาเดินตาม เครื่องสูบน้ำ ไข่มถืด พันธุ์พืชชนิดใหม่ทำให้ผลผลิตเพิ่ม มีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี ยาปราบศัตรูพืช เพิ่มขึ้น ทำให้พืชมีความเจริญงอกงามตามความต้องการของตลาด การผลิตจึงเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อกินเป็นเพื่อการค้า ทำให้มีรายได้เศรษฐกิจดีขึ้นมาก ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม พบว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงช้ากว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผี ขวัญ ประเพณี และความเชื่ออื่นๆ แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เช่น การรักษาพยาบาล การพักผ่อนหย่อนใจ และการบันเทิง วัฒนธรรมในการบริโภคอาหาร การแต่งกาย การปลูกสร้างบ้านเรือน การใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าและเครื่องอำนวยความสะดวก ทำให้ครอบครัวจะต้องค้ำจุนสร้างฐานะให้ทัดเทียมกับคนอื่น ความเป็นตัวของตัวเองมีสูง ทำให้การพึ่งพาอาศัยกันมีน้อยลงส่วนบทบาทครูและโรงเรียนยังมีความสำคัญเช่นเดิม ด้านผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม พบว่า ผลกระทบด้านเศรษฐกิจมีผลกระทบกว้างขวางกว่าด้านอื่น ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านการเพิ่มผลผลิต มีการลงทุน การมีหนี้สิน การกู้ยืมเงินจาก ธ.ก.ส. เพิ่มขึ้น รวมทั้งทัศนคติต่อฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้เปลี่ยนไปจากอดีต ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลกระทบตามมา คือ การมีสิ่งอำนวยความสะดวก และเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือนที่ทันสมัยมากขึ้น การส่งให้บุตรหลานมีการศึกษาสูง การยอมรับสิ่งใหม่ๆ เช่น การนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการเกษตร การวางแผนครอบครัวเพื่อคุมกำเนิดให้มีบุตรตามที่ต้องการ และการมีบุตรเมื่อมีฐานะทางเศรษฐกิจที่พร้อม ทัศนคติของวัยรุ่นมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก ทำให้เกิดปัญหาสังคม เช่น การดื่มสุราอาละวาด การเล่นห่วยเถื่อน การชกต่อย ทะเลาะวิวาท และการเสเพลสิ่งเสพติด ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแบ่งเป็น 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ซึ่งพบว่า ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย ปัจจัยด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน การมีไฟฟ้าใช้ในครัวเรือน การแพร่กระจายวัฒนธรรมของสังคมเมืองสู่ชุมชน ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนเรื่องการกิน การแต่งกาย การสร้างบ้านเรือน การรักษาพยาบาล การศึกษา จึงทำให้มีค่านิยมแบบสังคมเมือง ปัจจัยทางด้านการสื่อสารมวลชน ปัจจัยทางด้านภาครัฐและภาคเอกชนที่เข้ามาให้ความรู้ ข้อเสนอแนะ การช่วยเหลือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ส่วนปัจจัยภายใน ประกอบด้วย ปัจจัยด้านนิเวศวิทยา คือ สิ่งแวดล้อม ลักษณะดิน แหล่งน้ำ ปัจจัยด้านบุคลิกภาพของผู้นำในชุมชนทำให้ชุมชนมีการพัฒนา และการยอมรับสิ่งใหม่ของชาวบ้าน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

นรินทร์ มนะเกษตรธาร (2538) ได้ศึกษาการละทิ้งที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม:ศึกษาเฉพาะกรณีเกษตรกรในโครงการปฏิรูปที่ดินป่าทับเสลาฝั่งขวา บ้านซับป่าพลู หมู่ที่ 6 ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี พบว่า เกษตรกรที่ละทิ้งที่ดินส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ช่วงอายุ 60 ปีขึ้นไป เป็นครอบครัวขนาดเล็ก 1-4 คน มีแรงงานในครัวเรือนไม่เกิน 2 คน เกษตรกรค่อนข้างมีความใกล้ชิดกันน้อยและค่อนข้างมีความรู้เกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดินน้อย สภาพทางเศรษฐกิจของผู้ละทิ้งที่ดินจะมีใกล้เคียงกับเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินอื่นๆ งานวิจัยได้ตั้งสมมติฐานไว้ 4 ข้อ คือ

1. ลักษณะทางกายภาพมีผลต่อการละทิ้งที่ดินของเกษตรกร ซึ่งพบว่า ไม่เป็นตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ลักษณะทางกายภาพเกี่ยวกับสภาพพื้นที่ที่เหมาะสมไม่มีผลต่อการละทิ้งที่ดิน
2. ลักษณะของตัวเกษตรกรมีผลต่อการละทิ้งที่ดิน พบว่า มี 4 ปัจจัยที่มีความสำคัญกับการละทิ้งที่ดิน คือ อายุ เกษตรกรอายุมากจะมีการละทิ้งที่ดินสูงกว่าเกษตรกรอายุน้อย จำนวนแรงงานในครัวเรือนน้อยจะละทิ้งที่ดินสูง เกษตรกรที่มีสินเชื้อมากจะละทิ้งที่ดินน้อยกว่าเกษตรกรที่มีสินเชื่อน้อย มูลค่าทรัพย์สินของเกษตรกรมากจะละทิ้งที่ดินน้อยกว่าเกษตรกรที่มีมูลค่าทรัพย์สินน้อยกว่า
3. สภาพชีวิตชุมชนและวัฒนธรรมของเกษตรกรมีผลต่อการละทิ้งที่ดินเกษตรกรที่มีความสัมพันธ์ในชุมชนจะละทิ้งที่ดินต่ำกว่าเกษตรกรที่อยู่โดดเดี่ยว
4. การดำเนินงานของ ส.ป.ก.ไม่มีผลต่อการละทิ้งที่ดินของเกษตรกร ตัวแปรที่ไม่มีอิทธิพลต่อการละทิ้งที่ดินของเกษตรกรมากที่สุด คือ ปัจจัยเกี่ยวกับภูมิถำเนาของเกษตรกร ลักษณะพื้นที่ต่อการทำประโยชน์ รายได้สุทธิ การได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ ส.ป.ก.เพศกลุ่มเพื่อนบ้านที่เกษตรกรคุ้นเคย ระยะเวลาในการเข้าทำประโยชน์ จำนวนครัวเรือนที่เกษตรกรที่คุ้นเคย ความสม่ำเสมอในการพบปะกับเจ้าหน้าที่ ความรู้เรื่องกฎระเบียบของ ส.ป.ก.และการสร้างความคุ้นเคยกับเกษตรกรรายอื่น

กวี รัชย์พลอริยคุณ (2545) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนย่านตลาดพลู วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของบริเวณที่เรียกว่า “ย่านตลาดพลู” ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และศึกษาถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนการปรับตัวของผู้คนในย่านตลาดพลูต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สรุปผลการวิจัยได้ว่า

ชุมชนย่านตลาดพลูมีประวัติความเป็นชุมชนมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ 4 กลุ่ม กลุ่มแรก คือ กลุ่มชาวไทยซึ่งส่วนหนึ่งอยู่ในพื้นที่นี้มาแต่ดั้งเดิม และต่อมามีกลุ่มที่อพยพจากกรุงศรีอยุธยา และพื้นที่ใกล้เคียงมาสมทบ กลุ่มที่ 2 คือกลุ่มชาวจีน ซึ่ง

อพยพเข้ามามากในช่วงตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี และในช่วงเวลาต่อมาที่ประเทศจีนเกิดความแห้งแล้ง และขาดแคลนอาหาร กลุ่มที่ 3 คือ กลุ่มชาวมอญ ซึ่งเป็นกลุ่มนายกองมอญขนาดเล็กที่อพยพเข้ามาในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในปัจจุบันไม่ปรากฏว่ามีเชื้อสายของกลุ่มมอญเหล่านี้หลงเหลืออยู่ และกลุ่มสุดท้ายคือ กลุ่มชาวไทยมุสลิม ซึ่งมีการเคลื่อนย้ายมาจากกรุงศรีอยุธยา และจังหวัดใกล้เคียงกลุ่มหนึ่ง ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งถูกกวาดต้อนเป็นเชลยสงครามมาจากเมืองปัตตานีในสมัยรัชกาลที่ 1

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนย่านตลาดพลูเกิดขึ้นโดยมีปัจจัยสำคัญอยู่ 3 ประการคือ 1) นโยบายของภาครัฐ 2) ประชากร 3) ค่านิยมและการศึกษา ซึ่งปัจจัยทั้ง 3 ประการนี้ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และก่อให้เกิดผลกระทบในหลาย ๆ ด้าน โดยการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ เริ่มขึ้นเมื่อมีการขุดคลองในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ. 2065) และหลังจากนั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2444) รัฐบาลได้มีนโยบายสร้างทางรถไฟผ่านเข้ามาในย่านตลาดพลู ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ และเกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจไปจากเดิมซึ่งมีการเกษตรกรรมเป็นหลัก โดยมี “พลู” เป็นผลิตภัณฑ์ที่สำคัญ การพัฒนาของภาครัฐในเวลาต่อมาคือการตัดถนนผ่านเข้ามาในย่านนี้อีก 3 สาย ได้แก่ ถนนเทอดไท ถนนรัชดา – ท่าพระ และถนนตากสิน – เพชรเกษม เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพและทางเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัด จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นจากความเจริญทางการค้าในบริเวณตลาดพลู และ ค่านิยมทางการศึกษาสมัยใหม่เป็นปัจจัยสำคัญอีก 2 ประการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะการเลื่อมความนิยมในการกินหมากและพลู ทำให้ย่านตลาดพลูซึ่งเคยเป็นแหล่งปลูกพลูที่มีชื่อเสียงในย่านบางกอกมีสภาพเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง

จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในทุกสังคมซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและลบต่อคนในสังคม ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในย่านตลาดพลูได้ส่งผลต่อสถาบันครอบครัวและระบบเครือญาติ ทำให้เกิดมีครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าแบบแผนและลักษณะการประกอบอาชีพได้เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ดีในด้านวัฒนธรรมและประเพณีของแต่ละกลุ่มชนในย่านตลาดพลูพบว่าสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประเพณีไว้ได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะในกลุ่มชาวไทยมุสลิม ส่วนชาวไทยพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนได้รับผลกระทบที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ไปบ้าง โดยมีประเพณีบางอย่างถูกลดความสำคัญลงซึ่งมีเงื่อนไขมาจากปัจจัยด้านค่านิยมและสภาพเศรษฐกิจ งานวิจัยชิ้นนี้ได้สะท้อนให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ 2 ประการคือ 1) พัฒนาการของชุมชนย่านตลาด

พลูที่ผ่านการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองมาถึง 3 ยุคสมัย และ 2) ลักษณะและกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ส่งผลกระทบไปยังวิถีชีวิตและวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ทำให้เกิดการปรับตัวของผู้คนในย่านตลาดพลูในลักษณะการยอมรับการเปลี่ยนแปลงเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นวิธีการแก้ปัญหาต่อสิ่งที่เกิดขึ้นของคนในชุมชน

บุญกร ลำโรง (2546) ได้ทำการศึกษาค้นคว้าอิสระเรื่องการศึกษาเรื่องการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการทำนาข้าวในเขตปฏิรูปที่ดินทุ่งกุลาร้องไห้ : ศึกษากรณีบ้านฮ่องสังข์ ตำบลทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอสวรรคภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีความมุ่งหมายในการศึกษาลักษณะการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการทำนาในเขตปฏิรูปที่ดิน ศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการทำนาข้าวในเขตปฏิรูปที่ดิน และศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการทำนาข้าวในเขตปฏิรูปที่ดิน โดยแบ่งการศึกษาเป็น 2 ช่วง คือช่วงที่ 1 ศึกษาก่อนการปฏิรูปที่ดิน ก่อน พ.ศ. 2524 ช่วงที่ 2 หลังการปฏิรูปที่ดิน พ.ศ. 2524-ปัจจุบัน

ผลการศึกษา พบว่า ชาวบ้านฮ่องสังข์มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการทำนาคมาเป็น การทำนาหว่าน เนื่องจากหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการเมือง มีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิต การเป็นหนี้ การศึกษา การซื้อขายการ แลกเปลี่ยน และการเคลื่อนย้ายของแรงงาน สาเหตุการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการทำนาคมาเป็น นาหว่าน 6 ประการ ดังนี้ 1) ช่วยประหยัดแรงงานและทุนทรัพย์ 2) ไม่เหน็ดเหนื่อย งานไม่หนัก 3) เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและดินฟ้าอากาศ 4) ไม่ยุ่งยาก ไม่หลายขั้นตอน 5) ใช้แรงงานน้อย และสอดคล้องกับภาวะขาดแคลนแรงงาน 6) ไม่ต้องเสี่ยงกับสภาพดินฟ้าอากาศ ฝนแล้งหรือฝนทิ้ง ช่วง ความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมและสภาพแวดล้อม แนวโน้มและการปรับเปลี่ยน วัฒนธรรมการทำนา พบว่า เกษตรกรที่ทำนาคามีเวลาว่าง และต่างใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ โดยการปลูกผัก ผลไม้ ทำสวนครัว รับจ้างภายนอกชุมชน มีการทำอาชีพเสริม ส่วนใหญ่ เกษตรกรเก็บข้าวเปลือกไว้บริโภค ขายข้าวเปลือกเท่าที่จำเป็นเท่านั้น ต้นทุนการทำนาหว่านจะ น้อยกว่าการทำนาคา ผลกระทบจากการทำนาหว่านต่อสังคมและสภาพแวดล้อม พบว่า มีผล ทางบวก สามารถใช้เวลาว่างและยังคงยึดถือปฏิบัติพิธีกรรมเช่นเดิม แต่มีการเลิกพิธีกรรมเกี่ยวกับการ ทำนา 2 พิธีกรรม คือ บุญคูณลาน และบุญคุ้มข้าวใหญ่ เพราะมีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี การทำนา โดยใช้รถยนต์ขับเคลื่อนไม่มีการกองข้าวในนาแล้ว ชาวบ้านยังมีความเชื่อเกี่ยวกับแม่ โพสพร้อยละร้อย ซึ่งเกษตรกรมีความคิดเห็นว่าการทำนาหว่านจะเพิ่มขึ้นเพราะความเปลี่ยนแปลง ทางเศรษฐกิจและสังคมดีขึ้น และเกษตรกรมีความพร้อมในการปรับเปลี่ยนจากนาคาเป็นนาหว่าน

วิทยา บุญบงค์ (2548) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ตำบลแหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 – 2547งานวิจัยนี้

เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนตำบลแหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505-2547 โดยมุ่งศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มี 4 ประการ คือ

1) ด้านประชากร เช่น ประชากรมีอัตราการตายน้อยลง ประชากรมีอัตราการเกิดน้อยลง ประชากรมีการศึกษาสูงขึ้น 2) ด้านภูมิศาสตร์ เช่น พื้นที่เหมาะแก่การทำอาชีพประมง พื้นที่ซึ่งเป็นดินกรวดปนทรายไม่เหมาะกับการเพาะปลูก เป็นต้น 3) ด้านเศรษฐกิจ เช่น การประกอบอาชีพ การค้าขาย และสินค้าที่นำมาขาย 4) ด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น การปกครอง การเกิดกลุ่มองค์กรชาวบ้าน เป็นต้น ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ลักษณะแรกคือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประกอบด้วย 1) การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร 2) การเปลี่ยนแปลงด้านครอบครัว 3) การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ 4) การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษา 5) การเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครอง 6) การเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพอนามัย 7) การเปลี่ยนแปลงด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย 1) การเปลี่ยนแปลงด้านอาหาร 2) การเปลี่ยนแปลงด้านที่อยู่อาศัย 3) การเปลี่ยนแปลงด้านเครื่องนุ่งห่ม 4) การเปลี่ยนแปลงด้านการรักษาโรค 5) การเปลี่ยนแปลงด้านการพักผ่อน 6) การเปลี่ยนแปลงด้านการแสดงอารมณ์ 7) การเปลี่ยนแปลงด้านการสื่อความหมาย 8) การเปลี่ยนแปลงด้านการจรรยาบรรณ 9) การเปลี่ยนแปลงการแสวงหาความสุขทางใจและหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต และ 10) การเปลี่ยนแปลงด้านการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ เช่น มีการประกอบอาชีพที่หลากหลายขึ้น รายได้ของประชากรลดลงแต่รายจ่ายเพิ่มขึ้น ฐานะความเป็นอยู่ของประชากรยากจนลง เป็นต้น ด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้านได้รับการสืบทอดน้อยลง มีการสาธารณสุขที่ดีขึ้น เกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อปรับปรุงสาธารณประโยชน์และการประกอบอาชีพ เป็นต้น ด้านสภาพแวดล้อม เช่น การพัฒนาสาธารณูปโภคสะดวกขึ้นแต่ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม และมีการกัดเซาะชายฝั่งของพื้นที่มากขึ้น

สัญลักษณ์ ยิ้มเฟื่อง (2548) ได้ศึกษาการพัฒนาเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนมอญปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี วัดอุปประสงฆ์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนมอญ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เพื่อศึกษาปัจจัยที่

ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนมอญปากเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

ผลการศึกษา พบว่า จังหวัดนนทบุรีเดิมเป็นชุมชนเกษตรกรรมได้พัฒนาเป็นชุมชนที่มีความหนาแน่นขึ้น สภาพทางภูมิศาสตร์ได้เปลี่ยนแปลงจากเรือสวนไร่นา มาเป็นบ้านจัดสรร อาคารพาณิชย์ ศูนย์กลางทางการค้า หน่วยงานราชการเกิดขึ้นมาแทนที่ และยังมีผลต่อการประกอบอาชีพของประชากรส่วนใหญ่ที่ต้องเปลี่ยนจากการทำเกษตรกรรม เป็นอาชีพอื่นๆ เช่น รับราชการ พนักงานในโรงงานอุตสาหกรรม รัฐวิสาหกิจ ค้าขาย รับจ้างทั่วไป และการบริการ จึงเหมาะเป็นแหล่งที่พักอาศัยของประชาชน เนื่องจากการเดินทางที่สะดวกต่อการเดินทางไปประกอบอาชีพ และการย้ายของสถานที่ราชการเข้ามาตั้งที่นนทบุรี จึงทำให้ประชากรเข้ามาอาศัยในพื้นที่เพิ่มขึ้น เมื่อมีประชากรมากขึ้น การสาธารณสุข การศึกษา การสาธารณูปโภคต่างๆ ได้รับการพัฒนาเพิ่มขึ้น จนเป็นเทศบาลนครปากเกร็ด และกลายเป็นเมืองใหญ่อย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นกับหนุ่มสาวชาวมอญที่เริ่มแต่งงานกับคนไทย หรือคนไทยเชื้อสายอื่นมากขึ้น เด็กๆลูกหลานชาวมอญก็ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นตามความต้องการ การสาธารณสุขก็มีการรักษาในสถานพยาบาลในชุมชน ส่วนการพักผ่อนก็ดูโทรทัศน์ และฟังวิทยุอยู่กับบ้าน ด้านวัฒนธรรมที่ปัจจุบันชาวไทยเชื้อสายมอญจะปลูกบ้านติดกัน ไฟฟ้าและน้ำประปาเข้าถึงบ้านทุกหลัง ส่วนภาษามอญก็มีใช้กันในหมู่ผู้สูงอายุเท่านั้น การประกอบอาชีพหลากหลาย เช่น รับราชการ พนักงานในโรงงานอุตสาหกรรม ค้าขายและรับจ้างทั่วไป การแต่งกายตามสมัยนิยม วัฒนธรรมเกี่ยวกับวงจรชีวิต เกือบไม่มีปฏิบัติแล้ว ความเชื่อเรื่องผีบ้าน ผีเรือนก็มีผู้นับถือน้อยมาก ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน เช่น ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ปัจจัยด้านการคมนาคม ปัจจัยด้านสาธารณสุขและปัจจัยด้านการศึกษา

ศุทธมาศ ดาวงศ์ (2548) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการนำนโยบายการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมไปปฏิบัติ: ศึกษาทัศนคติของข้าราชการ 10 จังหวัดภาคเหนือ วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการนำนโยบายปฏิรูปที่ดินไปปฏิบัติและความสำเร็จของนโยบาย ศึกษาการเปรียบเทียบความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่ทำงานในพื้นที่การจัดสรรที่ดินได้ตามเป้าหมายในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการนำนโยบายการปฏิรูปไปปฏิบัติ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม กับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับสังคมและปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการนำนโยบายไปปฏิบัติและความสำเร็จของนโยบายไปปฏิบัติและความสำเร็จของการปฏิรูปที่ดิน ที่เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ กลุ่มตัวอย่าง 112 ราย ที่เป็นข้าราชการของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดภาคเหนือ 10 จังหวัด

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจนโยบายการปฏิรูปที่ดินอย่างดี และมีทัศนคติในแง่บวกกับนโยบายการปฏิรูปที่ดิน และปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคมของกลุ่มตัวอย่าง เช่น ปัจจัยด้านอายุ รายได้ อายุการทำงานและระดับขั้นเงินเดือน มีผลต่อความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับความสำเร็จของนโยบายฯ

ถาวร คำพิระ (2548) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงและกระบวนการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม กรณีศึกษาบ้านแก่งไฮ ตำบลหนองบัว อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมและกระบวนการปรับตัวของชุมชนบ้านแก่งไฮ ตำบลหนองบัว อำเภอภูเรือ จังหวัดเลย ผลการศึกษา พบว่า ลักษณะการเปลี่ยนแปลงด้านการประกอบอาชีพ ชุมชนแก่งไฮประกอบอาชีพการทำไร่ ทำนา รองลงมาเป็นการเลี้ยงสัตว์ ผลผลิตส่วนใหญ่นำมาบริโภคภายในครัวเรือน มีเพียงบางชนิดที่นำไปขาย ต่อมามีการเปลี่ยนชนิดพืชที่ปลูก เช่น ข้าวโพด ทำสวนไม้ผล เพาะพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับ ปลูกยาง และกระชายดำ มันฝรั่งและหอมพุง ส่งผลทำให้ความเป็นอยู่ของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป มีรายได้เพิ่มขึ้น พร้อมกันรายจ่ายก็เพิ่ม ทั้งค่าใช้จ่ายในการลงทุนและค่าใช้จ่ายประจำวัน ทำให้เกิดเป็นหนี้ รูปแบบการบริโภคเปลี่ยนไป พึ่งพาธรรมชาติน้อยลง สิ่งอำนวยความสะดวกได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจเป็นการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโดยเฉพาะด้านอาชีพ ซึ่งเห็นว่าใครประสบความสำเร็จก็จะทำตามกัน สภาพความเป็นอยู่เดิมเรียบง่าย อยู่ตามธรรมชาติไม่พึ่งพาเทคโนโลยี ความสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติเพื่อนบ้านแน่นแฟ้น มีการพึ่งพาอาศัยกัน เคารพผู้ใหญ่ แต่เมื่อวิถีชีวิตเปลี่ยนทำให้มีการดำรงชีวิตแบบสังคมเมือง เวลาส่วนใหญ่หมดไปกับการทำงาน เมื่อเกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของสังคมเมืองเข้าไปในหมู่บ้านทำให้เกิดการยอมรับสิ่งใหม่และความทันสมัย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุเป็นหลัก ความเชื่อและประเพณีทางศาสนา ความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก รูปแบบการพักผ่อนหย่อนใจมักเป็นการดูโทรทัศน์มากขึ้น ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมีหลายปัจจัย แต่ละปัจจัยมีความเชื่อมโยงกัน สรุปได้ว่าประกอบด้วย ปัจจัยด้านนิเวศวิทยาที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพ ปัจจัยด้านสาธารณูปโภคเป็นผลมาจากการพัฒนาของรัฐ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมเมืองสู่ชุมชน ความทันสมัยของการสื่อสาร และการที่หน่วยงานภาครัฐน่านโยบายของรัฐมาส่งเสริมในชุมชน และบทบาทของเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เข้าสู่ชุมชน และปัจจัยด้านบุคลิกภาพของคนในชุมชนเอง ทั้งนี้ปัจจัยที่มีอิทธิพลมากที่สุด คือ การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมเมืองจากสื่อและการติดต่อกับภายนอกชุมชน ผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจด้านบวก กล่าวคือ การเกิดอาชีพใหม่ในชุมชน การเพิ่มขึ้นของรายได้ การนำเทคโนโลยีมาใช้ทำให้ผลผลิตเพิ่ม ด้านลบทำให้ค่าใช้จ่ายของครอบครัวเพิ่มขึ้น ผลกระทบต่อสังคม ทำให้ภาวะการว่างงานในชุมชนน้อยลง

การแพทย์สมัยใหม่ทำให้ลดความเสี่ยงด้านสุขภาพ คุณภาพชีวิตดีขึ้น มีรายได้มากขึ้นทำให้เป็นอยู่ดีขึ้น และทำให้สามารถส่งเสียบุตรหลานให้มีการศึกษาสูงขึ้น แต่ระบบความสัมพันธ์ในครอบครัว และในชุมชนลดลง ด้านวัฒนธรรมส่งผลไม่มากนักเป็นเพียงภายนอกเท่านั้น แต่วัฒนธรรมด้านจิตใจยังคงเหนียวแน่น แต่การแพร่กระจายของวัฒนธรรมด้านวัตถุจากภายนอกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น การแต่งกาย ภาษา และการบริโภค

กระบวนการปรับตัวของคนในชุมชนไม่เสียสมดุลมากนักแต่ต้องมีการปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ด้านเศรษฐกิจมีการปรับตัวด้านการประกอบอาชีพให้หลากหลายขึ้นตามความต้องการของตลาด ด้านวิธีการผลิตชาวบ้านนำเทคโนโลยีมาใช้แทนการผลิตแบบดั้งเดิม ทำให้ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น การนำเงินทุนมาใช้ต้องปรับตัวกู้ยืมเงินทุนจากแหล่งต่างๆ ตลอดจนมีการปรับตัวรวมกลุ่มทางด้านเศรษฐกิจเพื่อต่อรองและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การปรับตัวด้านการศึกษา ด้านการสาธารณสุขดีขึ้น และมีการปรับตัวด้านวัฒนธรรมให้เป็นสากลมากขึ้น

พัชรินทร์ ฤทธิ์สำแดง (2549) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชนเมือง : ศึกษากรณีชุมชนบ้านคลอง 7 ตำบลบึงคำพร้อย อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชุมชนเมือง ศึกษาใน 2 ช่วงเวลา คือช่วงปี พ.ศ. 2503 และช่วงปี พ.ศ. 2548 ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งปัจจัยภายใน ได้แก่ ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ความเป็นปัจเจกบุคคล และวัฒนธรรมของชุมชน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปัจจัยด้านนโยบายของรัฐ การสื่อสารมวลชน และการขยายตัวของเมือง ปัจจัยดังกล่าวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชน

การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ ในเรื่องเกี่ยวกับการผลิต ที่ปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนไปสู่การผลิตเพื่อขาย การจัดการผลผลิตที่ปรับเปลี่ยนจากผู้อาวุโสในครัวเรือนเป็นตามหน้าที่ของบุคคลที่ประกอบอาชีพ และการอุปโภค บริโภค เปลี่ยนจากการยังชีพภายในครัวเรือนสู่การบริโภคตามกระแสนิยม ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนอาชีพจากอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพนอกการเกษตร

การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม ในเรื่องการเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคม การจัดระเบียบของสังคมและความสัมพันธ์ในระบบครอบครัวหรือเครือญาติและชุมชน โครงสร้างทางสังคมเปลี่ยนจากการมีความสัมพันธ์ในทุกด้านไปสู่การมีความสัมพันธ์เฉพาะส่วน การจัดระเบียบทางสังคม เปลี่ยนจากการเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ไปสู่การกฎหมายเข้ามาควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม

และความสัมพันธ์ของครัวเรือนและเครือข่ายเริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น ทำให้ระบบความสัมพันธ์ในครัวเรือนและเครือญาติน้อยลง

การเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม เปลี่ยนแปลงในเรื่องการประพฤติปฏิบัติ โดยมีแบบแผนของชีวิตที่ยึดมั่นในความเชื่อ กฎเกณฑ์ ค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคม น้อยลง ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาที่ลดลง

ทองพูน วงษา (2549) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ : กรณีศึกษาบ้านหินลับศิลามงคล ตำบลหนองสวรรค์ อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู วัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจภายในหมู่บ้านบ้านหินลับศิลามงคล ตำบลหนองสวรรค์ อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู 2) ศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจภายในหมู่บ้านบ้านหินลับศิลามงคล ตำบลหนองสวรรค์ อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู

ผลการศึกษา พบว่า ลักษณะการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ทางเครือญาติและระบบครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปโดยมีการพึ่งพากันน้อยลง มีการพึ่งพาทุนจากสถาบันการเงินมากกว่าญาติพี่น้อง การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษา ปัจจุบันคนในชุมชนนิยมส่งเสียบุตรหลานให้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นเพราะอยากให้บุตรหลานได้ทำงานรับราชการ ทำงานบริษัทเอกชนเพื่อนำรายได้มาจุนเจือครอบครัว โดยแรงจูงใจในการสนับสนุนให้บุตรหลานได้เรียนต่อเนื่องจากสามารถกู้ยืมเงินจากภาครัฐ เมื่อจบแล้วจึงค่อยส่งใช้เงินกู้ และดอกเบี้ยไม่สูงมากนัก การเปลี่ยนแปลงด้านสาธารณสุขชาวบ้านนิยมรักษาพยาบาลแผนใหม่จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่สถานีอนามัยประจำหมู่บ้าน ด้านการเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อและประเพณี ด้านความเชื่อชาวบ้านยังคงปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเคร่งครัด ด้านประเพณี ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตาเป็นอย่างมาก และประเพณีการปลูกบ้าน ขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน การตาย ชาวบ้านยังคงยึดถืออย่างเคร่งครัด การเปลี่ยนแปลงด้านศาสนา เช่น การบวชที่ปัจจุบันเป็นเพียงการบวชที่ใช้ระยะเวลาสั้นๆ เนื่องจากไม่มีเวลาเพราะไม่สามารถลางานได้นาน การรับเอาวัฒนธรรมการเมืองและค่านิยมในการบริโภค ซึ่งวัยรุ่นจะรับวัฒนธรรมการแต่งกาย และรับเอาเทคโนโลยีใหม่ และเรื่องอำนวยความสะดวกมาใช้ ด้านการบริโภคของชาวบ้านในฤดูฝนชาวบ้านจะหาอาหารจากหนองน้ำธรรมชาติ ฤดูแล้งจะหาอาหารด้วยการซื้อหาจากร้านค้าในชุมชนและอาหารที่พ่อค้านำมาขายในชุมชน ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีหลายปัจจัย โดยแบ่งเป็น 1) ปัจจัยภายนอกด้านสาธารณูปโภค เช่น เส้นทางคมนาคม ไฟฟ้า โทรศัพท์ และด้านนโยบายของรัฐในการ

พัฒนาแหล่งน้ำ และการพัฒนาอาชีพ 2) ปัจจัยภายใน ด้านนิเวศวิทยา สภาพดิน การค้าภายในชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชน

จารุภา ศิริธวานนท์ (2552) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนมอญเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี วัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนมอญเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี 2) ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนมอญเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี 3) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนมอญเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

ผลการศึกษา พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนมอญเกาะเกร็ดเป็นการเปลี่ยนแปลงระดับปานกลาง ค่อยๆเปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ศึกษาในชุมชน ความผูกพันในครอบครัวและชุมชนมีมาก เมื่อเปลี่ยนไปประกอบอาชีพและศึกษาในชุมชนเมือง ความผูกพันในครอบครัวและชุมชนไม่ใกล้ชิดมากนัก ทำให้ความคิด ความเชื่อ ประเพณีของบรรพบุรุษจากส่วนหนึ่งของชีวิต เป็นเพียงสิ่งที่ต้องปฏิบัติหรือควรปฏิบัติเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างทางสังคม พฤติกรรมทางสังคมและแบบแผนทางวัฒนธรรม พบว่า อยู่ระดับปานกลาง อดีตครอบครัวเป็นครอบครัวขยายเปลี่ยนเป็นครอบครัวเดี่ยว มีเวลาให้กันน้อยลงเพราะการศึกษาและหน้าที่การงานของสมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์ในชุมชนเป็นปัจเจกมากขึ้น กิจกรรมส่วนรวมลดน้อยลง แต่การเคารพนับถือผู้ใหญ่ยังคงมีอยู่และยึดถือปฏิบัติกันอยู่มาก แบบแผนทางวัฒนธรรมมีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมน้อยลงไป ในบางประเพณี ความเชื่อ ยังคงมีอยู่แต่องค์ประกอบเปลี่ยนแปลงไป

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม พบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นว่ามีหลายปัจจัย ได้แก่ เจตคติที่มีต่อวัฒนธรรม ด้านสื่อสารมวลชน ปัจจัยด้านนิเวศวิทยา ด้านประชากร ปัจจัยด้านนโยบายของภาครัฐ ปัจจัยด้านการศึกษาและปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนมอญเกาะเกร็ด สามารถสรุปได้ 1) ความต้องการพัฒนาชุมชนโดยมีภาครัฐเป็นปัจจัยในการขับเคลื่อนกิจกรรม ได้แก่ ต้องการให้ภาครัฐฟื้นฟูวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆของมอญ ภาครัฐต้องสอบถามความต้องการของคนในชุมชนและต้องมีการศึกษาให้ลึกซึ้ง ว่าการพัฒนาส่งผลเสียอย่างไรต่อประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น การสนับสนุนงบประมาณให้เพียงพอกับการพัฒนาชุมชน และควรค้นหากฎมิปัญหาในชุมชน การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว ศูนย์เรียนรู้ภาษามอญ และสนับสนุนงบประมาณในการสร้างห้องน้ำสาธารณะ และศูนย์ประสานงานการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมชุมชน มีมาตรการรักษาความปลอดภัยและการกำจัดขยะและสิ่งแวดล้อมในชุมชน 2) ความต้องการพัฒนาชุมชนโดยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของคนในชุมชนเอง ได้แก่ ต้องการพ

และสร้างความใกล้ชิดต่อกันให้มากขึ้น การให้ความร่วมมือและความสามัคคีในการพัฒนาชุมชน ให้เพิ่มขึ้นกว่าเดิม และการรักษาความสะอาดในชุมชน อย่าปล่อยให้สัตว์เลื้อยคลานตามถนน

พุทธรักษา บุญเรือง (2556) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของ อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ วัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ วัฒนธรรมของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ 2) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ วัฒนธรรมของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ 3) ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ วัฒนธรรมของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ 4) ผลกระทบ และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ผลการศึกษา พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ค่อยๆเปลี่ยนแปลงไปจากการกระทำสิ่งๆที่เรียบง่ายทำกันภายในชุมชน เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในชุมชน ศึกษาในชุมชน ความผูกพันในครอบครัวมีมาก การเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างทางสังคม พฤติกรรมทาง สังคม แบบแผนทางวัฒนธรรมอยู่ในระดับปานกลาง เริ่มเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์กับทุกด้าน มาเป็นการความสัมพันธ์เฉพาะส่วน การเปลี่ยนแปลงแบบแผนทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีมี น้อยลง

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 5 ประการ คือ การเพิ่มขึ้นของประชากร ภาวะน้ำท่วมพื้นที่นา อำนาจของภาครัฐ การคมนาคม และการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจ ทำให้การดำเนิน ชีวิตจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย การใช้ประโยชน์ที่ดินเพิ่มมากขึ้น ระบบ การลงแขกลดลงมีการจ้างงานเพิ่มขึ้น และใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการผลิต ชาวบ้านมีหนี้สิน เพิ่มขึ้น การพึ่งพากันน้อยลง การแพร่กระจายทางสังคมทำให้ชาวบ้านเริ่มรับความทันสมัย

ผลกระทบด้านการเปลี่ยนแปลง ดังนี้ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและภูมิ ทัศน์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการเข้าไปครอบครองทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อทำการเกษตร และการเข้าไปถางพื้นที่ป่าเพื่อปลูกทุเรียนและยางพารา มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ปัจจุบันเกิดหมอกควันจากการเผาป่าเป็นมลพิษทางอากาศ ด้านบ้านเรือน สถาปัตยกรรมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก จากเดิมนิยมสร้างบ้านไม้ 2 ชั้น ชั้นล่างโล่ง ขนาดกลาง สมาชิกอยู่ร่วมกันหลายวัย มาเป็นการ สร้างบ้านปูนและทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมดั้งเดิม ด้านหัตถกรรมและเทคโนโลยีพื้นบ้าน มีการ เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีโดยการส่งเสริมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามาสนับสนุนด้านการ สาธารณสุข การแพทย์ การพยาบาล ยังคงมีการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการรักษาแต่เพียงน้อย ส่วน ใหญ่ใช้การรักษาด้วยแพทย์สมัยใหม่ที่โรงพยาบาลของรัฐ ด้านสิ่งทอ การแต่งกายนิยมแต่งกายตาม สมัยนิยมมากขึ้น ด้านการผลิต การประกอบอาชีพ ชาวบ้านมีการประกอบอาชีพหลากหลาย เช่น

การทํานา การทําไร่ เลี้ยงสัตว์ การประมง ช่างไม้ ช่างแกะสลัก ช่างปั้น ทั้งนี้ผลกระทบการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมี 2 ประการ คือ รายจ่ายและหนี้สินเพิ่มสูงขึ้น และปัญหาสังคม เช่น การพนัน

